

PARS PRO TOTO?

Tillgång till Internet som en del av tillgängligheten på sex folkbibliotek

**Christina Fäldt
Desirée Wilhelmsson**

Examensarbete (20 poäng) för magisterexamen i Biblioteks- och informationsvetenskap
vid Lunds universitet.
Handledare: Fredrik Åström
BIVIL:s skriftserie 2007:09
ISSN 1401:2375

© Författarna

Title

Pars pro toto? Internet access as a part of the overall availability in six public libraries

Abstract

Internet access has been a part of the range in public libraries for approximately a decade. The Swedish municipals, in charge of the public libraries, and the libraries themselves, have a great deal of saying in how they should be run, what to offer the public, how many hours they have to stay open etcetera. The Library law is very vague on many things, including public Internet access. Even though Sweden is ranked as first runner up worldwide when it comes to Internet penetration among the population (Internet World Stats 2007), approximately twenty percent in the 16-74 age group does not have Internet access at home, at work or at school (SCB 2006a). In this master thesis we try to determine, through personal interviews, how six of those in charge feel about Internet at their libraries, all located in medium-sized municipals (20 000 – 40 000 inhabitants), why they have chosen the rules and regulations they have and their thoughts about what they consider to be the most important assignment of public libraries. We also looked at what their home pages had to say about Internet. In addition to this, we also made first hand observations at the libraries in question. Even though the rules and regulations of each individual library differentiated from the others, the core of the traditional values of public libraries was dominant in all of them. To prevent users from accessing controversial web pages, half of them had installed filters. A third charged a fee for anything but strict “information seeking”. Also, despite of expressing the importance of quality education in Internet usage, none of the libraries in our study offered their users this service.

Keywords: Public libraries, Internet policies, Internet, Democracy

Innehållsförteckning

1 Inledning	3
1.1 Problem.....	4
1.2 Syfte och avgränsning	6
1.3 Frågeställning	7
1.4 Definitioner	7
1.5 Disposition	7
2 Bakgrund och historik	8
2.1 Folkbibliotekets uppkomst och samhällsfunktion.....	8
2.2 Styrdokument och riktlinjer	12
3 Tidigare forskning	16
3.1 Den sociala och digitala klyftan	16
3.2 Användarna	17
3.3 Bibliotekens egna policier	19
3.4 Kontrollerad tillgång	21
3.5 Internet till både lärande och lek	21
3.6 Uppdragsgivare och nationella styrdokument.....	23
4 Teori och metod	25
4.1 Teori.....	25
4.2 Val av metod	27
4.3 Urval och avgränsningar	28
4.4 Intervju.....	28
4.5 Datainsamling	29
4.6 Etik	30
5 Redovisning av undersökning, sammanfattning och analys	31
5.1 Respondenterna och omgivningen	31
5.2 Observationer av hemsidorna.....	32
5.2.1 Sammanfattning och analys.....	32
5.3 Observationer av den faktiska tillgången på biblioteken.....	33
5.3.1 Sammanfattning och analys.....	34
5.4 Folkbibliotekets uppdrag	35
5.4.1 Sammanfattning och analys.....	37
5.5 Bibliotekets egen Internetpolicy.....	37
5.5.1 Sammanfattning och analys.....	41

5.6 Begränsningar	41
5.6.1 Sammanfattning och analys.....	45
5.7 Besvärliga användare.....	46
5.7.1 Sammanfattning och analys.....	48
5.8 Användarundervisning.....	49
5.8.1 Sammanfattning och analys.....	51
5.9 Styrdokument och uppdragsgivare.....	51
5.9.1 Sammanfattning och analys.....	54
6 Diskussion och slutsatser.....	56
Litteraturlista.....	61
Bilagor	66
Bilaga 1: Intervjuguide.....	66
Bilaga 2: Bekräftelse	68

1 Inledning

Att folkbiblioteken föddes och växte fram som en del av folkbildningen under 1900-talet är väl dokumenterat. De har alltid burits upp av ideal om likaberättigande, demokrati och delaktighet. Frågan är bara om biblioteken alltid lever som de lär. Folkbiblioteket som institution har bestått, men dess roll har skiftat över tiden, från en verksamhet som ansett sig erbjuda användarna vad de behövt, till att åtminstone stundtals faktiskt fråga dem vad de själva vill ha. Under de senaste decennierna har samhället utvecklats till ett samhälle där information och kunskap spelar en allt större roll. Den nya tekniska utvecklingen har skapat nya kommunikationsmöjligheter, samtidigt som det förändrat människors förutsättningar att skaffa sig information och kunskap. Kunskaps- och informationssamhället har även ändrat biblioteksverksamheten, vilken har förändrats påtagligt de senaste decennierna. Biblioteken måste vara beredda på förändringar och kontinuerligt ompröva sin roll i takt med teknikens utveckling, allt med sikte på att försöka anpassa verksamheten efter användarnas behov. En tydlig utmaning för den traditionella biblioteksrollen, som hittills utgått ifrån premissen att informations- och kunskapsbehovet främst utgått ifrån biblioteksverksamhetens principer, där användarna varit passiva brukare av bibliotekens tjänster.

Införandet av nya medier på bibliotek har alltid varit kontroversiellt och väckt debatt. 1980 gällde debatten spelfilmers varande eller icke varande på folkbibliotek (Andersson & Nilsson 2003). Ungefär samtidigt resonerades det om serietidningar skulle tillfogas utbudet (Svanbrink 2002). Även musikutlåning har varit omdiskuterat, kanske i synnerhet populärmusik (Schelin 2004, s. 12). Den senaste debatten har gällt huruvida TV-spel har någon plats på folkbibliotek. I bibliotekslagen står det att *barn och ungdomar* ska erbjudas ”böcker, *informationsteknik* och *andra medier*”, det står ingenting om att folkbiblioteken måste erbjuda detta till de vuxna användarna (SFS 1996:1596, § 9). På stadsbiblioteket i Örebro köps sedan juni 2006 varken musik-CD eller spelfilm in. Enligt biblioteket har detta beslut ekonomiska orsaker.¹

Problemet med Internet, till skillnad från andra biblioteksmedier, är att det inte finns möjlighet att kontrollera all information som finns tillgänglig. Även om biblioteken eftersträvar att applicera samma synsätt på Internet som gäller för tryckta medier så går det inte att undvika att låntagarna får tillgång till material som av bibliotekspersonalen anses olämpligt. Det finns dock en svårighet med Internet som är lättare att styra vid urvalet av andra medier, vad gäller gränsdragningen mellan vad som är bra respektive dåligt, nämligen att det är omöjligt för bibliotekspersonalen att sortera bort alla källor som de bedömer som olämpliga från Internet.

¹ E-post från Örebro stadsbibliotek 2007-04-10

Bibliotekens ansvar för litteratur och läsning är självklart och sedan 1997 lagstadgat (SFS 1996:1596), men biblioteken ska också verka för att alla medborgare får tillgång till digitaliserad information enligt bibliotekslagen (§ 2). Hur detta ska gå till, eller i vilken utsträckning, specificeras däremot inte. Den demokratiska tanken med bibliotekens verksamhet är att man ska kunna erbjuda samhällets invånare tillgång till ett brett och varierat utbud. Det är inte bara genom skönlitteratur som vi kan berika våra upplevelser vi kan få lika berikande upplevelser via andra medier. Carina Fast skriver i sin avhandling från 2007, *Sju barn lär sig läsa och skriva: Familjeliv och populärkultur i möte med förskola och skola*, om hur barn redan i förskoleåldern använder populärkulturella föremål och företeelser som instrument för att lära sig läsa och skriva. Den digitala miljön kan med andra ord både stärka kreativiteten och fantasin, det handlar om hur man brukar redskapet.

Med tanke på folkbibliotekets kulturpolitiska och demokratiska uppdrag i ett mångkulturellt samhälle är det viktigt att ingen stängs ute från den nya tekniken. Biblioteken och kommunala inrättningar har en viktig roll genom att erbjuda åtkomst till de olika kommunikationssystemen för de medborgare som inte har egna tekniska och/eller ekonomiska möjligheter. De teknologiska och sociala förändringarna i vårt samhälle aktualiserar frågeställningar kring folkbibliotekens uppgift och samhällsliga funktion. Förutsättningarna för biblioteksverksamheten har inte minst påverkats av informationsteknologins intåg i stor utsträckning. Förutom att Internet blev ett nytt medium och arbetsredskap kom det även att förändra relationen till omvärlden. Informationstekniken är en gränslös teknik och den används också i alla delar av världen, i större eller mindre utsträckning. Teknikutvecklingen och informationssamhället ställer stora krav på medborgarna att förnya sina kunskaper och att kunna orientera sig i informationsflödet. I sin tur ställer detta allt större krav på kompetens och på samverkan mellan biblioteksverksamheterna. Exempel på digitalt samarbete är de nationella bibliotekskatalogerna LIBRIS och bibliotek.se. Ett bibliotek har gått från att *bara* vara på ett ställe som en fysisk byggnad till att nu vara tillgängligt dygnet runt via datorer, under förutsättning att man har tillgång till Internet och den nya tekniken. Olika grupper i samhället har inte samma tillgång till den information och de kommunikations möjligheter som Internet kan erbjuda. Den förändrade informationstekniken har gett biblioteken nya möjligheter. Samtidigt har det också ställt stora krav på förmågan att organisera om verksamheten, införliva nya kunskaper och utveckla nya arbetsmetoder. Som en följd av den nya informationstekniken blev biblioteken tvungna att omdefiniera sina grundläggande rutiner, utbud av service, strukturer och principer. De nya medierna kom i konflikt med gamla värderingar och kvalitetsaspekter på ett mer påtagligt sätt än tidigare.

1.1 Problem

Biblioteksstandarderna i Sverige ser olika ut, möjligheten för invånarna i skilda kommuner är fortfarande beroende av starka och välvilliga kommunpolitiker för att få tillgång till en rimlig och relevant biblioteksservice. De svenska folkbiblioteken har ingen gemensam Internetpolicy, vilket kan beror på att det inte finns någon nationell bibliotekspolitik eller en tillräckligt specifik och sträng bibliotekslag. Att folkbiblioteken resonerar olika gällande tillgängligheten och tillgången till Internetanvändning leder till att de olika kommunernas invånare har olika möjligheter att tillgodose sina eventuella behov av Internet utanför hemmet, skolan eller

arbetsplatsen. Inställningen till avgift, ålder, antal personer vid datorerna samt de aktiviteter som får förekomma vid datorerna varierar avsevärt mellan de svenska folkbiblioteken. Vissa bibliotek låter användaren bestämma fullt ut vad han/hon vill använda sin Internet-session till, andra har stränga restriktioner, en del reglerar användandet med hjälp av avgifter.

Vår farhåga är att hårda restriktioner kan leda till att de redan socialt och ekonomiskt svaga användargrupperna blir ännu svagare. Fortfarande var det 2006 nästan en femtedel av Sveriges befolkningen som saknade tillgång till Internet i hemmet enligt Statistiska centralbyrån (SCB 2006a). Oron för att en digital klyfta håller på att uppstå, kan man även läsa om i IT-kommissionens rapport *Vem använder Internet och till vad: Spridning av Internet bland befolkningen* (1/2002).

I artikeln *Folkbibliotekets roller och dess användare: En undersökning som speglar användarnas åsikter på svenska folkbibliotek* från 1999, har Gudrun Thórsteinsdóttir och Ulla Arvidsson tittat på en del studier, både nationella och internationella, som handlar om användarna. De menar att de i dessa studier ser indikationer på att folkbibliotekets största och viktigaste uppgift är att bistå utbildningen i dagens samhälle. När det gäller huruvida vissa användargrupper bör prioriteras förefaller det som att varken användare eller personal önskar det, förutom vad gäller de grupper som nämns i bibliotekslagen. I sin egen undersökning, vilken utfördes 1996 och som sammanfattas i artikeln, såg författarna tydligt att nivån på utbildning har betydelse för om man använder biblioteket. Omkring fyrtio procent av biblioteksbesökarna i undersökningen hade högskoleutbildning eller universitetsutbildning, vilket inte motsvarar den genomsnittliga utbildningsnivån i riket, tjugosex procent. De med endast grundskoleutbildning var klart underrepresenterade bland besökarna med cirka nio procent, jämfört med en dryg fjärdedel av rikets befolkning (Thórsteinsdóttir & Arvidsson 1999, s. 14 ff.).

Thórsteinsdóttir och Arvidssons resultat visar bland annat att användarna ser folkbiblioteket som en viktig samhällsresurs inriktat på utbildning och kunskap (1999, s. 17 ff.). Informanterna fick även en möjlighet att själva föreslå viktiga roller för biblioteket. Något som många uttryckte en åsikt om, var att de ansåg det viktigt med tillgång till avgiftsfri Internetanvändning (s. 18, 23). Författarna påtalar att Internet redan fanns för allmänheten på de flesta biblioteken, och att det var gratis. Författarna spekulerar i att detta möjligtvis kunde bero på att de, genom att framhålla Internet, ville markera vikten av dess tillgänglighet. Ett annat alternativ kunde ha varit att biblioteken inte hade marknadsfört Internet tillräckligt (Thórsteinsdóttir & Arvidsson 1999, s. 18).

I skriften *Det lokala folkbiblioteket: Förändringar under hundra år* från 2005, beskriver Joacim Hansson folkbibliotekens utveckling och inriktning under nittonhundratalet. Enligt Hansson har folkbiblioteket det senaste decenniet gått från att vara folkbildande ”med målet att säkra en demokratisk utveckling” till en verksamhet för utbildning (s. 40). Hansson ser en risk med detta och säger sig tro att förlorarna är de ”grupper som av olika anledningar tillhör de underprivilegierade i det nya kunskapssamhället”, då folkbiblioteken ofta satsar mycket på studerande i form av inköp av kurslitteratur och speciella studierum med datorer reserverade för studerande (2005, s. 39).

I Geir Vestheims artikel ”*Dei står ved disken og krev...*” *Den målrasjonelle bibliotekbrukaren i eit regionalt utviklingsperspektiv* frå 1992, framgår det at knappast någon bibliotekarie har mött ”genomsnittsbukaren”, då denne ur ett historiskt perspektiv endast är en idealbild, vilken skapats ur ett kulturpolitiskt och socialpolitisk vision som uppstod under 1800-talet (s. 178). Vestheim menar att denna vision kommit att dominera i både Norge och de andra nordiska länderna, särskilt under efterkrigstiden, men att den troligtvis har förändrats något över tid. Han skiljer på låntagare och användare, där han menar att den förre är den bokälskande och lågmälda traditionelle biblioteksbesökaren, och den senare, som är en person som med ett specifikt syfte uppsöker biblioteket för att erhålla en tjänst, vilken sällan har med skönlitteraturtips att göra (s. 186 f.). En av de intervjuade bibliotekarierna uttryckte en förvissning om att det var absolut nödvändigt att känna till vad som skedde i lokalsamfundet och att föra en dialog med användarna när det gällde bibliotekets urval (s. 179).

Vi menar att det fortfarande i hög grad ingår i folkbibliotekets uppdrag att verka för ett sant demokratiskt samhälle, där betoningen på tillgänglighet till information, social rättvisa och jämlik service är viktiga hörnstenar i folkbibliotekets arbete. Datorer förekommer alltmer i vår vardag: i skolan, på arbetet och i hemmet. Detta betyder dock inte nödvändigtvis att människor har tillräckliga kunskaper och möjligheter att nå den information de behöver och/eller önskar. Det finns även de som av olika anledningar inte har tillgång till datorer. En av de grundläggande förutsättningarna för att kunna kalla ett samhälle demokratiskt är att alla invånare, oavsett grupptillhörighet eller ekonomiska förutsättningar ska ha samma möjlighet att kunna få ta del av information och kunskap. Vi tror att dålig personlig ekonomi och låg kunskapsnivå kan vara hinder när det gäller tillgången till Internet-datorerna på folkbiblioteken. Om så är fallet är det viktigt att biblioteken arbetar för att underlätta för dessa grupper, som har speciella förutsättningar, behov och krav.

Mycket forskning har gjorts kring Internet och bibliotek. Storbritannien är ett av de länder där det forskats mycket kring den sociala och digitala klyftan. Barbara Hull (2001) är en av dem som menar att biblioteken har en möjlighet att överbygga den digitala klyftan, vilket vi går närmare in på i kapitel 3. I en studie från Danmark framgår det bland annat att skriftkulturen på Internet, som används i e-post och chattsammanhang, bidragit till att många ungdomar med invandrarbakgrund fått det lättare, när det gäller att lära sig danska och engelska (Berger et al. 2001). Just mötet mellan användarna och biblioteket kan vara en avgörande faktor för hur dessa i fortsättningen kommer att använda biblioteket. Folkbiblioteket kan därför ses som en demokratisk institution, där det finns en möjlighet för användaren att utveckla sin demokratiska identitet.

1.2 Syfte och avgränsning

Då vi har funnit att olika bibliotek har olika regler och varierande grad av tillgänglighet för vad som gäller vid Internetanvändning, är vårt syfte att undersöka sex folkbiblioteks Internet-policies, och vad som ligger bakom dem. Enligt Nationalencyklopedin är en policy: *grundprinciper för ett företags eller en organisations handlande allmänt el. i visst avseende (ofta rörande yttre kontakter)*. En åsikt som figurerar i biblioteksvärlden, såväl utanför som inom Sveriges gränser, är att Internet inte är en del av

folkbibliotekens kärnverksamheter. Det finns även olika uppfattningar om vad Internet ska användas till. Men det finns också uppfattningen att fri tillgång till Internet är en del av folkbibliotekets uppgift som värnare av demokrati och möjligheten till fri information. Vi vill försöka utröna om vi från observationer och intervjumaterial kan se en tendens till att de aktuella Internet-policierna är huvudsakligen utformade efter mer eller mindre uttalade rådande diskurser på folkbibliotek. Vilka reflektioner har gjorts vid framtagandet av policierna? Föreligger det en uttalad teoretisk bakgrund till de beslut som tagits? Är det så att idéerna om demokrati, tillgänglighet och personlig integritet fått stå tillbaka för den uppfattning om hur det bör gå till på ett bibliotek som har funnits i många decennier? Vi är alltså inte endast intresserade av eventuella nedskrivna, officiella policies, utan även vad som uttrycks muntligen, inofficiellt.

Som bakgrund avser vi bland annat att ta upp forskning från Storbritannien och hur forskningsdebatten om folkbibliotekens uppdrag har sett ut i främst Sverige och Danmark. Viktiga i sammanhanget är dessutom de svenska och internationella styrdokument som behandlar bibliotekens uppgift, i synnerhet gällande Internet. Vi kommer också kommentera och referera tidigare magisteruppsatser inom ämnesområdet..

1.3 Frågeställningar

- Vilken funktion har Internet på folkbibliotek, enligt de ansvariga på de undersökta folkbiblioteken? Skiljer det sig från det som de officiella reglerna speglar?
- Återspeglar bibliotekens Internet-policies de övergripande värderingar som råder inom verksamheten?
- Förefaller de olika biblioteken koppla samman tillgången till Internet på folkbibliotek med folkbibliotekets traditionella uppdrag, demokrati, folkbildning, kulturförmedling, kvalitet och neutralitet?

1.4 Definitioner

När vi i texten skriver ”bibliotek” syftar vi på folkbibliotek, om inte annat tydligt anges. Detta för att ge texten ett bättre flöde. Enligt Nationalencyklopedin är ett folkbibliotek ett ”bibliotek som är helt tillgängligt för allmänheten med böcker som berör alla ämnesområden”.

1.5 Disposition

Kapitel 1: Här presenteras vår undersökning, där vi först ger en kort bakgrund och beskrivning av vårt ämne som leder fram till vår problemformulering, syfte och avgränsningar samt våra frågeställningar.

Kapitel 2: I bakgrund och historik redogör vi för folkbibliotekens utveckling och uppdrag. Vi redogör även för de styrdokument och riktlinjer, både nationella och

internationella, som rör folkbibliotek.

Kapitel 3: Den tidigare forskningen inom ämnet presenteras i detta kapitel.

Kapitel 4: I detta kapitel presenterar vi vår teoretiska utgångspunkt samt redovisar våra metodval, vilka består av kvalitativa intervjuer, studier av eventuella styrdokument som rör Internet-policies, faktiska observationer samt statistiska uppgifter.

Kapitel 5: Här redogör vi för vår undersökning, som vi delat upp i nio olika teman. Dessa teman är indelade i följande ordning: *Respondenterna och omgivningen, Observationer av hemsidorna, Observationer av den faktiska tillgången på biblioteken, Folkbibliotekets uppdrag, Bibliotekets egen Internetpolicy, Begränsningar, Besvärliga användare, Användarundervisning, Styrdokument och uppdragsgivare.* Efter varje tema följer en sammanfattning och analys.

Kapitel 6: I detta kapitel redovisas vår diskussion och slutsats.

Avslutningsvis finns litteraturlistan och bilagor.

2 Bakgrund och historik

Folkbiblioteket har en lång historia som naturligtvis är präglad av den samhällsutveckling den formats i. Även om Internet bara funnits tillgängligt för bibliotekens användare i ungefär ett decennium, är miljön i vilken det existerar betydligt äldre än så. För att få en uppfattning om vad som står till grund för dagens folkbibliotek, är det viktigt att se tillbaka på hur det började och hur utvecklingen sett ut. Vi tar också upp de styrdokument och riktlinjer, både nationella och internationella, som rör folkbibliotek.

2.1 Folkbibliotekets uppkomst och samhällsfunktion

De kommunala folkbiblioteken tillkom omkring 1900-talets början som ett uttryck för det svenska samhällets demokratisering (Jonsson 2003, s. 79). Framväxten av folkbiblioteken kring sekelskiftet kom att ta en rejäl fart, samtidigt vid denna tid fanns det många andra olika bibliotekstyper. Sockenbiblioteken, de kommersiella lånebiblioteken och folkrörelsebiblioteken är några av de olika typer av bibliotekstraditioner, som kom att gå samman till de kommunala folkbiblioteken. Folkbibliotekens uppgift var att inspirera besökarna, erbjuda förströelse samt förhoppningsvis höja deras bildningsnivå och kunskapsnivå så att besökarna sedan blev ansvarsfulla och delaktiga samhällsmedborgare. Därigenom kom biblioteken att inta en roll som en av demokratins hörnpelare. Med andra ord kom folkbiblioteken att bli en öppen, demokratisk institution, vilken var olik de andra biblioteken som ofta avsågs för avgränsade grupper. Svedjedal skriver i sin bok *Bokens samhälle: Svenska bokförläggarföringen och svensk bokmarknad 1887-1943* från 1993, att biblioteksdebatten kom att pendla mellan folkbildningsidealism, uppfostringsstänkande och kundanpassning, men att det i grunden låg det faktum att de kommunala folkbiblioteken var till för alla samhällsgrupper, eftersom de finansierades med skattemedel (s. 788).

Valfrid Palmgren var en av de kvinnliga pionjärerna som kom att få stor betydelse för det moderna folkbibliotekets framväxt i Sverige. År 1907 fick hon möjlighet att göra en resa till USA på statsstipendium för att studera landets *public libraries*. Studieresan resulterade framför allt i den två år senare utgivna reserapporten *Bibliotek och folkuppfostran*. I denna rapport skrev hon följande:

Hvar finna ett uppfostringsmedel, som mera uppmuntrar, ja, tvingar till självverksamhet än biblioteket, som icke säger: det och det skall du lära dig, utan som blott visar på sina skatter med en inbjudan: kom och välj hvad som passar dig, och hvad som kan lida dig till det mål, du eftersträfar? (Palmgren 1909, s. 168)

Palmgrens reserapport från USA kom att få stor genomslagskraft och spridning. Med denna rapport som merit kom hon att få i uppdrag att utreda folkbiblioteksfrågan i Sverige. Hennes utredningsförslag antogs med några få ändringar av 1912 års riksdag (Svedjedal 1993, s. 551). Några av förutsättningarna för att biblioteken skulle få erhålla statsstöd var att man lånade ut böckerna gratis och vid inköp följde vissa litterära kvalitetskrav samt hade utbildad personal. Det var alltså nu som gratisprincipen slogs fast för de kommunala biblioteken. Den grundläggande tanken bakom folkbildningen och gratisprincipen är att alla medborgare i samhället, oavsett social och ekonomisk ställning, ska erbjudas lika möjligheter, för att kunna ta del av information och kunskap (Svedjedal 1993). Statsbidraget för bokförvärv skulle utgå endast för inköp av bundna böcker valda ur ecklesiastikdepartementets grundkataloger (Svedjedal 1993, s. 551). Dessa grundkataloger utgavs av bibliotekskonsulenterna mellan åren 1915 till 1964, vars syfte var att vägleda och styra bibliotekens inköp. Dessa kataloger innehöll i stort sett samma titlar som fanns att tillgå i bokhandeln, med undantag för sådana som ansågs vara "utan intresse" för folkbiblioteken. Varje titel var försedd med informativa anteckningar och betyg enligt en tvågradig skala, antingen "synnerligen lämplig" eller den lägre graden, "mycket lämplig". Katalogen var dessutom ämnesindelad och hade en speciell kategori med barn- och ungdomslitteratur (Svedjedal 1993, s. 561).

Även i statens offentliga utredning *Folk- och skolbibliotek* från 1949, nämns gratisprincipen. Nu innefattade den även annat material än böcker, exempelvis tidskrifter, tidningar, kartor, bilder, film och grammofonskivor. Materialet skulle väljas efter medborgarnas behov, dock skulle vissa "elementära, konstnärliga" kvalitetskrav uppfyllas. Personalen skulle bistå vid användandet av samlingarna, samt verka för att så många som möjligt skulle bli bekanta med "de värden, som biblioteket representerar". Bildningsarbetet nämns som det centrala i folkbiblioteksverksamheten (SOU 1949:28, s. 43).

År 1952 startade Bibliotekstjänst sambindningslistor, som enligt Ristarp och Andersson höll hårt på "kvalitetslinjen" de första åren (2001, s. 180). Dessa beställningslistor var indelade i tre kategorier: böcker för barn, böcker för vuxna lämpliga för alla bibliotek samt böcker för vuxna särskilt lämpade för mindre bibliotek. Det var först på 60-talet som de stränga urvalsprinciperna, vad det gäller vuxenlitteraturen "lättas upp". Bengt Källgren skriver att "[p]å 70-talet förknippades videofilm i första hand med lågkvalitativ och alltför våldsamt film. Videofilmen var därför till en början otänkbar som biblioteksmedium. [...] Under några år i mitten av 80-talet diskuterades videofilmens vara eller inte vara på biblioteken rätt häftigt" (1997, s.120). I boken *Mitt i byn!* från 2001 ger Ristarp och Andersson en personlig tolkning om vad som hände på folkbiblioteken. Under 1960-talets senare del gjordes på folkbiblioteken en satsning för att locka nya användare som innebar att de förut stränga kvalitetskraven lättades upp på alla avdelningar utom på barnavdelningen. Denna utveckling fortsatte även under nästa decennium, vilket ledde till att både antalet besök och utlåningstillfällen ökade. Ungdomarna, som inte längre fann vad de sökte på barn- och ungdomsavdelningen, lockades med musikkassetter och sedermera CD-skivor, filmer och Internet (2001, s. 182). Författarna drar paralleller med 1970-talets häftiga debatter om vad som "hörde hemma" på biblioteken, med den diskussion som på 1990-talet handlade om Internets existensberättigande på folkbibliotek (2001, s. 211). De skriver: "I denna tid av förändring gäller det för folkbiblioteken att följa tidens tendenser vad gäller befolkningens fritidspreferenser, snarare än att försöka påverka dem" (2001, s. 184).

Folkbiblioteken var ett frivilligt åtagande från kommunens sida, och som en följd av kommunreformerna kom folkbiblioteksverksamheten under 1970-talet att expandera kraftigt (Nilsson 2003, s. 171 ff.). Kommunindelingsreformerna (även kallade kommunreformerna) som genomfördes 1952 och 1962-74, ökade kommunernas storlek ytterligare (Gustafsson 2007). Dessa kommunreformer kom framförallt att påverka kommunernas ekonomi. Detta i sin tur bidrog till att kommunerna hade mer pengar att satsa på folkbiblioteken. Biblioteksverksamheten kom under den här tiden att byggas ut i hela landet. Det var både byggnationen av bibliotek och verksamheten som växte och utvecklades under den här perioden. Kommunernas successiva övertagande av ansvaret för biblioteksverksamheten formulerades så här i statens offentliga utredning *Försök med bibliotek* från 1972:

Kommunerna har i princip påtagit sig ansvaret för biblioteksverksamheten. Kommunsammanslagningarna har betytt en centralisering av biblioteksresurserna inom de nya kommunala enheterna men som regel också gjort det ekonomiskt möjligt att bättre än tidigare decentralisera utbudet genom filialer och bokbussverksamhet. Inom kommunerna föreligger en klar strävan i riktning mot samordning av biblioteksverksamheten med annan kommunal kulturverksamhet. (SOU 1972:61, s. 71)

Dorte Skot-Hansen, forskare inom kultursociologi vid Danmarks Biblioteksskole, har i artikeln *Kultur til tiden: Strategier i den lokale kulturpolitik* från 1999, identifierat tre ”rationaler” (ung. grundsynsätt) som existerat i den danska och nordiska kulturpolitiken under 1900- talets senare del. Med hjälp av en modell (se kap. 4.1) illustrerar Skot-Hansen hur kulturpolitikens tyngdpunkt förskjutits från upplysningsideal till upplevelsesamhälle. Den första, som präglade i stort sett hela 60-talet, kallar hon ”den humanistiska rationalen” (s. 12 f.). Den gick ut på att kulturen skulle demokratiseras. Alla, oavsett socioekonomisk status, skulle ta del av den nationella enhetskulturen. När siffror sedan visade att det fortfarande fanns stor skillnad i kulturkonsumtion mellan samhällets olika befolkningsgrupper, inleddes under 70-talet nästa stora satsning, som kom att bli ”den sociologiska rationalen” (s. 13 f.). I stället för att kulturen skulle sippra ner till de lägre samhällslagren ovanifrån, skulle nu kulturpolitiken baseras på initiativ från gräsrotsnivå. Den tredje och sista rationalen, ”den instrumentella”, som formades under 80-talet, fokuserade i stället på att kultur skulle användas främst som ett medel för att nå ekonomisk utveckling (s. 14 ff.). Snarare såg man det som en *investering* i kulturen, än ett *stöd*.

Den positiva utveckling som präglat folkbiblioteken bröts i slutet av 1980-talet, då Sveriges kommuner fick det kärvarare ekonomiskt. Under 1990-talets början kom även biblioteken att drabbas av de kärva tiderna; både ekonomiskt och politiskt. Samhällsekonomiska åtstramningar medförde att biblioteken tvingades spara. Runt om i landet skedde en omfattande nedläggning av mindre biblioteksfilialer. Sven Nilsson beskriver hur kommunerna i den nya kulturpolitiken tryckte ner biblioteksfrågorna i beslutshierarkin, därför att de betraktades som ”färdiga” och mindre politiskt intressanta, det var andra frågor som kom i förgrunden (2003, s. 172 ff.). Detta har lett till att de förändringar som sker och har skett inom biblioteken är och har varit understödda den övergripande kulturpolitik som råder. De vägar folkbiblioteken slagit in på har kanske därför inte pekats ut så mycket av biblioteken själva, utan kan snarare ha varit mer påverkade av tidens ekonomiska och politiska intressen. I Kulturutredningens slutbetänkande SOU 1995:84, föreslog man att en bibliotekslag

skulle införas; detta mot bakgrunden att det ansågs angeläget att vissa grundläggande principer inom det allmänna biblioteksväsendet lagfästes. Kulturutredningen poängterade att folkbiblioteksverksamheten inte heller i framtiden borde vara föremål för statlig styrning, utan även i fortsättningen borde vara en kommunal angelägenhet (SOU 1995:84, s. 471).

Folkbiblioteken var en för kommunerna frivillig verksamhet, som inte förrän den 1 januari 1997 blev obligatorisk, då bibliotekslagen (SFS 1996:1596) trädde i kraft. Sedan 1997 ska varje kommun ha minst ett folkbibliotek och ansvara för verksamheterna med folkbibliotek och skolbibliotek. Främst syftar lagen till att säkerställa avgiftsfria boklån och ett väl fungerande nationellt nätverk som binder ihop de olika biblioteken. Det är dock inte självklart att andra tjänster ska vara avgiftsfria. Biblioteket ska vara en neutral plats för den enskilde medborgaren, där han eller hon ska ha fri tillgång till information, utbildning och kultur. Parallellt med denna utveckling skedde andra omvälvande förändringar i samhället. Datoriseringen och den nya informationstekniken kom att skapa helt nya förutsättningar för biblioteksverksamheten. Även folkbibliotekens ökade betydelse för studerande på alla nivåer innebar att biblioteken fick en ny viktig roll. 1990-talet kom att innebära en tydlig förändring för folkbiblioteken, den nya informationstekniken och övergången till ”det lärande samhället” (Nilsson 2003, s. 173). Dessa stora utbildningssatsningar har betonat bibliotekets roll som ett informations- och kunskapscentrum. I takt med att relationerna mellan medborgare och samhälle förändras, ändras även bibliotekets roll. Samhällets satsning på det livslånga lärandet och den högre utbildningen har bidragit till att kunskapsuppgiften, och i förlängningen den pedagogiska uppgiften, blivit mer central för biblioteken. Folkbiblioteken intar därför en särställning i det lokala kulturlivet för att stimulera läsning, erbjuda en fri och allsidig tillgång till information, fungera som mötesplats för alla och inte minst utgöra en resurs för utbildningen på alla nivåer. Biblioteket ska vara öppet för alla människor oberoende av ålder, kön, social ställning och etnisk tillhörighet. Bibliotekens grundläggande uppgifter är att förmedla kultur och tillhandahålla information, baserat på värderingen om allas rätt till kulturella upplevelser och information. I SOU (1995:84) står det att folkbibliotekens viktigaste principer är ”öppenhet för alla, tillgänglighet till information och samlingar även för dem som av olika anledningar inte själva kan ta sig till biblioteken eller utnyttja de resurser biblioteken förfogar över samt neutralitet i ideologiskt, politiskt och religiöst avseende” (s. 474).

2.2 Styrdokument och riktlinjer

Det var först genom 1996 års bibliotekslag (SFS 1996:1596) som folkbibliotek blev obligatoriska i varje kommun. I denna lag klargörs det att kommunerna ansvarar för folk- och skolbiblioteken, landstingen för länsbiblioteken och staten för högskolebiblioteken där inte högskolan drivs med ett landsting som huvudman. Bibliotekslagen, vilken snarare fungerar som ramstyrning, tar upp vissa riktlinjer, principer och målsättningar som bland annat säger att det i varje kommun måste finnas bibliotek ”[t]ill främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt” (§ 2). Lagen säger även att biblioteken ”skall verka för att databaserad verksamhet görs tillgänglig för alla medborgare” (§ 2). Det finns alltså inga riktlinjer för *hur* biblioteken bör gå till väga, eller *vad* det är man ska tillgängliggöra. Detta är upp till de enskilda biblioteken att

avgöra. Folkbibliotekens tjänster kan därför visa en blandning av olika regler och förutsättningar när det gäller tillgången och användningen av Internetdatorerna. Detta i sin tur kan bidra till att det finns stora skillnader för kommuninvånarna, beroende på vilken kommun man bor i. År 2004 skrev Statens kulturråd i *Om kulturen och den nya tekniken* att "[d]et finns en risk att den tekniska utvecklingen utestänger den grupp av människor som av olika skäl inte har tillgång till den tekniska utrustningen eller som saknar kunskap om hur den kan användas" (2004, s. 20). I det IT-politiska målet *Ett informationssamhälle för alla* som fastslogs av riksdagen år 2000, ska Sverige bli ett informationssamhälle för alla (Prop. 1999/2000:86). I denna proposition framgår det att det är främst tre uppgifter som staten ska prioritera. Dessa är att öka tilliten till IT, öka kompetensen att använda IT samt att göra informationssamhällets tjänster tillgängliga.

Sedan den 1 januari 2005 har bibliotekslagen § 7 ett tillägg (§ 7a) som innebär att bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet ska samverka, samt att kommuner och landsting ska anta planer för biblioteksverksamheterna. I en Temo-undersökning som Svensk Biblioteksörening beställde framgår det att endast fem procent av de tillfrågade kommunalråden kände till riksdagens krav på en sådan plan. Hela åttiotvå procent av de tillfrågade kommunalråden hade inte i sina kommuner antagit någon biblioteksplan så som lagen kräver (2005). Trots detta resultat uppgav samtliga kommunalråd att det var viktig med bra bibliotek med god tillgänglighet för invånarna. Som vi nämnt tidigare har inga av de folkbiblioteken som vi valt ut antagit någon biblioteksplan, trots att lagen uppmanar varje enskild kommun att utforma en plan som passar deras specifika behov och förutsättningar. Uppdraget att utforma en biblioteksplan är politiskt och i kommunfullmäktige antaget och styrande dokument. Dokumentet omfattar en analys av det samlade biblioteksbehovet och åtgärder för hur dessa ska tillgodoses i kommunen och regionen (Belfrage 2001 s.7 ff.). Detta dokument ska sedan med jämna intervaller ses över, omarbetas och förnyas. Joneta Belfrage (ordförande i Svensk Biblioteksörening) skriver:

Det skapar också förutsättning för att på allvar anpassa biblioteken till de olika användargrupperna. Att inom, men också mellan, kommuner upprätta biblioteksplaner är ett sätt att ta ett helhetsgrepp kring biblioteksbehovet och att se bibliotekets roll i det demokratiska samhället. (2001 s. 8 f.)

Den nationella bibliotekspolitikerna i Danmark har ett betydligt starkare genomslag än den i Sverige. Under det danska kulturministeriet finns biblioteksstyrelsen, en myndighet som bland annat bistår ministerier och kommuner med råd i bibliotekspolitiska och biblioteksfackliga frågor. Ett av deras huvudarbetsområden är att utveckla bibliotekssystemet i Danmark, där de bland annat stöttar utvecklingsarbetet vid folkbiblioteken. Biblioteksstyrelsen "handhar även en rad myndighetsuppgifter och anslagsuppgifter, däribland fördelning av understöd och utbetalning av biblioteksavgifter" [egen översättning] (Biblioteksstyrelsen).

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) grundades 1945, och är FN:s organisation för utbildning, vetenskap, kultur/kommunikation (medier). Första gången Unesco upprättade sitt folkbiblioteksmanifest var år 1949, andra versionen kom 1972 och den tredje versionen, vilken gäller än idag tillkom 1994. Det är i samarbete med IFLA (International Federation of Library Association and Institutions) som detta manifest är utformat (2000, s. 13). Unesco:s manifest ger riktlinjer för hur biblioteken kan utarbeta sina utvecklingsplaner och strategier, vilket

har spelat en avgörande roll för bibliotekens utveckling och uppbyggnad, runt om i världen. I förordet till Unescorådets skriftserie från 2000, som innehåller både folkbiblioteksmanifestet och skolmanifestet, står det följande:

Biblioteken har en central roll i en demokrati – för yttrandefrihet och jämlikhet. De är en symbol för ett fritt och för omvärlden öppet samhälle. Det är därför av största vikt att det finns en internationell deklaration om människors rätt till goda bibliotek. (2000, s. 3)

Vidare står det i manifestet att biblioteken intar en särställning i det lokala kulturlivet för att stimulera läsande, erbjuda en fri och allsidig tillgång till information, fungera som mötesplats för alla och inte minst utgöra en resurs för utbildningen på alla nivåer. Det ska även finnas en strävan efter att skapa goda studiemiljöer för enskilda och grupper på biblioteken med ändamålsenlig teknik. Folkbibliotekets utbud av tjänster och samlingar ska inte vara föremål för kommersiell påtryckning, det ska inte heller finnas någon form av politisk, religiös eller ideologisk censur (2000, s. 10).

IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) som grundades 1927 i Edinburgh, är en oberoende och internationell organisation, med medlemmar i över 150 länder. Organisationen representerar biblioteksverksamheten i frågor av internationellt intresse. År 1997 grundades IFLA/FAIFE (Free Access to Information and Freedom of Expression) som ett instrument till IFLA, för att främja den intellektuella friheten samt för det viktiga uppdraget som alla bibliotek har vad det gäller förmedlingen av information och kunskap. IFLA/FAIFE vill dessutom medverka till att skapa en medvetenhet mellan bibliotekens roll och deras viktiga uppgift, vad det gäller den intellektuella friheten, vilken är grundläggande för de mänskliga rättigheterna. Ett annat viktigt uppdrag är att övervaka sambandet mellan bibliotek och dess informationsfrihet och yttrandefrihet, så som de kommer till uttryck i FN:s allmänna deklaration om de mänskliga rättigheterna. FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna kungjordes 1948. Denna deklaration är en viktig utgångspunkt för vad som anses vara en människas mest etiska värdegrunder i livet. Den 19:e artikeln tar upp de mänskliga rättigheterna och yttrandefriheten som IFLA/FAIFE såväl främjar, stödjer som försvarar.

Var och en har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet att utan ingripande hysa åsikter samt söka, ta emot och sprida information och idéer med hjälp av alla uttrycksmedel och oberoende av gränser. (Artikel 19)

I IFLA/FAIFE:s utarbetade förklaring, *IFLA:s förklaring om bibliotek och intellektuell frihet* från 1999, förkunnas att yttrandefrihet och åsiktsfrihet är nödvändigt för varje människas rätt att få tillgång till information, så att varje enskild individs möjligheter stärks, för att kunna fatta egna beslut. Att ha fri tillgång till information betraktas som en mänsklig rättighet i en fungerande demokrati. Att begränsa biblioteksservicen genom olika slags avgifter, begränsar också friheten att skaffa sig information och förhindrar på så sätt möjligheten till fri debatt och utbyte av åsikter. Vidare står det att biblioteken ska motsätta sig diskriminering och alla former av censur (Ristarp 1999a). Alex Byrne, ordförande i FAIFE, skriver i sin artikel *Bibliotek och demokrati* från 1999, att ”bibliotek bör genljuda av alla slags motstridiga åsikter, också av sådana som vi finner oacceptabla eller kan uppleva som avskyvärda” (s. 10). Byrne anser att biblioteken aktivt ska agera för att omtvistat och kontroversiellt material ska göras tillgängligt. Vidare säger Byrne att vi öppet ska ”stå upp för rättigheterna såväl till att skaffa

information som till att ge luft åt våra åsikter, liksom till att bekämpa censur, antingen den berör Internet eller annat forum” (s. 10). Han menar att biblioteken har ett etiskt ansvar vad det gäller att tillhandhålla information så att alla kan leva i en upplyst värld. Det är inte bibliotekens roll att kommentera denna information (s. 11).

I oktober 1999 anordnade PubliCA (EU's Concerted Action initiative on Public libraries) en konferens i Köpenhamn. Vid denna konferens, som gick under namnet *Something for everyone: Public libraries and the information society*, deltog trettioen nationer från hela Europa. Målet med konferensen var att undersöka folkbibliotekens nyckelroll i det växande informationsamhället vad gäller demokrati och medborgarskap, den ekonomiska och sociala utvecklingen, det livslånga lärandet samt kulturella skillnader (PubliCA 1999, s. 4). Detta kom att resultera i *The Copenhagen declaration* som handlar om folkbibliotekens framtida mål över hela Europa. Ett av de viktigaste målen är att göra biblioteksverksamheten synlig inom EU. Exempel på några som stödjer denna deklARATION är UNESCO och IFLA (PubliCA 1999, s. 4).

Jan Ristarp (från FAIFE) har i sin artikel *Yttrandefrihet och entreprenad*, skrivit om problematiken med informationsfrihet och yttrandefrihet på bibliotek (1999b, s. 8). Ristarp anser att det är en mänsklig rättighet att få utnyttja biblioteket som informationskälla, oavsett i vilket land man befinner sig i. Han menar även att den fria tillgången på information blir konkurrensutsatt om man låter privatisera folkbiblioteken. Ristarp frågar sig då, ”[h]ur ska bibliotekens uppgifter definieras och hanteras i relation till sådana övergripande värden som avser hela samhället?” (1999b, s. 8). Den centrala frågan blir då, hur man ska slå vakt om informationsfriheten och yttrandefriheten (1999b, s. 8). Bibliotekens utveckling för att överbygga klyftan mellan de informationssvaga och de informationsrika i ett samhälle är viktiga för ”att trygga grundläggande demokratiska värden och allmänna mänskliga rättigheter” (Ristarp 1999a). Detta innebär att bibliotekens tjänster och service ska ställas till förfogande för alla användare, oberoende av kriterier, som till exempel ålder, tro, ras eller kön et cetera. Precis som det står i Unescos folkbiblioteksmanifest från 2000 (s. 10), ska tillgången till material och tjänster inte få styras av moraliska, religiösa, och politiska åsikter (Ristarp 1999a). I förklaringen fastställs det också; om konflikt skulle uppstå mellan bibliotekets arbetsgivare och dess användare så ska bibliotekets personal hävda användarens rätt. År 2002 fick biblioteken ännu ett manifest, *The IFLA Internet Manifesto*. Detta manifest utvecklades av IFLA Committee on Free Access to Information and Freedom of Expression (IFLA/FAIFE). Manifestet är ännu ett steg på vägen för att säkra den fria tillgången till Internet, där utgångspunkten ligger i individens tillgång till information och yttrandefrihet samt bibliotekens skyldighet att ge tillgång till information. Rättigheten till information gäller oberoende vilket medium, alltså även Internet (The IFLA Internet Manifesto 2002). Vi vet ju redan att svenska folkbibliotek kan representera olika grader av tillgänglighet vad det gäller Internet och policies.

3 Tidigare forskning

Internet som en del av massmedieutbudet, och som ett eventuellt verktyg i demokratins tjänst har behandlats flitigt i mer än ett decennium, från många olika håll och nivåer. Vi har valt ut några studier som vi funnit relevanta för vår undersökning. För att göra genomgången mer läsbar, har vi delat upp den tidigare forskningen i olika teman, vilka delvis återkommer längre fram i vår undersökningsredovisning, kapitel 5. Dessa teman valde vi eftersom vi ansåg att de framträdde mer än andra eventuella under vår genomgång av materialet, i såväl den tidigare forskningen som i vårt eget undersökningsmaterial. Några av forskningsstudierna kan återkomma under mer än ett tema, när vi ansett att de passat in under flera olika teman. Att vi redan här, i detta kapitel valt att dela upp studierna i olika teman beror på att det lättare ska gå att följa de teman som vi valt i kapitel 5, vilka handlar om vår redovisning av undersökningen.

3.1 Den sociala och digitala klyftan

Peter Townsend, brittisk forskare inom samhällsvetenskap, som deltog i ett forskningsprojekt om fattigdom, *Dynamics of deprivation*, försöker i sin artikel *Conceptualising poverty* från 1987, att definiera fattigdom. Han menar att det inte gjorts tillräckligt inom samhällsvetenskapen för att bestämma huruvida fattigdom är ett vetenskapligt fenomen, på vilket man kan applicera internationellt vetenskapliga termer. Författaren menar dessutom att det finns djupgående skillnader i fattigdomsforskningen beroende på om det är förhållandena i i-länder eller u-länder som undersöks. Detta beror, enligt honom, bland annat på att det finns en vänsterorientering bland intellektuella i Europa och Nordamerika som tenderar att på hemmaplan snarare behandla ojämlikhet än fattigdom, och det motsatta på bortaplan. När det gäller forskningen i Europa lyfter Townsend tre olika etablerade uppfattningar om vad som kan betecknas som fattigdom, nämligen att inte nå existensminimum (subsistence), att sakna de grundläggande behoven (basic needs) och att leva i relativt armod (relative deprivation). Han diskuterar alternativa formuleringar till exempelvis termen basbehov. Man kanske har en fullgod tillgång till näring och bostad, men lider brist på sin arbetsplats, i grannskapet eller i olika sociala och personliga sammanhang (1987, s. 38). Författaren ser problem med de två första benämningarna eftersom de i princip endast definierar fattigdom med hjälp av fysiska aspekter, såsom brist på mat, kläder och bostad. I den tredje ser han en chans att inkludera brist på tillräckliga möjligheter att även vara en social varelse.

Leslie Haddon refererar, i sin artikel *Social exclusion and information and communication technologies: Lessons from studies of single parents and the young elderly* från 2000, som handlar om sambandet mellan informationsteknologi och människors möjlighet att delta i samhället, vilken baseras på två undersökningar som

hon var med att utföra i mitten på 1990-talet om två olika sociala gruppers relation till informationsteknologi. Den ena gruppen bestod av ensamstående föräldrar och den andra ”unga” äldre, det vill säga de i åldersgruppen sextio till sjuttiofem. Informationsteknologin gällde i dessa undersökningar främst fast telefoni och television. Andra medier, som mobiltelefoni och Internet var ju vid tidpunkterna för undersökningarna inte så spridda bland befolkningen som de är idag. En åsikt som framkom i undersökningarna, var att respondenterna ansåg att de redan hade de sociala kontakter, både direkt och genom olika medier, de önskade. Därför fanns det ”inget behov” för ytterligare medier (s. 401). Denna inställning bekräftas i statistik från SCB, där fyrtyotvå procent av de intervjuade svarade ”Behöver inte Internet” när de tillfrågades varför de inte hade Internet. Detta var det klart föredragna svarsalternativet, följt av ”Vill inte ha Internet”, något som tjugofyra procent av respondenterna angivit som orsak (2006b). Haddon menar att även om Internet används i stor utsträckning för att söka information när behov uppstår, kan det även vara en mötesplats, ett sätt att känna social delaktighet (2000).

Barbara Hull menar i sin artikel *Can librarians help to overcome the social barriers to access?* från 2001, att social uteslutning kommer att fortsätta existera utan hänsyn till informationsteknologins utveckling (s. 386 f.). Elektronisk tillgänglighet har inte skapat problemet, men kan intensifiera det, om inte åtgärder för att förhindra det inleds. Bibliotekarier kan inte på egen hand eliminera de sociala skillnaderna över en natt, men Hull menar att det finns tre steg man kan ta. Det första innebär att det är väsentligt att *all* bibliotekspersonal är införstådd med den föränderliga miljö i vilken bibliotek arbetar och de skiften som kan uppstå i användargruppers beteendemönster. Det andra steget består i att förnya och stärka förbindelserna med andra organisationer, utanför biblioteksvärlden. Att biblioteken har tekniskt och socialt begåvad personal är det tredje, och enligt henne, viktigaste steget för att kunna överbygga den digitala klyftan i samhället (s. 387).

I artikeln *Competency in network use as a resource for citizenship: Implications for the digital divide* från 2003, vilken dock utgår från en undersökning som gjordes 1997, presenterar Pirkko Jääskeläinen, från Pensionskyddscentralen i Finland, och Reijo Savolainen, B&I-forskare vid Tammerfors universitet, sina resultat. De ville se om upplevd IT-kompetens spelade någon roll för ett aktivt medborgarskap. De tog alltså inte reda på hur god IT-kompetens intervjuobjekten faktiskt hade, utan hur de subjektivt uppfattade sin förmåga. Personerna fick dessutom svara på en del frågor för att se om de hade goda kunskaper i samhällsfrågor. Resultaten visade bland annat att de med hög upplevd IT-kompetens, som samtidigt hade goda kunskaper om samhällsfrågor, var de som i störst grad kände att deras möjligheter att påverka makthavare hade ökat. Även om lika många i gruppen med välinformerade, men med låg upplevd IT-kompetens, hade kontaktat en myndighetsperson de senaste tolv månaderna, som den förut nämnda gruppen, hade färre av deras ärenden gått vidare. De med hög upplevd IT-kompetens var även mer benägna att klaga på en vara eller tjänst som de ansåg sig missnöjda med.

3.2 Användarna

I en kvantitativ undersökning, *What do we know about public library use?* från Westminster Libraries i Storbritannien från 1999, gjord av Ian M. Smith skriver han:

It is not yet clear that information technology and the Internet are changing the nature of public library use. Past evidence suggests that new services mostly attract existing users. (1999, s. 311 f.)

Han fastslår att folkbiblioteken används i högre utsträckning av den unga, välutbildade medelklassen (Smith 1999, s. 305 ff.). De som köper många böcker är också de som ofta lånar böcker. Däremot talar siffrorna för att etniska minoriteter skaffar lånekort och använder biblioteket lika mycket, jämförelsevis, som den vita majoriteten (s. 307). Författaren menar att en hög utbildningsnivå har en nära relation med tillhörandet av en hög samhällsklass, vilket är en av orsakerna till att de i dessa grupper använder sig mer av biblioteket, medan undersökningar ständigt pekar på att de från de lägre samhällsklasserna med lägre ekonomisk status generellt använder sig av biblioteket i mindre utsträckning. Smith ser inte folkbiblioteken som en möjlighet för att höja den senare gruppens utbildningsnivå, utan snarare ett ställe där skillnaderna befasts. Han menar i stället att "[i]ncreasing the average terminal education age is the best way to increase public library use" (s. 311).

I den engelska undersökningen från 2000, *Public use of the Internet at Chester library*, gjord av Katherine Turner och Margaret Kendall framgår det att Internetanvändarna i huvudsak mest var intresserade av att läsa sin e-post. Mer än femtio procent av Internetanvändarna tillhörde gruppen "non-library members". En del av bibliotekets Interanvändare var inte bosatta i kommunen, medan en annan del av användarna kom från andra länder. I undersökningen framgår det dock att de arbetslösa var överrepresenterade, och att avgiftsfri tillgång till Internet var speciellt attraktivt för grupper med låg inkomst. Det fanns dock delade meningar om betalning för användningen av Internet. En del intervjupersoner menade att en avgift skulle kunna motverka ett missbruk. I denna undersökning, som gjordes under 1998 och 1999, framgår det att få användare hade någon erfarenhet av Internet. Hela sjuttiofem procent av användarna hade inte någon erfarenhet eller utbildning i Internetanvändning. De övriga tjugofem procenten hade fått sin erfarenhet genom utbildning på biblioteket, i samband med annan utbildning, lärt sig själva, via arbetet, eller genom familjen eller vänner. Användarnas möjlighet att kunna få undervisning i Internet av bibliotekspersonalen ansågs av många användare som mycket betydelsefull. Dessutom ansåg användarna att träning skulle förbättra deras kunskaper i Internetanvändning (Turner & Kendall 2000).

En av de magisteruppsatser vi tittat på behandlar folkbiblioteksfältets syn på användarna, och hur bibliotekspersonalens användarsyn kan få direkta konsekvenser för hur personalen förhåller sig till sina användare i praktiken. Åsa Hedemark och Jenny Hedman har i sin uppsats *Vad sägs om användare? Folkbibliotekens användardiskurser i tre bibliotekstidskrifter* från 2002 undersökt sextiotvå artiklar från åren 1999-2002 i tidskrifterna *Ikoner*, *Biblioteksbladet* och *Bibliotek i Samhälle*. Genom att undersöka folkbibliotekens användardiskurs, har Hedemark och Hedman undersökt hur det tre tidskrifterna kategoriserat användarna och hur man har konstruerat olika användaridentiteter. Författarna identifierar fyra olika användardiskurser: *folkbildningsdiskursen*, *den pedagogiska diskursen*, *informationsteknologiska diskursen* och *den marknadsekonomiska diskursen*. Folkbildningsdiskursen var den som visade sig framträda tydligast i deras undersökning, medan den marknadsekonomiska diskursen syntes minst, vilket förvånade författarna. Just att de marknadsekonomiska intressena delvis hejdats, tror Hedemark och Hedman kan bero på bibliotekslagsstiftningen från

1996. Vidare skriver de att: "[d]e olika diskurserna kan också i varierande utsträckning relateras till varandra" (s. 46 ff.). Deras undersökning visar även att biblioteken fortfarande är djupt präglade av det traditionella och ideologiska arvet vad gäller exempelvis folkbildningen. Detta, enligt författarna, innebär att det fortfarande finns en viss kultursyn hos många inom biblioteksverksamheten som anser att användarna "behöver en viss sorts kulturell och intellektuell bildning" (2002, s. 55). I de texter som Hedemark och Hedman analyserat, framgår det även att ungdomar är den användarkategori som beskrivs som en tämligen besvärlig och störande grupp, trots det anses denna användargrupp som viktig. Innan Internets inträde på biblioteken hade man problem med att få ungdomarna att besöka biblioteken (s. 25 ff.). Hedemark och Hedman skriver i sin sammanfattning att "[d]e diskurser som kommer till uttryck i vår analys kan i förlängningen få konsekvenser för hur användare bemöts på folkbibliotek" (s. 55). Detta gäller i såväl det direkta mötet mellan bibliotekspersonalen och användaren, som att det kan få indirekta konsekvenser för exempelvis verksamhetens inriktning, inköspolicy och det sociala ansvarstagandet (s. 55).

3.3 Bibliotekens egna policier

Slutsatserna i studien *Misbehaviour in the public library: Internet use, filters and difficult people* från 2001 visar att det faktiskt inte har förekommit några större problem med missbruk av Internet på folkbiblioteken. Det som Niels Ole Pors förvånas över är att så många bibliotek hävdar att den fysiska placeringen av datorerna har gjorts därför att bibliotekarierna, som Pors uttrycker det, "wants the public to exercise a form of self-regulation" (2001, s. 311). När det gäller den danska debatten angående Internet, anser Pors inte att det skiljer sig så mycket från den internationella debatten. Diskussionerna i Danmark har bland annat handlat om:

- Relationen mellan censur och medborgarnas fria tillgång till information
- Att vissa besökare har ett annat biblioteks beteende än vad man är van vid, och hur man då kan behöva skydda vissa användargrupper, som till exempel äldre och barn, från oljud och beteende som inte anses lämpliga på biblioteket och så vidare.
- Om filter fyller sin funktion eller om filter även tar bort den information som anses som seriös. (2001, s. 311)

Pors anser att debatten påminner om tidigare debatter kring kvalitet och nya medieformer. Han säger att biblioteken alltid har använt policier som en slags filtreringsmekanism och att urval alltid har gjorts (2001, s. 311). Författaren drar paralleller med förvärvspolicyn, och anknyter till diskussionerna kring komedier, thrillers, romaner, musik och video, huruvida dessa medier hade någon plats bland bibliotekens samlingar. Diskussionerna kring användandet av filter för att stoppa pornografi, nazism och våld, anser Pors är intressanta och lärorika eftersom biblioteken i framtiden kommer att möta nya liknande utmaningar. Dessutom kan nya användargrupper förväntas ha andra förväntningar och normer, vilket i sin tur kan innebära att nya typer av beteendemönster dyker upp (s. 313). Pors säger sig tro, att de problem som då kan dyka upp, kommer att bli en krävande uppgift för bibliotekspersonalen att lösa (s. 313).

De problem som förekommit på biblioteken handlar om stökiga ungdomar, enligt den

danska undersökningen *Frirum til integration* (Berger et al. 2001). Detta har resulterat i att ett av de undersökta biblioteken infört en regel som säger att det endast får sitta en användare vid varje dator (s. 37). Användarna i sin tur hade gärna sett att de fått sitta vid Internet-datorerna i mer än en timme, samt att biblioteken hade haft IT-kurser (s. 39). I undersökningen framkom det att inte alla hade datorer, men även de med datorer i hemmet kunde ha begränsad tillgång, då föräldrarna ansåg att det var för dyrt. Berger et al. anser att biblioteken bör ge användarna full tillgång till Internet, inte minst för de unga, eftersom både chatt och e-post fyller en viktig social funktion, men även stärker deras språkkunskaper (s. 5).

I den brittiska undersökningen *Controlling access to the Internet in UK public libraries* från 2000, undersökte Jonathan Willson och Tony Oulton kontrollen över Internetanvändningen på folkbibliotek i Storbritannien. Deras undersökning visade att sjuttio procent av biblioteken då hade eller höll på att utveckla policydokument för Internet (s. 196). De Internet-policies som analyserades, upptog en form av "acceptable use", vilket innebar att användaren inte skulle få tillgång till material som ansågs kränkande eller hotande och inte bröt mot upphovsrätten (s. 196 f.). Många av dokumenten inkluderade även en åldersgräns, även om åldern kunde variera mellan de olika biblioteken. Biblioteksförbundet Library Association proklamerade att "individuals should have the right to choose what information and ideas to receive and what not to receive, including that which others might find objectionable, without censorship" (s. 195). Library Association rekommenderade dock biblioteken att ha tydliga policies vad gällde tillgången och servicen till Internet, utan att dessa skulle begränsa användarnas legitima behov och intressen (s. 195). För att biblioteken i praktiken skulle kunna stödja det som var betydelsefullt för den publika servicen, var det viktigt att biblioteken dokumenterade de policies, gällande alla områden, som relaterade till dess informationstillgång (Willson & Oulton 2000).

Det finns ett stort antal svenska magisteruppsatser som behandlar ämnet Internet på bibliotek, ur olika perspektiv. Jessica Olofssons uppsats *Internetanvändning på folkbibliotek: En diskursanalys av Internetregler* från 2003 handlar om hur svenska folkbibliotek hanterar användningen av Internet, och vilka sociala konsekvenser detta kan få för "den vardagliga praktiken". Genom att använda sig av en diskursanalys, analyserar Olofsson bibliotekens skriftliga regler. Hon identifierar fem olika diskurser: *förmyndardiskursen*, *den intellektuella frihetens diskurs*, *trivseldiskursen*, *kundserviceinriktad diskurs* och *ansvarsdiskursen*. Författaren kommer fram till att det i synnerhet är frågan om tillgång till information, som skiljer de olika diskurserna åt (s. 57). Folkbiblioteken ansåg dock att Internet var en självklar informationskälla, men att det även kunde vara ett problemfyllt medium. Då Internetregler markerar ett biblioteks ställningstagande, anser Olofsson att det kan leda till negativa konsekvenser för användarna om biblioteket har ett motvilligt förhållningssätt till Internet, med bland annat en begränsad informationstillgång som följd, vilket strider mot den intellektuella friheten. Förmyndardiskursen är dock den som hårdast begränsar tillgången till information, enligt författaren, då den uttrycker "en hierarkisk relation gentemot användaren" (s. 63). Hon framhåller vikten av att bibliotekspersonalen med jämna mellanrum diskuterar frågorna angående Internetanvändningen och att de även då uppdaterar sina riktlinjer eller regler. Olofsson säger att nationella riktlinjer kanske skulle kunna vara till hjälp, och hänvisar till IFLA:s Internetmanifest som, enligt författaren, trycker på bibliotekets skyldigheter vad gäller tillhandahållandet av

information för alla (s. 61).

3.4 Kontrollerad tillgång

Niels Ole Pors artikel *Misbehaviour in the public library: Internet use, filters and difficult people* från 2001, bygger dels på den hetsiga debatt som pågick angående behovet av filter på de danska folkbibliotekens Internetdatorer, och dels den undersökning som kom att göras på grund av debatten. Syftet med undersökningen var att få reda på hur folkbiblioteken hade hanterat den oönskade användningen av Internet på de publika datorerna och hur man kunde förebygga det (s. 309). Förutom filter var det några bibliotek som ansåg att datorernas fysiska placering, där personalen kunde ha uppsikt över användarna, bidrog till minskat missbruk. Andra hade satt upp lappar om vad biblioteket ansåg vara missbruk, och det fanns även de bibliotek som registrerade användarna när de bokade datorer. Ett av problemen med den fysiska placeringen var, enligt Pors, att den inte hade tagits upp i debatten. Frågan enligt honom är i vilken utsträckning en användare har rätt till en privat avskildhet i samband med användning av bibliotekets datorer (s. 313). De tekniska lösningarna handlade bland annat om att datorerna startades om, vilket innebar att datorn återgick till sitt ursprungliga startläge. Den danska biblioteksstyrelsen rekommenderade att biblioteken hade tydliga etiska riktlinjer för användning av Internet, vilka tydligt talade om vad som var otillåtet. Dels för att de kunde fungera som ett avtal gentemot användarna, dels så gav de bibliotekspersonalen en stabilare grund att agera utifrån. De flesta biblioteken ansåg att missbruket hade minskat sedan man använt dessa riktlinjer. Pors anser dock att bibliotekens förpliktelser i relation till tillgången till Internet är mycket oklar och dåligt definierat (2001, s. 311).

Hela sjuttioett procent av biblioteken i undersökningen *Controlling access to the Internet in UK public libraries* använde sig av någon form av kontroll, vad det gällde de publika datorerna (Willson & Oulton 2000). Hit räknades även datorernas fysiska placering, där personalen kunde observera vad som skedde. Totalt använde sextio procent av biblioteken filtrerings- eller blockeringskontroller på sina publika datorer, medan trettiosex procent av biblioteken även hade det på bibliotekspersonalens datorer (s. 197). Beslutet om filtrering på Internetdatorerna kom ofta från de lokala myndigheterna, snarare än från biblioteken själva (s. 197). Dessa beslut orsakade en hel del problem för biblioteken. Många av bibliotekens personal såg ett bekymmer med filtrerings- eller blockeringskontroller, då relevant och ändamålsenligt material blockerades, samt att filtreringen inte var tillförlitlig (s. 198). Resultatet i undersökningen visade, att frågorna gällande tillgången till olämpligt material hade betydligt högre prioritet för personalen än de frågor som rörde den personliga integriteten (Willson & Oulton 2000).

3.5 Internet till både lärande och lek

Ur ett sociokulturellt perspektiv är det själva kommunikationen samt omgivningen, samhället och kulturen som påverkar lärandet (Säljö 2003, s. 231 f.). Roger Säljös teoribildning har sitt ursprung hos den ryske psykologen Vygotskys utvecklingssyn, vilken i korthet innebär att inlärningssituationens viktigaste komponent är kommunikationen. Detta innebär att människor lär sig av varandra hur världen ska

tolkas, beroende på den kultur de lever i. Det sociokulturella perspektivet handlar om hur individer och samhälle utvecklar, återskapar och håller aktuella kunskaper och färdigheter vid liv. Lärandet sker alltid och är beroende av social och kulturell omgivning. Att lära innebär att tillägna sig kulturens verktyg. Teknologin ger oss olika verktyg som underlättar tillgången till information, det löser dock inte lärandets problem, utan ”den ändrar bara dess villkor” (2003, s. 12). Genom att stegvis gå igenom fyra faser, kan individen lära sig att behärska komplexa intellektuella och fysiska redskap:

1. I den första fasen saknar man förtrogenhet med redskapet och dess funktion i en speciell praktik.
2. Därefter kommer en fas då man kan använda redskapet under handledning av en mer kompetent person.
3. Successivt ökar den lärandes autonomi och förmåga att hantera redskapet på egen hand. Man kan också avgöra när det skall användas. Stödet kan nu minskas eller vara mer indirekt.
4. Den lärande behärskar nu redskapet eller färdigheten på egen hand. Hon/han vet när och hur det skall användas. (2003, s. 124)

Säljö påtalar att stödet inte nödvändigtvis måste komma från en annan person, utan kan även bestå av skriftliga instruktioner som användaren följer (2003, s. 125). I dagens samhälle blir vi mer beroende av att kunna hantera olika redskap. ”Det handlar inte längre så mycket om att överföra information, utan om att skapa aktiviteter och miljöer där människor kommer i kontakt med och blir förtrogna med sådana kulturella redskap” (s. 248). Han vill i sin bok visa vikten av hur samspelet mellan lärandet och omvärlden går till och hur det kulturella förhållandet har betydelse för lärandet. Lärandet ska alltså inte ses som en isolerad företeelse utan något som sker i samspel med omvärlden och den omgivande kulturen och dess resurser. Då kunskaperna och färdigheterna kan skilja sig åt mellan olika samhällen, leder detta i sin tur till att behoven kan vara väldigt olika. Ur ett sociokulturellt perspektiv är kunskap inte något människan har, utan något vi använder som en resurs för att exempelvis hantera kommunikativa situationer, lösa problem, eller något vi tidigare har erfarenhet av (2003).

Frirum til integration (2001), är en dansk studie som gjorts av Berger et al. I denna studie har man undersökt de etniska minoritetsgrupperns användning av biblioteket, där man har intervjuat femtio personer med utländsk härkomst samt sex biblioteksanställda (2001, s. 7). Resultatet av undersökningen visar att användarna mest använder Internet för att skicka e-post och för att chatta, vilket uppfyller en viktig social funktion. Dessa funktioner används för att skapa kontakter med likasinnade och för att hålla kontakten med familjen, men även för att lära sig skriva på danska (s. 40, 51). En viktig sak som framgår i undersökningen, är att skriftkulturen på Internet bidrar till att många av ungdomarna har fått det lättare med att lära sig både danska och engelska (s. 21). Undersökningen visar även att många användare kommer till biblioteket för att läsa nyheter om vad som hänt runt om i världen. Dessutom lockar Internet även användarna att intressera sig för material om sin bakgrund.

I boken *Massmedier: En bok om press, radio och TV* från 2005, skriver Hadenius och Weibull om hur det traditionella massmediesystemet ändrat sin karaktär genom den tekniska och digitala utvecklingen. De traditionella formerna behöver inte längre bara förmedlas exempelvis via radio, TV och dagspress, de kan även förmedlas via Internet. Författarna skriver att:

Internet har samtidigt fått mindre betydelse som massmedium än vad som förväntats. Nätet har snarast kommit att bli ett komplement till befintliga medier. (2005, s. 273)

Författarna anser att Internet istället har fått ökad betydelse som kommunikationsstruktur, vad det gäller till exempel e-postanvändningen och bankärenden, samt att Internet som *massmedium* mer fungerar som en förlängning till andra medier (2005 s. 433). Författarna anser att användarens användning av Internet ändras efter en tid, genom strategiska val över vad man som användare anser är *viktiga nätplatser* (s. 432). Hadenius och Weibull pekar på mönster mellan olika användargrupper. Den yngre gruppen av användare intresserar sig främst för chatt, nöjen, musik och underhållning. När det gäller informationssökning och nyhetsanvändning ligger de unga, högutbildade högst, vilket troligen beror på att de använder Internet i arbetet (s. 432 f.). Författarna anser att Internet både kan vara *informationsinriktat* och *förströelseinriktat* eftersom Internet innehåller många olika tjänster, där användaren själv kan välja efter sitt behov. Hadenius och Weibull påtalar dock vikten av att först ”känna till de funktioner som publiken söker genom sin användning” för att kunna ”bedöma karaktären hos Internet som medium” (s. 432).

Carina Fast skriver i sin avhandling *Sju barn lär sig läsa och skriva: Familjeliv och populärkultur i möte med förskola och skola* från 2007 om hur barn använder sig av olika populärkulturella företeelser som exempelvis datorspel, leksakskataloger och Pokémonkort för att lära sig läsa och skriva. När de sedan börjar förskolan och skolan införlivas ofta inte dessa kunskaper, eftersom de enligt många lärare inte anses som anskaffade med ”korrekta” hjälpmedel. Fast menar att detta beror på att många lärare fortfarande sätter läsande och skrivande i samband med böcker, även om film, teater och skönlitteratur är jämställda i kursplanen. En annan anledning kan också vara, enligt Fast, att lärarna inte tycks vara särskilt insatta i ”barnens värld” (s. 184). Författaren medger dock att det är både tids- och energikrävande att hålla sig uppdaterad inom det populärkulturella området (s. 184). En av slutsatserna i hennes avhandling handlar om hur populärkulturens och mediers inflytande på barnens kunskaper i läsning och skrivning ökat bland annat genom datorspel, reklam, TV och Pokémonkort (s. 180). Samtliga barn i studien hade skaffat sig en tidig läsförståelse, de kunde använda sig av bokstäver, bilda ord samt slå upp orden i leksakskataloger, långt innan skolstarten. En insikt som Fast kommit fram till i sin studie är att ”barnen i så stor utsträckning delar sitt engagemang för populärkulturella texter med andra barn. De dras in i en gemenskap av berättande, läsande och skrivande...” (s. 180). På samma sida skriver Fast att ”[o]beroende av social, kulturell och ekonomisk bakgrund tycks dessa texter ha stor dragningskraft på barnen”.

3.6 Uppdragsgivare och nationella styrdokument

I boken *Är det på efterkälken Sverige åker? Folkbiblioteken behöver ett nationellt uppdrag!* från 2003, har journalisten Bjarne Stenquist genomfört ett antal studier och intervjuer omkring biblioteksutvecklingen och särskilt folkbibliotekspolitiken i sex europeiska länder: Storbritannien, Nederländerna, Finland, Danmark, Tyskland och Portugal. I samtliga länder har man på regeringsnivå insett folkbibliotekets avgörande roll för jämlikhet och demokrati. Där man har tagit ett samlat grepp över folkbibliotekets roll i samhället, där lärandet har blivit allt mer centralt, så väl för samhället i helhet som för den enskilde. Gemensamt för länderna, förutom Holland och

Sverige, är att man har en väl utformad bibliotekslag samt ett övergripande nationellt ansvar över biblioteksverksamheten, dock i varierande omfattning. Stenquist har gjort en jämförelse med situationen i Sverige och anser att vi har hamnat på efterkälken vad det gäller att diskutera och utveckla biblioteksverksamheten som en del av kunskapssamhället (2003). Han menar att Sverige tror sig, utan giltigt belegg, vara ett föregångsland, och därför saknar insikten att ett nationellt folkbiblioteksuppdrag behövs. Det är oklart vad 90-talets besparingar, informationsteknikens intåg och ökningen av studenter har gett för resultat (s. 71 ff.). Dessutom misstänker han att skillnaden mellan olika kommuner ökat, delvis beroende på deras skiftande innovationsförmågor (s. 71 ff.). Man bör alltså göra som i en del andra europeiska länder och arbeta för att diskutera bibliotekens roll på den politiska arenan, bland annat i syfte att få till stånd utvecklingspengar, något som i sin tur leder till att det etableras en kvalitetsnivå. Eftersom detta inte skett i Sverige kan konsekvensen vara att vi släpar efter.

Stenquist anser att vi måste öka tillgången till information för alla, för att inte öka klyftorna i samhället. Han förordar därför en strategisk nödvändig samverkan mellan kommuner och regering för att stärka samt tydliggöra den roll och uppdrag som folkbiblioteken har (2003). Vidare anser Stenquist, att Sverige på sikt kan behöva ta det steg som Danmark tog när man för alla former av bibliotek, skapade en gemensam biblioteksmyndighet för ett sammanhållet biblioteksväsen (2003, s. 94). Författaren argumenterar således i sin bok för att staten ska ta initiativ till en nationell samling, när det gäller biblioteks- och informationsfrågor, och hans önskan är att den skulle väcka nytt liv i debatten om behovet av en nationell bibliotekspolitik.

4 Teori och metod

4.1 Teori

För att kunna hantera det ganska omfattande material som vi erhållit från observationer och intervjuer har vi dels tagit hjälp av teman-ledtrådar, som vi tar upp i 4.5, men vi har även valt att utgå från den modell Dorte Skot-Hansens (1999) urskiljer och formulerar i sin artikel *Kultur til tiden: Strategier i den lokale kulturpolitik*, som vi refererat i 2.1. Hon belyser den västerländska kulturpolitikens utveckling i nordisk och europeisk efterkrigstid, där kulturpolitikens tyngdpunkt förskjutits från upplysningsideal till upplevelsesamhälle (1999, s. 11). Skot-Hansen använder sig av åtta olika kriterier, mål, bakgrund, förankring, strategi, publik, ramar, funktion och förmedlare för att kategorisera huruvida kulturpolitiken följer en av tre *rationaler*, den *humanistiska*, den *sociologiska* eller den *instrumentella* (1999, s. 12). En rational kan sägas vara en strategi eller ett förhållningssätt, en slags diskurs som präglar kulturpolitiken. Med hjälp av en modell illustrerar hon skillnaden mellan de tre olika rationalerna. Vi kommer även i fortsättningen använda oss av ordet rational i vår text.

Även om rationalmodellen behandlar kulturpolitik i allmänhet, anser vi att den även fungerar att applicera i vårt sammanhang, som endast gäller folkbibliotek. Folkbiblioteken påverkas i hög grad av det samhälle det verkar i. Trots att kommunerna i Sverige numera är ansvariga för folkbiblioteksverksamheten, finns en relativt stark nationell samhörighet. Inget bibliotek är opåverkat av de kulturpolitiska tendenser som genomsyrar kultur-Sverige, allra minst folkbiblioteket, som ju är den mest frekventerade kulturinstitutionen (Kulturrådet 2003).

Vi försöker under respektive tema i vår redovisning urskilja dragen från den humanistiska, sociologiska och instrumentella rationalen. Vi vill se om de rationaler vi kan finna drag av på de olika folkbiblioteken i undersökningen, avspeglas i deras Internet-policies. Som Skot-Hansen själv påpekar har de olika rationalerna dock aldrig varit helt enarådande eller avlöst varandra kronologiskt, utan de existerar parallellt på olika kulturinstitutioner ännu idag och att det inte längre går att ha det ena utan det andra (1999, s. 17 ff.). Med andra ord ersätter inte den nya kulturpolitiken de föregående kulturpolitiska idealen och strategierna utan kompletterar dem.

	HUMANISTISK	SOCIOLOGISK	INSTRUMENTEL
MÅL	Dannelse	Frigørelse	Synliggørelse
BAGGRUND	Stat	Civilsamfund	Marked
FORANKRING	National	Lokal	International
STRATEGI	Demokratisering af kulturen	Kulturelt demokrati	Kulturalisering

PUBLIKUM	Hele befolkningen	Grupper	Segmenter/Livsstil
RAMME	Kulturinstitution	Rammer	Flagskibe
FUNKTION	Erkendelse	Bekræftelse	Underholdning
FORMIDLER	Kulturformidler	Animateur	Kaospilot

(I Skot-Hansen 1999, s. 12)

Den humanistiska rationalen, som enligt författaren kom att prägla 1960-talet, gick ut på att kulturen som medel för upplysning och bildning skulle stärka demokratin (1999, s. 12 f.). Skot-Hansen talar om en demokratisering av kulturen, vars mål var att genom bildning kunna uppnå en kulturell jämlikhet, där *alla*, oavsett socioekonomisk status, skulle kunna ta del av den nationella enhetskulturen. Med andra ord skulle de olika kulturinstitutionerna, genom att sätta ramar för förmedling och fördjupning inom kulturen, sträva efter att föra ut den goda konsten till hela befolkningen. Biblioteken försökte med andra ord leda in användaren i den riktning de önskade. Detta innebar bland annat att besluten kring det som folkbiblioteken skulle kunna erbjuda sina användare fick en betydande roll. Kulturförmedlaren, i detta fall bibliotekarien, skulle därmed både ha förmågan att kunna bedöma vad som var lämpligt att förmedla, samt på ett pedagogiskt sätt förmedla detta till befolkningen. Detta för att som Skot-Hansen uttrycker det ”bygge bro över den kulturklöft, som skilte den brede befolkning fra kunsten” (1999, s. 12).

Trots stora satsningar på att öka kulturkonsumtionen bland befolkningen, fanns det statistiska belägg som visade att det fanns stora skillnader i befolkningens kulturförbrukning, varpå en ny stor satsning under mitten av 1970-talet kom att växa fram. Från den humanistiska rationalens demokratisering av kulturen kom den sociologiska rationalen i stället att satsa på en kulturell demokrati (1999, s. 13). Detta innebar att kulturen inte längre var en produkt alla skulle ta del av, i stället skulle alla nu vara en del av kulturen. Alltså skulle användarna nu vara med och bestämma, inte bara vara passiva konsumenter av bibliotekets utbud. Målet med den sociologiska rationalen var att kulturverksamheterna, i detta fall biblioteken, skulle synliggöra och bekräfta olika grupper, som exempelvis barn, kvinnor, arbetare och invandrare, dock inom de ramar som kommunen ställde till förfogande, i form av olika mötesplatser, exempelvis bibliotekets lokaler som mötesplats, medborgarhus och replokaler. Skot-Hansen skriver att detta i sin tur skulle leda till att de olika grupperna fick en bekräftelse på att deras kultur var lika värdefull som den etablerade, vilket skulle stärka de olika gruppernas identitet (1999, s. 13). Kulturförmedlaren, i detta fall bibliotekariens, uppgift var inte längre att styra och vägleda, utan att stötta och hjälpa till att starta upp lokala kulturaktiviteter, men nästan omärkligt, som en *animateur*. Animateurens uppgift var att i bakgrunden hjälpa till och stötta de aktiviteter som det ansågs finnas behov för. Helst skulle animateuren, som Skot-Hansen uttrycker det, se till att hon eller han gjorde sig själv överflödig (1999, s. 13).

Under 1980-talet utvecklades den instrumentella rationalen, där konsten och kulturen främst skulle användas som ett medel för att skapa ekonomisk utveckling, där graden av synliggörelse kom att bli en parameter på framgång (1999, s. 14 ff.). Målet var att synliggöra och marknadsföra regionen för att locka till sig bland annat turister och sponsorer, både nationellt och internationellt, där individens val utgjorde utgångspunkten. På så sätt skulle man medverka till att skapa en positiv image. Man kom alltså att titta på kulturen som en investering, snarare än ett stöd. Dessutom började

man även hämta insikten om att dela in användarna i olika grupper från marknadsföringen, där användarna nu i stället benämns som *kunder*. Den instrumentella rationalen vänder sig dock inte till *alla*, utan anpassar utbudet efter segment eller livsstilar med olika strategier, snarare än att rikta in sig med samma metod på alla, vilka tidigare tillhört samma målgrupp (1999, s. 15). Dessa satsningar med syfte att marknadsföra sin stad eller region kallar Skot-Hansen för *flaggskepp*. Med hjälp av prestigefyllda flaggskeppsprojekt skulle man nu bjuda på underhållning och upplevelser för ett så stort segment av den utvalda målgruppen som möjligt, inte minst genom turister, vilka då kunde bidra med marknadsföringen på ett kostnadseffektivt sätt, genom att sprida ryktet vidare. Som exempel på denna utveckling nämner Skot-Hansen den ökade uppkomsten av kulturhus (1999, s.16). Men det kunde även vara kommunens satsningar på exempelvis nybyggda eller nyrenoverade bibliotek, som man ville visa upp för sin omgivning. För att kunna känna av den kultur som låg ”rätt” i tiden skulle man använda sig av en *kaospilot*, det vill säga en projektledare som förutom att kunna samarbeta med alla parter, även skulle kunna alla de kodord som öppnade dörrarna, vilket innebar att personen i fråga även skulle kunna formulera sig rätt i ansökningar, samt finna finansieringsmöjligheterna som drev projektet i hamn (1999, s. 16 f.). Skot-Hansen påtalar att ”folkbiblioteken kan komma i kläm i den rådande kampen om att vara synliga på den kulturella arenan.” [egen översättning] (1999, s. 18).

4.2 Val av metod

Vi valde alltså att göra kvalitativa intervjuer med de ansvariga på folkbibliotek i sex medelstora kommuner. Detta antal intervjuer ansåg vi vara rimligt och genomförbart att hinna med under den tid vi hade till vårt förfogande. De utvalda respondenterna var de som hade huvudansvaret och den som till stor del väljer hur bibliotekets resurser ska fördelas. Den första kontakten med våra tilltänkta intervjuobjekt gjorde vi per telefon för att med en gång skapa en personlig relation. Om respondenterna ställde sig positiva till intervjun skickade vi via e-post en bekräftelse till dem. Bekräftelsen innehöll datum, plats, tid, beräknad tid på intervjun, önskan om att få spela in intervjun, samt en övergripande beskrivning av vad intervjun skulle komma att beröra. Vi informerade även våra respondenter att deras personliga integritet garanteras och att de skulle vara anonyma i vårt examensarbete. Intervjuerna spelades in digitalt på en diktafon. Det valet motiveras dels av att vi misstänkte att det annars skulle bli svårt att hinna med att föra anteckningar och dels för att intervjun skulle få ett bättre flyt samt för att nå så hög reliabilitet i vårt arbete som möjligt. Dessutom ville vi studera deras eventuella styrdokument rörande Internet-policies. I samband med intervjuerna observerade vi hur Internet-datorerna var placerade, hur många som faktiskt fanns, huruvida de fungerade och om de föreföll vara generellt användaranpassade (sitt- eller ståplats o s v) samt om det fanns någon policy placerad vid datorerna. I den mån det var möjligt, önskade vi få tillgång till statistiska uppgifter såsom besöksstatistik, Internetanvändning och eventuell genomsnittstid/användare. Även den information om Internet som finns eller inte finns på de olika bibliotekens hemsidor var intressant att ta del av.

Anledningen till att vi valt en kvalitativ metod som intervjuer i stället för en mer kvantitativ metod, som till exempel enkätundersökningar, är att vi anser att kvalitativa intervjuer kan ge en djupare förståelse av och kunskap om hur de ansvariga tänkte och funderade kring folkbibliotekets mål och mening vad gäller Internetanvändningen. En av fördelarna med att göra kvalitativa intervjuer var att vi fick möjlighet att ta del av

deras egna uppfattningar och beskrivningar av vad som ligger till grund för deras åsikter.

För att analysera intervjuerna, resultatet av de observationer vi gjorde på plats och av de dokument, såväl digitala (hemsidorna) som tryckta (eventuella nedtecknade policier vi fick på biblioteken), har vi använt en fri analysnyckel, som dock har en del likheter med diskurspsykologi så som Winther Jørgensen & Phillips tolkar den i *Diskursanalys som teori och metod* (2000). Vi började med att identifiera teman och försöka hitta *krispunkter*, tecken på problem eller konflikter. I vår redovisning har vi strävat efter att framhålla representativa exempel från det empiriska materialet, på ett så neutralt sätt som möjligt, så att läsaren kan bilda sig en egen uppfattning.

4.3 Urval och avgränsningar

Som vi nämnt tidigare, intervjuade vi de ansvariga på respektive folkbibliotek, för att få fram vad deras beslut grundar sig på, samt se om deras ställningstagande finns nedskrivna. Vi valde att intervju sex biblioteksansvariga från lika många folkbibliotek under våren 2007. Sex respondenter förmodade vi skulle kunna ge en tillräcklig bredd i sina svar samt en hanterlig mängd undersökningsmaterial för den tidsaspekt som gäller. Vi undersökte alltså inte vad biblioteksbesökarna använder Internet till, utan endast hur tillgängligheten ser ut och varför den ser ut som den gör. Ur intervjumaterialet ville vi se om de aktuella Internet-policierna är huvudsakligen utformade efter mer eller mindre uttalade rådande diskurser inom folkbiblioteksverksamheten. Ingen av de utvalda biblioteken har antagit någon biblioteksplan, samtliga kommuner uppger dock att de inlett arbetet (Svensk Biblioteksörening 2006).

Vi valde ut de aktuella kommunerna eftersom deras folkbibliotek representerade olika grader av tillgänglighet för sina användare. För att få reda på hur Internet-policierna såg ut vid de olika biblioteken studerade vi deras hemsidor. I oklara fall ringde vi och ställde frågor om eventuella avgifter och regler anonymt. Med hjälp av SCB:s statistik om folkmängd i riket, län och kommuner 30 september 2005 fann vi att dessa kommuner var av medelstorlek, från ca 20 000-40 000 invånare.

4.4 Intervju

Intervjuerna genomfördes på respektive respondents bibliotek. Förutom att vi spelade in intervjuerna valde vi båda två att delta på samtliga intervjuer för att på så sätt bättre kunna få mer uttömmande redogörelser från respondenterna. En annan fördel med att vara två intervjuare är att vi kan diskutera tolkningar och uppfattningar tillsammans. Nackdelen kan vara om respondenten känner sig i minoritet (Repstad 1999, s. 84 f.). Fördelarna som Trost tar upp angående inspelade intervjuer är att man kan koncentrera sig på samtalet utan att behöva göra en massa anteckningar, och att man efter intervjun kan lyssna till ordvalen och tonfallen upprepade gånger (2005, s. 53 f.). Nackdelarna kan vara om deltagarna talar i mun på varandra, talar otydligt eller för tyst, vilket kan göra det svårt vid transkriberingen att urskilja vad som sägs.

Under intervjuerna utgick vi ifrån vår intervjuguide (se bilaga). Vid utformningen av dessa stödfrågor har vi strävat efter att använda oss av den teknik som kallas ”tratt-

teknik”, vilket innebär att man börja med stora öppna frågor för att sedan smalna av mot mer specifika frågor (Patel & Davidsson 2003, s. 74; Repstad 1999, s. 43).

Vi har använt oss av en halvstrukturerad intervjuguide med frågor med öppna svarsalternativen för respondenterna (Trost 2005, s. 20). Eftersom våra frågor är av en öppen karaktär som ger mer flexibilitet åt respondenterna har vi försökt vara följsamma, vilket har gjort att vi ibland har kunnat hoppa över en del frågor som vi delvis redan diskuterat. Det innebär även att vi ibland har följt upp med nya frågor som dykt upp. Frågornas inbördes ordning och utformning kan därför skilja sig mellan intervjuerna eftersom vi försökte följa intervjupersonernas resonemang och inte intervjuguidens ordning. Trost menar att man ska låta respondenten styra ordningsföljden i samtalet så mycket som möjligt (2005, s. 50).

Fördelen med denna typ av intervju är att alla parter direkt kan ställa följdfrågor, be om förtydligande eller bekräftelse, för att på så sätt minska risken för missförstånd. Vi är dock medvetna om att man aldrig helt kan undvika feltolkningar och missförstånd. Vi har vid varje intervjutillfälle försökt att skapa förtroende och en positiv stämning samt varit försiktiga för att inte påverka våra respondenter med våra personliga åsikter.

4.5 Datainsamling

Datainsamlingen genomfördes i form av dokumentstudier, intervjuer och observationer. Förutom att observera våra respondenter vid varje intervjutillfälle passade vi i samband med besöket på att observera datorernas placering på biblioteket, för att iaktta huruvida övriga biblioteksanvändare kunde se vad Internet-användarna gjorde, vilket kunde inskränka den personliga integriteten. Vi lade även märke till om stationerna hade sitt- eller ståplatser, då vi antar att de stationer utan sittplats inte lockar till längre sessioner. Vi undersökte dessutom ifall alla datorerna fungerade, eftersom vi förmodar att ett bibliotek som prioriterar Internet-användning, finner det viktigt att se till att samtliga datorer är i användbart skick. Även det faktiska antalet datorer kontrollerades för att se om den eventuella information som uppgivits på hemsidan gällande antal tillgängliga datorer var med verkligheten överensstämmande. Vi observerade även huruvida det fanns någon policy placerad vid datorerna. Dessa iakttagelser gjordes för att vi skulle kunna ha något konkret att utgå från under intervjuerna.

Vi observerade även, under våren 2007, den information som fanns angående Internet på respektive biblioteks hemsida, för att se hur mycket och hur lättillgänglig informationen gällande Internet var. Var Internet något som lyftes fram, eller fanns det endast lite eller rentav ingen alls att ta del av? För att utröna huruvida det gick att se spår av de tre kulturpolitiska rationaler som Skot-Hansen pekat ut (se 4.1) studerade vi även samtlig text som fanns att tillgå på respektive biblioteks hemsida. Fanns det exempelvis ord som vi kände igen från hennes rational-modell?

När samtliga intervjuer, som varade i tjugofem till sextiofem minuter, var gjorda och transkriberade skrev vi ut dem för att enklare få överblick över vårt intervjumaterial. Vi grupperade sedan svaren i olika teman rörande våra frågeställningar och utifrån vad som var relevant för vår undersökning. Således gjorde vi ytterligare ett urval av vårt transkriberade material.

Analysen av insamlade data kom huvudsakligen att göras enligt tillvägagångssättet teman-ledtrådar. Vi ställde frågor till materialet såsom: Vad handlar detta om? Vad står ut? Vad är intressant? Vi ville undersöka om det gick att urskilja några mönster och samband gällande tillgången till Internet på de aktuella folkbiblioteken och tankar om informationskompetens, demokrati och användarperspektiv. Genom att etablera olika teman tidigt i vår uppsats, hoppas vi att läsaren redan på ett förhållande tidigt stadium får en tydligare förståelse för den övergripande strukturen. Men även för att, som vi nämnt inledningsvis i kapitlet om tidigare forskning, det lättare ska gå att följa de teman som vi valt i kapitel 5, gällande vår redovisning av undersökningen, samt för att på så vis lättare kunna urskilja dragen av de tre rationalerna, som vi nämnt i 4.1, för vår analys i kapitel 5.

4.6 Etik

För att de ansvariga och biblioteken inte ska kunna identifieras, har vi ersätt deras och kommunernas riktiga namn med fingerade. I enlighet med Kvale blev respondenterna informerade om de forskningsetiska principerna som gäller (1997). Tanken med vår uppsats är inte att lämna ut enskilda personer eller bibliotek, utan att utröna huruvida vi kan identifiera vissa samband mellan Internet-tillgången på respektive bibliotek och attityderna hos de berörda ansvariga.

I den första kontakten med respondenterna talade vi om att alla uppgifter skulle behandlas konfidentiellt, och att uppgifterna inte skulle komma att användas till något annat än till detta examensarbete. Respondenterna fick, som vi nämnt tidigare, information om att endast vi (som författare) skulle lyssna på inspelningen och att dessa skulle förvaras på en säker plats. Information gavs även om att alla uppgifter skulle avidentifieras vid utskriften och att respondenterna inte skulle kunna identifieras vid redovisningen av resultatet. Vidare upplyste vi om, att de hade rätt att avbryta intervjun utan att ange något skäl. Denna information gavs även vid intervjutillfället.

5 Redovisning av undersökning, sammanfattning och analys

Här kommer vi först att sammanfatta de resultat vi fått fram från vår undersökning. Efter varje redovisat tema har vi gjort en separat sammanfattning och analys, för överskådlighetens skull. Även om vi ju oundvikligen redan vid transkriberingen gjort avvägningar som innebär att viss tolkning skett, har vi strävat efter att återge 5.2 -5.9 så objektivt som möjligt. Vi antar i det här stadiet inte att respondenterna verkligen anser något, även om de påstår det.

För att respektive chef/samordnare och folkbibliotek inte ska kunna identifieras, har vi ersatt deras och kommunernas riktiga namn med fingerade. Detta har vi nämnt tidigare (i metoddelen, 4.6). Vi kommer att kalla respondenterna Emilia, Astrid, Anna, Ingegerd, Hanna och Stina, trots att en av dem är en man. Vi kommer alltså att referera till samtliga som "hon". De fingerade namnen som vi gett till kommunerna är: Lönneberga Nangijala, Bullerbyn, Katthult, Törnrosdalen och Körsbärsdalen.

Trots att vi i 4.2 nämnde att vi under eller i samband med intervjuerna önskade ta del av eventuell statistik rörande bibliotekens besökarantal och Internet-användning, var det ingen som vid intervjutillfället förde någon statistik. På biblioteket i Bullerbyn hade de gjort det tidigare, men till slut blev det ohållbart att spara alla de handskrivna bokningslistorna när ingen hade tid att sammanställa dem. I stället fick vi på vissa ställen uppskattade siffror på ungefär sjuttio till åttio procents beläggning. Två av biblioteken uppgav att Internet-användningen ökade markant på sommaren på grund av turister. Bristen på tillförlitligt material ledde till att vi avstod från att redovisa och dra några slutsatser baserade på de uppgifter vi fick.

5.1 Respondenterna och omgivningen

Kommunerna är medelstora, med en folkmängd på ca 20 000-40 000 invånare 2006. Samtliga bibliotek ligger i, eller väldigt nära, samhällets centrum. Fem av de sex biblioteken är huvudbibliotek i sina kommuner. Den sjätte kommunen saknar huvudbibliotek och har i stället kommundelsbibliotek. Fyra av respondenterna är bibliotekschefer, en är samordnare och en är IT-ansvarig. Att en av respondenterna är IT-ansvarig berodde på att den planerade intervjun med bibliotekschefen på det aktuella biblioteket fick ställas in på grund av sjukdom. I stället fick vi möjlighet att intervjua den person som vid behov verkar som ställföreträdande chef. En av cheferna är nytillträdd. Samtliga respondenter är utbildade bibliotekarier. Alla utbildade sig på Bibliotekshögskolan (BHS) i Borås. Tre har arbetat/arbetar som barnbibliotekarier. Med ett undantag har samtliga respondenter dessutom yttre tjänst.

5.2 Observationer av hemsidorna

För att även här aidentifiera de olika biblioteken, har vi valt att ange istället om antalet tillgängliga Internet-datorer är representerat i storlekskategorierna 1-5, 6-10 eller 11-15.

På Lönneberga biblioteks hemsida nämns inget om hur många Internet-datorer som finns att tillgå. Däremot anges att det är gratis att använda datorerna, men att man måste boka tid, vilket görs med hjälp av lånekort och pinkod. Lånekort kan man få först vid sex års ålder. Det står att man kan boka femtonminuters- eller trettiominuterspass, men högst två pass om dagen. Bokning görs på biblioteket eller via telefon. Personalen kan hjälpa till att instruera, men i mån av tid. Dessutom tillhandahålls på bibliotekets hemsida en skriftlig Internetpolicy vilken tar upp det vi angett ovan, men också vad som är tillåtet respektive otillåtet. Här finns också en länksamling, med bland annat en del länkar till sidor som informerar om hur Internet fungerar.

Man får på Nangijalas biblioteks hemsida reda på att det finns 1-5 bokningsbara datorer som bokas på plats. Det går att boka trettio minuter om dagen och det kostar ingenting att använda Internet. Det nämns att man kan använda e-post eller surfa.

Det är också gratis att använda de 6-10 Internetdatorerna på Bullerbyns bibliotek. Det går att boka i förväg och upp till sextio minuter om dagen. De flesta datorerna kan användarna själva boka på plats. Man kan läsa att en del av datorerna är tillgängliga endast för barn. Det räknas även upp vad de övriga datorerna kan användas till och av vilken användarkategori. Man får omfattande förslag på aktiviteter som kan utföras via Internet. Viss teknisk information ges också.

Det framgår inte tydligt hur många Internet-datorer som finns på Katthults biblioteks hemsida, men var i biblioteket de är placerade. Däremot kan man läsa att det är gratis att i maximalt femton minuter söka information på anvisade datorer, men inte att exempelvis spela eller använda e-post. Det finns däremot möjlighet att mot avgift företa längre informationssökningar. Då gäller inte de förut angivna restriktionerna. Det finns då inte heller någon tidsbegränsning. Däremot måste bokning göras av personal.

På hemsidan kan man läsa att det inte kostar någonting att använda Internet-datorerna på Törnrosdalens bibliotek när det gäller informationssökning. Det nämns dock inte hur många som finns att tillgå eller hur lång tid man har på sig. Däremot får man reda på att det är avgiftsbelagt att till exempel skicka e-post och chatta. Ingen ytterligare information om bibliotekets Internet-service för besökande användare står angiven.

Man kan läsa om att biblioteket i Körsbärsdalen har 11-15 antal datorer, och hur många som kan användas till vad. I den återgivna Internet-policyn anges att informationssökning och studier är prioriterat. Man får också reda på vad som inte är önskvärt. Vill man använda Internet mer än i femton minuter kan man boka trettio minuter, under förutsättning att man har lånekort och PIN-kod. Biblioteket kan tillhandahålla viss teknisk utrustning till de med egna datorer.

5.2.1 Sammanfattning och analys

De sex folkbibliotekens hemsidor varierade mycket i utseende och utformning, och vi hade i en del fall svårt att finna den information vi sökte, i det här fallet främst vad som

stod om Internet. Informationen om vad som gäller för Internetanvändning varierar avsevärt. Tre av biblioteken, de i Lönneberga, Bullerbyn och Körbärsdalen ger en mycket utförlig och relevant information. Den rikliga informationen på hemsidan för biblioteket i Lönneberga nåddes dock efter fler knapptryckningar än för de andra, och var dessutom spridd på olika sidor. Nästan lika informativ och lättillgänglig som de tre förstnämnda är Katthults biblioteks hemsida. De kvarvarande biblioteken, de i Nangijala och Törnrosdalen, ger en väldigt knapphändig information. På dessa biblioteks hemsidor finns uppgifterna om Internet inte under egna rubriker, utan de har hamnat tillsammans med annan information om verksamheten, på ställen som inte rör Internet i övrigt. Detta gällde även för Lönneberga biblioteks hemsida.

Man kan säga att alla sex biblioteken har tydliga drag av den humanistiska rationalen. Att biblioteken ser sig som en kulturförmedlare som ska sprida kultur och kunskap kan exemplifieras med de boktips från bibliotekspersonal vilka förekommer på hemsidorna för Nangijala, Katthult och Törnrosdalen. Flera av biblioteken, de i Lönneberga, Nangijala, Bullerbyn och Körbärsdalen, ger en vink om sitt humanistiska arv genom sättet de formulerar sig på. ”Alla”, ”kunskap”, ”lärande” och ”information” är ord som förekommer på deras hemsidor.

Det går också att på hemsidorna se tendenser som kan sammankopplas med den sociologiska rationalen. Biblioteken i Lönneberga, Bullerbyn, Törnrosdalen och Körbärsdalen upplåter en del av sina lokaler till tillfälliga utställningar. Det är dock oklart om initiativet till dessa utställningar tas av utställarna själva, eller om de blir tillfrågade av personal på biblioteken. I Katthult och Törnrosdalen anordnas evenemang, som författarbesök, av intresseföreningen Bibliotekets vänner i samarbete med biblioteket. De som är intresserade av att dela med sig av sina egna boktips, kan e-posta dem till biblioteket i Nangijala, som sedan gör dem tillgängliga för alla på webben. På Körbärsdalens biblioteks hemsida kan man läsa om flera olika kreativa workshops för barn och ungdomar. I de här exemplen fungerar bibliotekspersonalen endast som igångsättare, ”animateur”, som upplåter plats, verklig eller virtuell, vilken blir den ram inom vilken kulturen äger rum. Spår av den sociologiska rationalen kommer även till uttryck i språket som används. Ordet ”mötesplats” finns på tre av bibliotekens hemsidor.

Klart svårare är att se spår av den instrumentella rationalen på de olika bibliotekens webbplatser. Nangijala kan sägas rikta in sig på ett segment, snarare än en grupp, med sin blogg som handlar om musik. De ”flaggskepp”, i form av uppmärksammade kulturprojekt, som Skot-Hansen menar kännetecknar den instrumentella kulturpolitiken tycker vi oss inte se på de undersökta hemsidorna. Visserligen gör biblioteken sig synliga genom att ha hemsidor, men vi kan inte skönja några tendenser till ett språk präglat av marknadsföringstermer som exempelvis ”kund”, i stället för låntagare eller besökare. Inte heller kan vi skönja några tecken på att biblioteken särskilt tydligt betonar Internets möjlighet att underhålla, även om man på Nangijalas hemsida kan läsa att de erbjuder spänningsromaner.

5.3 Observationer av den faktiska tillgången på biblioteken

Vi räknade vid vårt besök på biblioteket i Lönneberga till 1-5 Internet-datorer, som fanns väl synliga i lokalen, där en var avsedd för de med läshandikapp. Alla utom en var

placerade på ett sådant sätt att det försvårade åtkomst för mer än en användare. Under vårt besök var aldrig alla datorerna lediga samtidigt. Det stod angivet på alla, utom på läshandikappsdatorn, hur långa sessionerna var på respektive dator. Det fanns dock ingen policy placerad vid datorerna. Alla hade sittplatser. I Lönneberga fanns på barnavdelningen endast en katalogsökningssdator. Vi observerade att en användare satt längre in i lokalen med en bärbar dator. Vi kunde dock inte se om den var ansluten till Internet.

De 1-5 antal datorer, som vi på hemsidan läst ska finnas på Nangijalas bibliotek, gick ganska lätt att få syn på. Vi upptäckte dock att det dessutom fanns dubbelt så många datorer, med skiftande användningsområden. Inga Internet- eller speldatorer fanns på barnavdelningen. Vid Internet-datorerna såg vi anslag med mycket kortfattade regler för vad som gällde. En sittplats fanns vid varje dator. Under observationstillfället var det ingen som använde de förstnämnda datorerna.

Alla 6-10 Internetdatorer som räknades upp på hemsidan fann vi på lite olika avdelningar på biblioteket i Bullerbyn. En var dock ur funktion vid vårt besök. De som var till för fri surfning för vuxna var alla upptagna när vi var där. Särskild avdelning med Internetanslutna datorer för studenter fanns. Anslag med omfattande regler om vad som gällde vid de olika Internetanslutna datorerna fanns väl synliga. Inte heller på detta bibliotek saknades sittplatser.

Vi lyckades räkna till 11-15 antal datorer med Internetuppkoppling, placerade på olika avdelningar, inklusive barnavdelningen, när vi gick runt på Katthults bibliotek. Ungefär sjuttio procent var till för kortare informationssökningar och hälften av dessa saknade sittplatser. Det var endast ett fåtal datorer som utnyttjades när vi kom. Vi såg att en person använde en bärbar dator. Vid alla bibliotekets Internetdatorer fanns råd om hur man som Internetanvändare bör bete sig.

Under vårt besök på biblioteket i Törnrosdalen räknade vi till sammanlagt 1-5 Internetdatorer. En del av dessa var placerade på barnavdelningen. Vi iakttog att biblioteket hade datorer som i första hand var avsedda för studerande. Inga ytterligare regler om vad som gällde vid användning av dessa fanns angivna. Vi observerade inga användare under den tid som vi gick runt i biblioteket. Utrymmet var så pass generöst att det gick att föreställa sig att det var möjligt att sitta i alla fall två personer vid varje dator.

Vid en rundvandring på biblioteket i Körbärsdalen fann vi på egen hand alla 11-15 Internetdatorer som vi läst om på hemsidan, utom en. Bland dessa fanns sådana som var avsedda för studerande, vilka var placerade för sig. Efter att ha frågat en i personalen och fått direktions till en mer undanskymd plats fann vi även den. Vid de olika datorerna stod vad de var tänkta att användas till men inte utförligare regler som mer i detalj beskrev vad som var tillåtet respektive förbjudet. Det fanns sittplatser vid samtliga datorer.

5.3.1 Sammanfattning och analys

Alla datorerna på respektive bibliotek stod placerade på ett sådant sätt att folk som rörde sig i lokalerna kunde se vad användaren gjorde. På hälften av biblioteken, de i Bullerbyn, Törnrosdalen och Körbärsdalen, fanns datorer som i första hand var

avsedda för studerande. Dessa stod mer avskilt än de andra Internetdatorerna. Genom datorernas placering försöker biblioteket styra var respektive grupp ska vistas, respektive inte vistas. Organiserade studier ges alltså större ostördhet än den mer lättövervakade allmänna ”surfningen”. Vi tycker oss här se tecken på den humanistiska rationalen, där upplysning och bildning är kulturens huvudsakliga mål.

Själva tillhandahållandet av Internetdatorer på bibliotek kan ses som den ram i den sociologiska rationalen som kan erbjudas den kulturtörstande gräsrotens eget skapande. Sedan om Internet kommer att användas till kulturskapande i lokalsamhället går ju inte att förutse. De bibliotek, Bullerbyn, Katthult, Törnrosdalen och Körsbärsdalen, som har speciella Internetdatorer för barn och ungdomar, kan sägas uppmuntra just den gruppen, snarare än hela befolkningen, vilket kan sägas vara en outtalad erkännelse på att man trots allt inte riktar in sig mot alla, något som är typiskt för den sociologiska rationalen.

Den instrumentella rationalen är svår att applicera på våra observationer av Internettillgången på biblioteken. Inga jippon förekom, inga storslagna arrangemang ägde rum och det gick inte att dra några slutsatser om huruvida Internetdatorerna riktades åt människor med speciella livsstilar.

5.4 Folkbibliotekets uppdrag

Vi syftar inte här på ett enskilt folkbiblioteks uppdrag, utan snarare vad de ansvariga anser vara det egentliga, bakomliggande syftet med alla folkbiblioteks existens. Helst ville vi att respondenterna skulle formulera egna svar, utan att vi behövde förse dem med exempel på nyckelord som information, kunskap, demokrati, livslångt lärande, mötesplats, kommunikation, kultur och rekreation/fritid.

Den ansvariga tjänstemannen på Lönneberga bibliotek, Emilia, nämner förmedling av litteratur och information till kommuninvånarna som det primära uppdraget. Hon ger förslag på hur man med hjälp av olika medel kan åstadkomma detta; genom bokprat, tillhandahålla ett stort antal datorer, hålla kurser och skylta litteratur. Respondenten säger också att det ligger på bibliotekets ansvar att lära användarna kritiskt granska den litteratur och information som de kommer i kontakt med. Däremot framhåller Emilia att det inte ingår i bibliotekets uppdrag att censurera material. Hon säger att det som är av direkt usel kvalitet bör undvikas att köpas in, men att man ändå ska vara liberal. Deras inköspolicy är att skaffa det mesta som efterfrågas. Även om det är bibliotekets uppgift att framvisa vad de kan erbjuda, ligger det också på kommuninvånarna att kräva av biblioteket vad de vill ha. Biblioteket har också ett ansvar gentemot sin uppdragsgivare, kommunen. Enligt respondenten skulle folkbiblioteken kunna ha en mer framträdande roll, och starkare, i samhället. Att de inte har det påstår hon beror på bristande, eller i vissa fall, missriktade initiativ inom verksamheten själv. Emilia säger att biblioteken ofta formas efter den egna personalens intressen, snarare än användarnas behov. Enligt respondenten är bibliotekets uppgift att försöka göra det så jämställt som möjligt för alla. Hon håller med om, efter att vi påpekat att nästan en femtedel av Sveriges befolkning saknar tillgång till Internet hemma, att alla inte har råd att ha en egen PC. Emilia ger uttryck för att vara positivt inställd till att upplåta bibliotekets datorer till online-spel så att de som inte kan göra det hemma också kan få del av den upplevelse som andra har råd att betala för.

Respondenten på biblioteket i Nangijala, Astrid, säger att biblioteket kan vara en mötesplats, inte bara ett ställe dit man går för att låna böcker. Hon nämner att biblioteket brukar kallas ”ett offentligt vardagsrum”, och att det ligger mycket i det. Trots det, är ”information” det första hon svarar på vår fråga, tätt följt av ”förströelse”. Astrid framhåller också att det ligger på biblioteket att erbjuda olika slags media, som film och musik. Dock är det ”film på kvalitetsnivå” som omnämns, och främst sådan som kan vara svår att få tillgång till genom de kommersiella kanaler som finns i kommunen. När det gäller musik berättar hon i stället att de satsar på att ha ett väldigt brett utbud, med många olika genrer representerade.

När vi ställer frågan till Anna på Bullerbyns bibliotek, läser hon högt för oss från bibliotekets vision som är uttryckt i presens, snarare än en profetia i futurum. Den nämner bibliotekets roll i kultur- och kunskapsutveckling, men också att samarbete med användarna är viktigt för verksamheten. Hon tillägger att det ska finnas en plats dit människor kan gå, även de som inte har råd att betala. Respondenten uttrycker en farhåga om att klyftorna annars blir större än vad de redan är. Detta gäller enligt Anna också Internet, för att förhindra utvidgningen av digitala klyftor.

På frågan om vad hon tycker är folkbibliotekens uppdrag svarar respondenten på biblioteket i Katthult att det är att tillhandahålla gratis information och kunna förmedla kunskap. Efter en liten paus tillägger Ingegerd: ”... via olika medier. Och de medierna skiftar ju över tid.” Som exempel på olika medier anger hon böcker, CD-skivor och Internet. Vad gäller det senare är det databaserna hon framhåller som det viktigaste med Internet. Chatt och ”allt det där” menar hon att man får på köpet. Respondenten tycker att den största fördelen med att ha Internet på folkbibliotek är att där finns medborgarinformation tillgänglig för alla. Ingegerd nämner också att det kan vara en chans för studenter att arbeta i en rofylld miljö, även om de har tillgång till Internet hemma. Vidare tar hon upp möjligheten att komma åt betaldata som biblioteket abonnerar på.

Respondenten på Törnrosdalens bibliotek uttrycker först att hon inte vet vad hon ska svara. Hon säger sedan att det har svängt lite, men att folkbiblioteket har en uppgift som folkbildare, dock kanske något mindre nu än förr. Hanna uppger att det yttre arbetet förändrats väldigt mycket för personalen. Det ställs inte alls så mycket frågor längre, och inte alls samma typ av frågor. Hon omtalar att besökarna sköter sig själva i mycket större utsträckning. När vi frågar om hon tror att Internet är orsaken till detta, svarar respondenten: ”Jag är övertygad”. De flesta frågor rör numera, enligt Hanna, bibliotekets bestånd, till exempel huruvida ett exemplar av en titel finns inne eller ej. En annan sak som har förändrats är efterfrågan på litteratur. I stället för stora referensverk är det underhållningslitteratur, som exempelvis deckare, de flesta användare är intresserade av.

”Informationssökning” är det första som Stina, som vi intervjuade på Körsbärsdalens bibliotek, nämner när hon får frågan om vad hon anser vara folkbibliotekens uppdrag. Därefter tar respondenten upp litteratur- och läsförmedling, något som hon säger hör ihop med det förra. Vi undrar om hon anser att Internet är en bastjänst, snarare än en bonus. På detta svarar hon jakande och nämner att hon inte värderar en databas lägre än ett tryckt uppslagsverk. När vi frågar om hon tycker att biblioteket har en funktion som

mötesplats säger hon: ”Det är det ju. Men jag ser också, i framtiden, att bibliotekets webbplats kan vara en typ av mötesplats”.

5.4.1 Sammanfattning och analys

På alla biblioteken svarar de intervjuade att Internet idag är ett medium som tillhör kärnverksamheten. På Törnrosdalens bibliotek påstår respondenten att biblioteken inte klarar sig utan Internet längre. Anna, den ansvariga på biblioteket i Bullerbyn, säger att det är en bastjänst till dess att världen förändras, men det är inte säkert att de har samma behov av att ha 1-5 Internetdatorer, om de märker att alla har det hemma. Strax därefter nämner hon ändå att hon tror att Internet alltid kommer att finnas på folkbiblioteken. Vad gäller Internet på bibliotek säger respondenterna på biblioteken i Lönneberga och Bullerbyn att de endast ser fördelar, inga nackdelar, med det.

På samtliga sex bibliotek är det lättast att urskilja drag av den humanistiska rationalen. Information, kunskap eller folkbildning är förstahandssvaret från alla respondenter när vi frågar dem om folkbibliotekets huvuduppgift. På två av biblioteken, de i Katthult och Törnrosdalen, är detta den enda rationalen vi kan urskilja ur de svar vi fick under intervjun angående folkbibliotekets uppdrag. Både biblioteket i Lönneberga och i Nangijala tar upp kvalitetsaspekten, där kulturförmedlaren, i det här fallet bibliotekarien, bedömer vad som anses vara lämpligt respektive olämpligt att förmedla till befolkningen, vilket tillhör den humanistiska rationalen. När det gäller yttranden som kan härröras till den sociologiska rationalen, tycker vi oss se små spår av den på biblioteken i Lönneberga, Nangijala, Bullerbyn och Körsbärsdalen. Respondenten i Lönneberga säger att användarna själva har ett ansvar att kräva vad de vill ha av biblioteket, att detta är lika viktigt som det personalen vill förmedla. Chefen i Nangijala omnämner folkbiblioteket som ”ett offentligt vardagsrum”, och framhäver dess funktion som mötesplats, där besökarna är välkomna att företa sig aktiviteter som inte nödvändigtvis behöver leda till bildning. Respondenten på Bullerbyns bibliotek nuddar lite vid den sociologiska rationalen, när hon pratar om att det bör ske ett utbyte mellan bibliotekarie och besökare. Även den intervjuade på biblioteket i Körsbärsdalen närmar sig ett sociologiskt synsätt när hon omtalar biblioteket som en mötesplats. Den enda som uppvisar tendenser till ett språk hämtat från den instrumentella rationalen är respondenten i Lönneberga, som säger att hon tror att folkbiblioteken måste utvecklas för att försvara sin existens, och bli medvetna om marknadsföring, både mot sina användare och mot sina uppdragsgivare.

5.5 Bibliotekets egen Internetpolicy

Enligt Emilia, respondenten på biblioteket i Lönneberga, är det upp till användaren vad hon eller han använder sin Internettid till, så länge det inte är rasistiskt eller pornografiskt eller stötande för andra människor. Hon säger att det är ett av demokratins pris, att ibland missbrukas tillgången till fri information, men att demokratin är så stark så att den oftast klarar det. Ett annat pris man får betala, nämner hon, är att man på biblioteket kan få in olämpliga böcker och böcker som inte är demokratiska. Detta ska man ha, det gäller att visa på skillnaden, säger Emilia. Det är enligt henne tillåtet att använda Internet till e-post, chatt och spel på biblioteket i Lönneberga. Respondenten framlägger dock att ”man inte ska ägna sig åt för mycket nöjen”. Men om spelandet, som hon framför allt syftar på, inte begränsar och hindrar andra så är det tillåtet. När vi

frågar om det finns någon åldersgräns för att använda Internet, säger respondenten, att hon inte tror det, eftersom det inte finns några Internet-datorer på barn- och ungdomsavdelningen. Men eftersom endast lånekortsinnehavare har åtkomst till Internet, utesluts automatiskt alla under sex års ålder. Emilia, som är relativt nytillträdd, säger att hon inte heller vet säkert när bibliotekets Internet-policy tillkom, hon gissar dock att den blev reviderad i samband med att de skaffade nytt bokningssystem. Hennes korta anställningstid bidrar till, nämner hon, att hon inte heller känner till hur personalen resonerade när policyn skrevs, men hon säger: "...de flesta bibliotek har ju sneplat på varandra, så är det ju". Respondenten nämner att hon inte tror att alla på biblioteket var med och utarbetade den aktuella policyn, normalt är det endast en liten grupp ur personalen som jobbar med sådana uppgifter. Emilia säger sig inte vara för att sätta upp restriktioner och förbud, vare sig det gäller Internet eller andra ordningsregler. Hennes teori är i stället, nämner hon, att uppmaningar om till exempel att inte surfa på sidor med pornografiskt innehåll snarare lockar till att göra det förbjudna. Respondenten ger uttryck för åsikten att de som tänkt företa sig något opassande, knappast stoppas av uppsatta ordningsregler. Hon säger vidare att "de flesta" vet att man exempelvis inte får äta glass eller medföra hund på bibliotek. Emilia nämner att hon personligen föredrar en Internet-policy med en mer generell uppmaning där användarens egen bedömningsförmåga om vad som är lämpligt respektive olämpligt får råda. Det finns ju material, framför allt bilder, säger respondenten, som kan verka väldigt stötande, som varken har med pornografi eller rasism, två vanligt förekommande förbudsgrupper, att göra. Hon tar dock upp att problem kan förekomma om man väljer den här policy-formuleringen, eftersom det som inte verkar stötande för en person kan vara det för någon annan, för exempelvis någon med annan kulturell bakgrund, och/eller med annan generationstillhörighet. Emilia säger att hon tror att datorernas öppna placering har också en betydelse, då det blir svårt för användarna att dölja vilka sidor de tittar på, vilket både är en fördel och nackdel. Fördelen är att omgivningen lätt kan se vad som händer, nackdelen är att användarens integritet kan åsidosättas.

Astrid, vår respondent på Nangijalas bibliotek, pratar om hur folkbiblioteken vid Internets intåg formulerade ganska restriktiva policies, något som hon nu tycker delvis berodde på okunskap om Internet, men också att bibliotekarier ofta vill styra in användarna mot information och kunskap, i en önskan att bilda folket. Hon nämner att Internet också kan användas för att tillfredsställa andra behov, som att utöva ett fritidsintresse eller för att hålla sig uppdaterad om vad som händer i hemlandet. Trots det säger Astrid att det inte finns några planer på att uppdatera det skrivna anslag som sitter uppe vid datorerna, där det anges att chatt inte är tillåtet. När policyn formulerades sneglade man främst på hur ett större bibliotek i närheten hade gjort. På frågan om hela personalen varit med och bestämt om vad som skulle ingå svarar respondenten att alla sådana beslut fattas gemensamt, att det är en väldigt platt organisation. Att biblioteksassistenter skulle ha en mer restriktiv inställning, eftersom de har mer kundnära arbetsuppgifter än bibliotekarierna, förnekar hon bestämt. Enligt informationen på anslaget vid Internet-datorerna tolereras inte chatt. När vi frågar respondenten om detta blir vi upplysta om att det inte gäller längre, "det är ju klart att man ska ha chatt". Vi får också berättat för oss att bibliotekets policy är att generellt endast tillåta två användare vid varje dator, men att de kan tänka sig att vara flexibla om tre eller fyra stycken håller låg profil. Trots att det inte finns något som skriftligt upplyser användarna att Internetdatorerna inte får användas till spel, säger Astrid "att det får de helst inte, och det gör de inte heller". När vi undrar om detta, påstår hon att

det bara är ”några stycken”, men att det inte är vanligt förekommande, eftersom de inte har några Internetdatorer på barnavdelningen. Vi får berättat för oss att man måste ha fyllt sexton år för att använda Internet på biblioteket. När vi frågar om det är en gräns som är ”huggen i sten”, uttrycker respondenten att om de skaffade Internetdatorer till barnavdelningen, skulle policyn behöva luckras upp eller till och med tas bort, åtminstone vad gällde de datorerna. Därefter säger Astrid att hon inte kan förstå vitsen med att en trettonåring skulle titta på våldsbilder på biblioteket när de inte får göra det hemma. När vi då föreslår att vi snarare tänkte oss studenter som vill utföra skolarbeten efter skoltid, som saknar datorer med Internetuppkoppling hemma, nämner Astrid att det inte alltid går att komma åt FirstClass (en server/client som Sveriges skolor använder för bland annat e-postutväxling), och att man måste lösa det först, samt att det inte är ett stort problem.

Först vill respondenten på biblioteket i Bullerbyn inte riktigt kalla de på ”lappar” nedskrivna riktlinjerna som rör Internet för en policy, trots att ”lapparna” i fråga är fyra olika, i A4-storlek, och tillkom för tre-fyra år sedan. När vi frågar om vad det finns för begränsningar gällande Internet, räknar Anna upp att pornografi, våld och rasistiskt material inte tolereras. Om missbruk ändå förekommer, brukar personalen bli meddelad av andra användare. Att någon besökt sidor med rasistiskt innehåll, säger sig respondenten inte ha upplevt. Det är, enligt Anna, absolut tillåtet att chatta på så gott som alla av bibliotekets Internetdatorer. Att spela går också bra, så länge övriga besökare inte upplever det som störande. Den eller de datorer där spel, chatt och e-post undanbedes, kan personalen övervaka från sina diskar. När det gäller åldersgränsen från sexton år vid vuxendatorerna, var personalen överens om denna gräns med en gång, säger Anna. Däremot diskuterades huruvida de även skulle införa en regel som sade att det endast skulle bli tillåtet att sitta två personer vid varje dator, men det fattades aldrig något beslut om detta. I stället, berättar respondenten, säger personalen till om de upplever att Internet-användarna vid en dator uppträder störande.

Det enda nedskrivna som finns, gällande Katthults biblioteks egen policy, är de anslag som finns uppsatta vid Internetdatorerna, som bland annat upplyser användare om att det inte är tillåtet att söka efter pornografiskt och rasistiskt material. Ingegerd nämner att personalen har samma Internet-policy som de övriga anställda inom kommunen. För datorerna på barnavdelningen finns ingen nedre åldersgräns, berättar respondenten. Däremot får inte de som fyllt sexton använda dem, utan de är i stället hänvisade till vuxendatorerna. Hon säger vidare att det är tillåtet att vara maximalt två personer vid varje dator. På frågan om antalet användare per dator är en fast regel, får vi svaret att sköter användarna sig så ”bryr vi oss inte, men om det blir strul så säger vi ifrån”. Enligt Ingegerd var hela personalen med och bestämde de regler som gäller för Internetdatorerna. De nuvarande bestämmelserna angående Internet-sessionernas längd och antal kan eventuellt komma att ändras och ingå i den biblioteksplan som biblioteket just nu arbetar fram, nämner hon. Dock endast om det kommer in önskemål från användarna själva.

När vi frågar om vilka regler som gäller, vad användarna får och inte får göra vid Internet-datorerna, svarar respondenten på biblioteket i Törnrosdalen: ”Ja, alltså det, det här är vi lite dåliga på.” Men Hanna säger att hon tror att det förr fanns ett anslag som upplyste om att det inte var tillåtet att söka efter och titta på rasistiskt och pornografiskt material. När det gäller den övergripande Internet-policyn, svarar respondenten att den

fanns sen tidigare inom kommunen och att biblioteket var den sista enheten som fick Internet, efter alla andra. Hon säger att skolungdomarna därför redan visste vilka regler som gällde. Huruvida andra potentiella målgrupper kände till policyn nämner Hanna inte. På frågan om de skulle kunna tänka sig att upprätta en egen, får vi svaret att respondenten inte vet om det är tillåtet, hon tror att det måste vara samma i hela kommunen. Eftersom vi inte kunde se på vare sig hemsidan, eller när vi gick runt i biblioteket före intervjun, någon uppgift om eventuell åldersgräns, frågar vi om detta. Hanna svarar då att de inte har någon sådan. När vi undrar om det är tillåtet att sitta fler vid datorerna, till exempel för skolarbeten och så, får vi besked om att någon sådan regel har de inte, det har inte behövts. Hanna säger att hon tror att detta kanske beror på att många själva har Internet hemma, och att bredbandsuppkoppling inte kostar så mycket längre. Dessutom har alla skolorna i kommunen gott om Internet-datorer.

I samband med inloggning vid datorerna på Körsbärsdalens bibliotek, vilket användarna gör själva, måste de på datorskärmen godkänna bibliotekets Internetregler för att få åtkomst, säger respondenten. Vid de datorer som är främst tänkta för studerande, berättar Stina att det inte är totalförbjudet att använda chatt och e-post, men att personalen helst inte ser att det är det enda de används till. Denna information ges dock endast muntligen. Är det en student som läser på distans och använder chatt i samband med utbildningen säger respondenten att det självklart tillåts. När det gäller frågan om hur många man får vara vid varje dator, får vi berättat för oss att det är en bedömning som varierar från situation till situation.

På barnavdelningens datorer är åldersgränsen upp till tretton år, men personalen ” kollar inte det så noga”. Vi får berättat för oss att detta mest är till för att vuxna ska få sitta ostört, om de till exempel ska betala räkningar. ”De vill inte ha en klunga tolvåringar som sitter där och stimmar”. Personalen försöker därför hänvisa barnen till datorerna på barnavdelningen, säger Stina. Däremot finns ingen åldersgräns nedåt vad gäller barn. Både CD-romspel och on-linespel är tillåtet, enligt respondenten finns det inga begränsningar så länge användarna eller deras spelande inte stör omgivningen. Trots att vi varken läst om någon regel för hur många som får sitta vid varje dator på hemsidan, eller sett några anslag vid vårt besök, nämner Stina att de har en inofficiell policy som säger att det endast är tillåtet för en person åt gången att använda Internet. ”Sen är det så klart så att sitter man och gör ett jobb tillsammans och behöver sitta två, så är det klart att man får göra det”. Hon säger att de även kan se genom fingrarna med tre, fyra personer som sitter och är lugna. Stina berättar dock att det finns en skillnad om det är en hel klunga vid surfdatorerna. Ensamma användare kan då lätt känna sig obekväma, framförallt om de ”sysslar med saker” som kan uppfattas som känsliga. Respondenten säger dock att biblioteket inte har någon ”stenhård linje som man följer”, men att personalen försöker behandla alla lika, men att de ändå har förståelse för användarnas behov.

Enligt Stina har den nuvarande Internet-policyn sett likadan ut sedan den formulerades, när Internet infördes på biblioteket. Hon berättar att de sneglade på hur andra bibliotek hade gjort, och hämtade viss inspiration från dem. Men respondenten tillägger: ”Alltså det är ganska självklart att man inte ska titta på porr och rasistiska saker och så”. På frågan om all bibliotekspersonal fick vara med och säga sitt, svarar hon att de ”förmodligen pratade om det på något personalmöte”.

5.5.1 Sammanfattning och analys

Det enda biblioteket som inte upplåter sina Internet-datorer till dem under sexton är Nangijalas bibliotek. Ingen av biblioteken har enligt våra respondenter fått några klagomål, vad gäller antal pass och tid. Samtliga respondenter, med undantag för Törnrosdalens, där det inte finns något bokningssystem, säger att sedan användarna själva fått möjligheten att göra sina egna bokningar, har det administrativa arbetet för personalen underlättats. Samtidigt har konflikter undvikits och fler personer fått möjligheten att använda datorerna. Flera av de intervjuade berättar att personalen är flexibel när det gäller att förlänga sessionerna utöver de ordinarie, i mån av tillgång. Endast på Katthults bibliotek får vi besked om att det inte går att förlänga de stipulerade, avgiftsfria femton minuterna. De ändringar som gjorts i bibliotekens Internet-policies, har skett på grund av att personalen velat få bukt med ordningsrelaterade problem, såsom stökiga ungdomar och att några "ockuperat" datorerna.

Respondenterna på två av de sex biblioteken gör uttalanden som kan kopplas till den humanistiska rationalen när de talar om den egna Internet-policyn. På Lönneberga bibliotek ska inte Internet användas till "för mycket nöjen". I Nangijala är inte chatt en accepterad kommunikationsform, åtminstone inte för de användare som följer de uppsatta förhållningsreglerna. Internet-användarna måste dessutom ha fyllt sexton år. Personalen vill således styra så att barn och ungdomar har tillgång till "lämplig" information på biblioteket. Ur materialet från de övriga biblioteken tycker vi oss inte kunna se några tydliga indikationer som kan kopplas till den humanistiska rationalen. Detta innebär inte att någon av de övriga rationalerna är dominerande. Vi anar dock ett sociologiskt tankesätt i Emilias uttalande om att hon anser att det egentligen räcker att uppmana människor att använda sin egen bedömningsförmåga om vad som är lämpligt vid Internet-användning i en offentlig miljö, snarare än att uttryckligen förbjuda vissa aktiviteter. Hon lämnar således utrymme för en möjlighet till att använda Internet på ett mer kreativt sätt, dock inom de ramar som biblioteket erbjuder. Vi tycker däremot inte oss uppfatta några spår av den instrumentella rationalen i de svar vi erhållit i den här frågan, vare sig när det gäller eventuella nedtecknade policies, eller de svar vi erhållit under intervjuerna.

5.6 Begränsningar

Av Emilia får vi samma information som det vi läst på Lönneberga biblioteks hemsida, de som vill använda Internet-datorerna måste ha ett lånekort. När vi frågar om det kostar att använda Internet svarar respondenten: "Nej, nej, nej. Icke." Hon nämner att hon inte har några tankar på avgifter. Var man än bor så ska man ha rätt att få samma information och samma möjligheter, tillägger hon. Enligt Emilia är det ett hot mot demokratin att ta ut avgifter. När vi nämner att en del bibliotek tar ut avgift för annat än informationssökning, säger hon att det bara är den som söker som kan avgöra vad information är, vad som är information för en person är kanske inte det för en annan.

Angående begränsningar framlägger respondenten att hon tror att biblioteken med hårda restriktioner gräver sin egen grav. De bibliotek som tar ut avgifter kompromissar med den lika tillgången till information som är en så viktig och grundläggande rättighet, enligt Emilia. Vidare spår hon att sådana bibliotek kommer att tappa besökare, och tar

upp frågan om var de som utestängs ska hitta sin information. Internet är visserligen bara *en* källa till information, men en som man inte kan bortse från, säger hon. Vi blir upplysta om att biblioteket inte har något censurfilter installerat på sina Internet-datorer. Detta enligt respondenten på grund av att det inte går att endast filtrera bort det oönskade, utan att på samma gång spärra åtkomsten till relevant material, vilket leder till att biblioteket bidrar till en form av censur, något som folkbiblioteken inte ska syssla med, säger Emilia. Hon nämner också att det finns tillgång till trådlöst Internet i byggnaden, men säger sig vara osäker på hur länge det har funnits.

På biblioteket i Nangijala får vi berättat för oss av Astrid att det inte finns något lånekortskrav för att använda deras Internet-datorer. Däremot måste den intresserade ha bokad tid, något som hon eller han kan göra själv på plats. Om det inte finns någon annan inbokad efter sessionens utgång, kan samma person då reservera ännu ett pass.

Först säger respondenten att de inte använder något censurfilter, för att i nästa mening ta tillbaka det. Enligt Astrid finns det visserligen ett filter installerat, men hon nämner att det inte fungerar tillfredsställande. En del sidor som inte avsiktligt spärrats går inte att komma åt. En annan möjlighet till censur finns via bibliotekets IT-ansvariga, som från sitt kontor kan övervaka vilka sidor som användarna besöker, och manuellt stoppa åtkomsten. Det finns vid intervjutillfället inget trådlöst nätverk på Nangijalas bibliotek, men det finns planer på att installera ett inom en inte allt för avlägsen framtid, berättar Astrid.

För att biblioteket inte ska bli ett ställe som omnämns som ”jättetrist” och ”ointressant”, dit människor inte vill gå, säger respondenten att det är viktigt att våga lyssna på sina användare och inte bara välja utbud efter personalens önskningsar. Astrid berättar att när biblioteket började köpa in böcker efter användarnas inköpsförslag blev personalen positivt överraskad av förslagen som lämnades in. När det gäller teknisk utveckling och förändringar i mediautbudet, säger hon att det gäller att försöka utröna om det finns någon framtid för det, och i så fall huruvida biblioteket ska vara delaktig, eller till och med vara först med det nya.

För att få använda en av Internet-datorerna på Bullerbyns bibliotek krävs bokning, vilket innebär att den hugade måste skriva upp sig själv på ett bokningsschema, alternativt ringa och be personalen att göra det. Under intervjun får vi berättat för oss att det endast krävs lånekort för att använda datorerna på barnavdelningen. När vi frågar respondenten huruvida de har någon avsikt att införa avgift när det gäller Internet, får vi ett nekande svar. Anna tillägger att hon anser gratis Internet-tillgång på bibliotek vara en demokratisk rättighet, det ska inte finnas något bibliotek som tar betalt för det. I likhet med Emilia, respondenten på biblioteket i Lönneberga, talar Anna om information som ett svävande begrepp. Ändå finns det 1-5 datorer som är reserverade för just ”informationssökning”. Under en viss del av året blir dock trycket på de övriga Internet-datorerna så stort, att även en del av de förra öppnas upp för ”fri” surfning. Vid ett eventuellt införande, eller fortsatt tillämpning, av restriktioner uttrycker respondenten en misstanke om att de skulle förlora en del besökare, ”Internet lockar en del människor till biblioteket”. Anna säger sig dock ha sett en minskning av Internetanvändningen på sitt bibliotek, hon nämner att hon tror att detta beror på att ”folk har ju mer eller mindre Internet hemma nu”. Respondenten säger vidare att hon tror att det kommer att bli billigare att ha Internet, och att det då inte kommer att finnas

samma behov att biblioteken tillhandahåller Internet. Bibliotekspersonalen lägger sig inte i vad användarna vill göra eller titta på, så länge det inte rör sig om pornografi, enligt Anna. Såväl chatt, e-post som spel accepteras. När vi frågar om det är tillåtet att använda datorerna till online-spel, får vi svaret, att det går bra, så länge man inte stör någon annan.

Biblioteket har inget trådlöst nätverk. Enligt respondenten finns det olika anledningar till detta. Anna berättar att en av de främsta orsakerna är att biblioteket inte har ekonomisk möjlighet att på egen hand stå för investeringskostnaden, utan bidrag från kommunen, som också saknar trådlöst nätverk. Hon säger att hon dock gärna hade velat ha ett trådlöst nätverk, och nämner att de på biblioteket testkört en billig variant, som dessvärre inte fungerade på grund av betydande störningar utifrån. Däremot går det att koppla upp sin medhavda dator och låna ström. I stället för ett inköpt elektroniskt sessionssystem, som exempelvis NetLoan, har biblioteket ett "hemmagjort" som automatisk loggar ut när tiden är ute, och som dessutom rensar datorn efter varje session, berättar respondenten. När vi frågar om de har ett censurfilter installerat, svarar Anna nekande. Enligt henne var den förra chefen väldigt tydligt emot detta, en ståndpunkt som även hon själv säger sig ha.

Enligt respondenten, Ingegerd, har biblioteket i Katthult tagit ut avgift för Internetanvändning ända sedan biblioteket ifråga skaffade Internet. Det finns dock stationer med "fria" datorer, som besökare kan använda upp till femton minuter om dagen. Dock är inte e-post, chatt och spel tillåtna på någon av dessa. Femtonminutersgränsen sattes, som Ingegerd uttrycker det "för att alla skulle få en chans att komma till". Ytterligare användning kostar däremot en mindre summa, och då får man lov att sitta upp till två timmar. Efter det går det att boka ett nytt pass. När vi frågar om det går att förboka, får vi ett nekande svar och respondenten tillägger: "Det är sällan problem idag". Hon säger vidare att det har diskuterats huruvida avgiften skulle tas bort, eftersom intäkterna blir mindre och mindre, men att hon ser ett dilemma i det, eftersom biblioteket då skulle behöva få pengar någon annanstans ifrån.

På frågan om det behövs lånekort och kod för att logga in på Internet-datorerna, får vi ett jakande svar. För att använda det trådlösa nätverk som finns i vissa delar av biblioteket, behövs dock inget lånekortsinnehav, enligt Ingegerd.

Biblioteket själv har inte installerat något censurfilter, men däremot har kommunen det, vilket innebär att bibliotekets alla publika datorer har samma som skolan, berättar respondenten. Hon nämner att detta kan ge upphov till lite bekymmer, då filtret även blockerar sajter som inte direkt har med exempelvis sex att göra. Ingegerd säger sig vara kluven till filter, huruvida hon skulle vilja ha det kvar eller inte. "Det fredar oss från barnpornografi, men samtidigt så slår det till mot så mycket som inte har med sex att göra, eller pornografi". Hon berättar att biblioteket tidigare inte hade gemensamt nät med kommunen, och alltså inget filter, vilket bidrog till att biblioteket ibland fick problem med användare som gick in på sidor med uttryckligt pornografiskt innehåll. På frågan om respondenten tror att restriktioner, som till exempel filter och avgift, kan påverka ett biblioteks framtid, genom att bidra till minskad biblioteksanvändning, svarar hon att hon är tveksam till det, men att det kan vara möjligt.

När vi frågar om hur många Internetdatorer Törnrosdalens bibliotek har, visar det sig att det finns fler än vad vi nyss räknat till. Katalogdatorerna är också uppkopplade mot Internet, men för att stävja långvarigt utnyttjande finns inte detta angivet. Vi frågar om användarna behöver boka datorerna. Hanna svarar att det är mycket sällan de behöver boka. Inte heller behövs något lånekort, det enda personalen vill är att få användarnas namn, samt att veta hur länge de vill använda datorn. Gäller det en snabb sökning så går det bra att bara sätta sig ner vid en dator, vilken som helst. Ingen inloggning krävs och därför behövs heller inget lösenord.

Respondenten svarar först att hon inte vet om det finns något filter, men att vissa sökord kan stoppa en, något hon själv råkat ut för, någon enstaka gång. Hon säger sedan att man har samma nät som skolan. Vi kontaktar efter intervjun den avdelning som tar hand om kommunens datorer. Det visar sig då att det finns ett filter på bibliotekens datorer, främst avsett att förhindra nedladdning av pornografi. Det finns enligt Hanna inget trådlöst nät. Ingen orsak till detta kommer upp under intervjun.

Enligt Hanna har personalen aldrig råkat ut för att folk har klagat på avgiften gällande e-post, chatt och spel. På frågan vad som händer med dem som trotsar reglerna och gör till exempel sina bankärenden utan att betala svarar respondenten att man inte går runt och kollar vad folk gör. Hon säger att man sällan tar in någon betalning. På frågan om detta kan bero på att användarna i så fall sätter sig utom synhåll för bibliotekspersonalen, får vi svaret: "Det kan vara så, ja". När vi därefter undrar om de har haft några tankar på att ta bort avgiften, blir vi upplysta om att den nästan aldrig används. Däremot talar personalen om för användaren att det är på det sättet, vad det gäller avgiften, "för att det är så". Vi frågar om det då är upp till användarens samvete att anmäla till personalen att de gjort annat än sökt information. Det svar vi får är återigen att personalen inte går runt och övervakar. Respondenten nämner att hon tror att beslutet gällande avgiften kom "uppifrån", men att det även var önskat av personalen, på grund av det stora trycket på bibliotekets Internet-datorer. När vi frågar om de har haft avgift sedan Internet infördes på biblioteket, säger hon att den så vitt hon kommer ihåg infördes något senare.

För att kunna boka och logga in på en av datorerna på Körsbärsdalens bibliotek behövs ett lånekort med en pinkod, säger Stina. Detta gäller dock inte de som kommer dit med egen bärbar dator och vill koppla upp sig på det trådlöst nätverk som biblioteket fritt tillhandahåller. Respondenten berättar vidare att användarna inte behöver visa någon studentlegitimation för att få tillgång till de datorer som främst är avsedda för studerande. Användaren blir automatiskt utloggad när den ordinarie Internet-sessionen är slut. Om någon skulle behöva/vilja sitta längre, hjälper bibliotekspersonalen till med ännu en inloggning, ifall inte någon annan brukare har bokat datorn, nämner Stina. Dock säger hon att det inte är önskvärt att en användare ska sitta vid en dator "hela dagen".

På frågan om det funnits några diskussioner angående censurfilter får vi svaret att biblioteket inte använder filter idag. Respondenten berättar att de använde filter för många år sedan och att hon då fick "konstiga träffar ibland när man sökte på datorerna", och att även helt neutrala sökord stoppades av filtret. I stället för att införa begränsningar framhåller hon vikten av att marknadsföra det som är bra med Internet, för att användaren ska kunna optimera sin potential. När det gäller huruvida bibliotek med stränga restriktioner kan tänkas missa presumtiva användare, säger Stina att hon

kan tänka sig att det är mycket möjligt. Vidare spekulerar hon i att de bibliotek som censurerar Internet kanske även censurerar andra medier, till exempel genom att låta bli att köpa in sådant som kan anses kontroversiellt. Respondenten nämner att personligen ser hon Internet som en integrerad del av verksamheten, som inte går att kopplas loss från sammanhanget. Det har aldrig varit aktuellt att ta ut avgift för Internet-användning på Körsbärsdalens bibliotek, enligt Stina. Hon säger att frågan dock kan komma upp ibland. ”Det finns de som tycker att vi konkurrerar med Internet-caféerna”. Respondenten berättar för oss att när biblioteket startade med att ha publika Internet-datorer så fanns det inga Internet-caféer i kommunen. Hon säger vidare att hon inte tycker att de på något sätt konkurrerar med dem, de användare som söker i Opac-katalogen är på biblioteket av ett speciellt skäl och även om de vill söka annan information, det är inte säkert att de gått till Internet-caféet.

5.6.1 Sammanfattning och analys

Avgift för annat än ”informationssökning” finns i Katthult och Törnrosdalen. Alla sex biblioteken erbjuder tjänsterna att e-posta och chatta med biblioteket, samtidigt är det en tjänst som två bibliotek tar betalt för. Filter finns i Katthult, Törnrosdalen och i Nangijala. I den sistnämnda har man haft ett par filter som ställt till med problem, men har nu en delvis manuell lösning som man tycker fungerar. Trådlöst nätverk finns i Lönneberga, Katthult och Körsbärsdalen. I Katthult når nätverket endast en begränsad del av biblioteket. På Bullerbyns bibliotek har personalen testat en variant, som inte fungerade tillfredsställande nog för att bli permanent. På alla bibliotek, utom det i Katthult, uttrycks att man kan tänka sig att frångå de officiella reglerna vad gäller antalet sessioner, om möjlighet finns. Detta kan dock ske endast vid tillfrågan från användaren. På två av biblioteken, de i Lönneberga och Nangijala, säger sig respondenterna se klara kopplingar mellan strikta restriktioner och negativ framtidsutveckling för biblioteken vad gäller exempelvis besöksstatistik och värnandet om individens rättigheter. Anna och Stina, på Bullerbyns respektive Körsbärsdalens bibliotek, uttalar sig något vagare om konsekvenserna som kan uppstå vid mindre tillåtande policy, men uppger att det kan vara möjligt. Minst säkra på att strama restriktioner påverkar biblioteksverksamheten i det långa loppet förefaller respondenterna på Katthults och Törnrosdalens bibliotek vara.

När det gäller den humanistiska rationalen tycker vi oss se spår av den hos samtliga undersökta bibliotek. Emilia på Lönneberga bibliotek talar om att *alla*, oberoende av geografisk belägenhet, ska ha samma tillgång till information. I Nangijala, Katthult och Törnrosdalen är det bibliotekspersonalen, eller annan kommunal instans som genom censurfilter avgör vad som är lämpligt för användarna att tillgodogöra sig av Internets utbud. På Bullerbyns bibliotek finns det lika många datorer avsedda för ”informationssökning” och studerande som det finns datorer för ”fri” surfning. I Katthult tillåts inget annat än informationssökning på de datorer som kan användas utan att erlagga avgift. Katalogdatorerna på biblioteket i Törnrosdalen är även de uppkopplade mot Internet, men för att stävja långvarigt utnyttjande finns inte detta angivet. Trots att personalen på Körsbärsdalens bibliotek enligt uppgift kan tillåta längre Internet-sessioner än de stipulerade är det inte önskvärt att en användare ska sitta vid en dator ”hela dagen”. Tre av biblioteken har valt att inte installera censurfilter, trots att de haft möjligheten. Detta kan vara en indikation på att de gått från den humanistiska rationalen och i stället anammat den sociologiska rationalen, där människor uppmuntras att själva bestämma vilken form deras kulturyttring ska ta sig, dock inom de

begränsningar som bibliotekens regler och teknik medför. Det andra vi tycker oss se av den sociologiska rationalen är det som respondenten i Nangijala säger om att det är viktigt att våga lyssna på sina användare och inte bara välja utbud efter personalens önskningar. Även om interaktiva CD-rom och online-spel, som ju kan härröras till kategorin ”upplevelser”, ett av den instrumentella rationalens kriterier tillåts på en del av biblioteken, som till exempel det i Bullerbyn, är detta inget som man aktivt marknadsför för att locka till sig ett visst segment. Trots att flera av våra respondenter anser att Internet lockar besökare, säger de sig se en minskning av Internet-användningen, då de tror att många har tillgång till det på annat vis. Detta kan vara en orsak till att man inte aktivt satsar på någon marknadsföring. Det tycks snarare vara så att de olika biblioteken förlitar sig på en självgående marknadsföring, där exempelvis det ökade trycket på sommaren visar att den framgångsrikt når de gästande turisterna, vilket ju därmed kan bidra till att de får en positiv bild av kommunen.

5.7 Besvärliga användare

Enligt respondenten på biblioteket i Lönneberga gjorde införandet av det automatiska bokningssystemet att många av de problem som figurerat i samband med Internet-användningen försvann. Det tidigare, manuella bokningssystemet innebar mycket praktiskt arbete för personalen, vilket är den uppfattning som Emilia säger sig ha fått. Hon säger sig inte ha hört om några problem med användare som brukat Internet på ett opassande sätt, till exempel tittat på ”olämpliga” bilder, under sin korta tid som ansvarig. Emilia nämner att det går att utestänga besvärliga användare från bibliotekslokalen, och fortsätter att berätta att de faktiskt har en person avstängd vid intervju tillfället, men det är inte på grund av Internet-missbruk. Hon påtalar att det dock ska mycket till för att detta ska ske. Respondenten säger att hon inte vet om någon blivit avstängd från endast Internet.

Enligt Astrid, respondent på biblioteket i Nangijala, uppstod det ibland problem med Internet-användare som inte avlägsnade sig från datorerna efter att deras session tagit slut. Det kunde också hända att de som hade bokat tid märkte att deras dator ockuperades av någon annan användare, som inte ville avlägsna sig. På senare tid säger sig respondenten inte upplevt många sådana dispyter, mycket på grund av att belastningen inte längre är lika hög. Problem med att Internet-användare tittar på sidor med material som kan verka stötande för andra uppstår ibland, säger Astrid. När detta sker blir användaren antingen spärrad inifrån IT-avdelningen eller så stänger personalen av datorn efter att ha informerat användaren om att sådant inte tolereras.

Respondenten på biblioteket i Bullerbyn, Anna, säger att hon inte upplevt att barn och ungdomar använt deras Internet-datorer för att titta på bilder med pornografiskt innehåll i större utsträckning än vuxna användare. Däremot nämner hon att barn- och ungdomsavdelningen tidigare haft problem med en liten grupp som använde Internet-datorerna på ett olämpligt sätt. Exakt vilka uttryck missbruket tog sig får vi inget besked om trots att vi ställer en direkt fråga: ”Vad var det för sorts missbruk?” De återkommande konflikterna mellan personalen och de aktuella ungdomarna gjorde att nya, tydliga regler formulerades, berättar Anna. Det trycktes också på att det var viktigt att samtliga i personalen var införstådda med, och efterföljde, de nya reglerna, som bland annat innebar att det nu blev obligatoriskt för barn och ungdomar att visa upp sitt lånekort för att få tillgång till Internet på biblioteket. De senaste två åren säger sig

respondenten inte ha upplevt några liknande problem. Trots svårigheterna nämner Anna att de aldrig hade några funderingar på att ta bort datorerna, eller stänga av dem vissa tider. Enligt henne berodde detta på att personalen inte ville inskränka tillgången för skötsamma användare. Ändå får vi berättat för oss något senare att personalen satte upp lappar på datorerna som det stod "UR FUNKTION" på, under den period när konflikterna förekom mest frekvent. De provade också att stänga av dem som ansågs ställa till mest bekymmer från Internet i några veckor, vilket innebar att de helt uteblev från biblioteket under den perioden.

Inte heller har nyttjandet av vuxendatorerna varit fullständigt friktionsfritt, enligt respondenten. De flesta incidenterna förkom dock innan ett nytt system, med automatisk utloggning och rensning av hårddiskarna, anskaffades. Rensningen efter varje session har därför gjort att kommunen inte längre kräver av biblioteket att de ska begära ID-handling eller lånekort av presumtiva Internet-användare, berättar Anna. Enligt henne har även vuxna användare stängts av från Internet, men de har inte varit många, och ingen alls under det senaste året, varken barn eller vuxen. Hon påtalar dock att konflikterna på barn- och ungdomsavdelningen varit betydligt mer problematiska. Om ekonomin tillåtit det, säger sig respondenten gärna anställt en fritidspedagog som kunde arbeta tillsammans med barnen.

Tidigare, när det inte fanns någon kommunal ungdomsverksamhet i Katthults centrum, säger Ingegerd att det var väldigt rörigt på grund av de många barn och ungdomar som frekventerade biblioteket. "De var ju inte här för de skulle låna böcker, de var ju här för att det var öppet". Oroligheterna, som till slut kulminerade med att fönsterrutor slogs sönder, ledde till att kommunen startade fritidsverksamhet för barn och ungdomar. Enligt respondenten ledde bråken till att bibliotekspersonalen fick klagomål från andra användare, och att besöksstatistiken sjönk betydligt. Ingegerd säger att en del av dessa fortfarande inte har satt sin fot på biblioteket sedan dess. Några månader före intervjun upplevde de åter en del bekymmer med ungdomar, dock inget som var kopplat till Internet, berättar Ingegerd. För att komma tillrätta med problemen samarbetar personalen med skolan och fritidsgården, samt genom att kontakta föräldrarna, "för att få lite ordning på det".

Tidigare, innan biblioteket hade något censurfilter, uppstod en del problem, med killar i yngre tonåren som använde barnavdelningens Internet-datorer för att titta på sidor med pornografiskt innehåll samt med ynglingar "som var inne på rätt tuffa sidor". Enligt Ingegerd förekom en diskussion på biblioteket huruvida det var rätt att begränsa den enskilda användarens möjligheter till fri information, eller om det var viktigare att förhindra att barn ofrivilligt blev utsatta för pornografi. Respondenten säger att de för tillfället inte har några låntagare avstängda på grund av missbruk av bibliotekets Internet-regler, även om de haft det tidigare.

När biblioteket i Törnrosdalen först fick Internet-datorer, var det inte så många som hade tillgång till Internet hemma, berättar Hanna. Många unga satt och chattade med varandra vid var sin dator och "höll på med allt möjligt". Enligt respondenten upplevdes detta som besvärande. Om det var besvärande för personalen eller övriga biblioteksanvändare går inte Hanna in på. Däremot nämner hon att hon tror att det var därför som personalen välkomnade ett kommunalt beslut om att införa avgift för viss Internet-användning. Respondenten nämner att de en gång stängt av en yngling från

Internet när de kom på honom med att titta på bilder med pornografiskt innehåll. Annars säger Hanna att personalen inte går runt och övervakar vad användarna gör på Internet.

Det nuvarande bokningssystemet på Körbärsdalens bibliotek har enligt Stina löst många av de problem som ibland uppstod tidigare med människor som inte alltid ville resa sig när deras session var slut. Hon säger att personalen fick lägga lite för mycket tid åt att vara ”poliser”, när de var tvungna att säga till användarna att deras tid var slut, att det var nästa användares tur, et cetera. På biblioteket ville de undkomma detta problem, då det krävde mycket tid och energi av personalen, berättar respondenten. Sedan det nya bokningssystemet kom har ”tjafset helt försvunnit”, enligt henne. Ändå säger Stina sedan att en del användare klagar på att det ibland tar en till två minuter innan de kan logga in efter en annan användare loggats ut och datorn rensats, vilket kortar ned deras Internet-session med motsvarande minutantal. När det gäller användare som tittat på Internet-sidor med olämpligt innehåll säger respondenten att datorernas öppna placering förmodligen stävjar detta. Hon berättar att hon en gång såg tjejer som satt vid varsin dator, och tittade på ”lite lättklädda pojkar”. När Stina tillrättavisade dem, såg hon att en av dem var medelålders. På frågan om någon förälder har hört av sig eller varit missnöjda med att det inte finns någon nedre åldersgräns för användandet av Internet-datorerna på barnavdelningen, får vi svaret att de inte har hört någonting på länge. Biblioteket var med om en händelse för flera år sedan när en förälder inte ville att barnet skulle använda Internet. Detta berodde dock inte på surfningen i sig, utan på att barnet beställde hem betalvaror. Enligt respondenten har biblioteket inte haft några direkta problem med några andra användargrupper, som till exempel stökiga ungdomsgång.

5.7.1 Sammanfattning och analys

På alla bibliotek, utom det i Törnrosdalen, har de största konflikterna med Internet uppstått i samband med att användare inte kommit till när det varit deras tur vid Internet, eftersom någon annan suttit kvar, eller dykt upp utan att boka. Då har personalen behövt reda ut problemet, vilket varit tids- och energikrävande. Olika lösningar eller omständigheter har gjort att dessa situationer aldrig eller sällan uppstår numera. Av de nästan obligatoriskt närvarande antipornografiskyltarna vid Internetdatorerna kan man lätt nå slutsatsen att just ”porrsurfning” är ett mycket vanligt förekommande problem. Vid intervjuerna framkom att även om alla biblioteken varit med om att användare tittat på sidor med pornografiskt innehåll, säger sig respondenterna inte uppleva det som en särskilt utbredd företeelse. Tre av biblioteken har haft problem med ungdomar som har uppfört sig på sätt som kan uppfattas som störande. Dock förefaller det som att det fanns ett klart samband med Internet-användning i endast två av fallen.

Avstängningarna av de användare som inte följt bibliotekets regler visar på att den humanistiska rationalens kännetecken, att det är kulturförmedlaren, i det här fallet bibliotekarien, som avgör vilken kultur/information som är lämplig, eller som är olämplig. Två av biblioteken förefaller ha gått till ett ännu mer humanistiskt synsätt när det gäller vad användarna fick göra på Internet. I Bullerbyn gick de från att inte kräva lånekort av någon vid Internet-bokning, till att kräva det av barn och ungdomar. På biblioteket i Törnrosdalen togs först ingen avgift ut, men när några barn använde chatt för att kommunicera, vilket är en av kulturens uppgifter enligt den sociologiska rationalen, välkomnade personalen införandet av en avgift som förefaller ha minskat denna grups Internet-användning, åtminstone på biblioteket. Under det aktuella temat

finner vi det svårt att se drag av den kvarvarande rationalen, det vill säga den instrumentella. Inga satsningar på de eventuellt berörda grupperna har gjorts, och de används inte heller för att marknadsföra kulturen internationellt. Även om användarna i vissa fall inte förbjuds att utnyttja Internet i underhållningssyfte, verkar det inte vara något som uppmuntras.

5.8 Användarundervisning

Emilia, respondenten i Lönneberga, som nyligen kommit från ett annat bibliotek, säger att det skiljer sig från kommun till kommun hur hög ambitionsnivån är på biblioteken när det gäller användarutbildning. Hon nämner att hon anser det vara kommunens uppdrag att erbjuda sina invånare utbildning inom data, precis som det kommunala uppdraget att erbjuda alla en plats i barnomsorg eller skola. Emilia säger att biblioteken oftast upplevs som en neutral plats, till skillnad från exempelvis skolan, som många förknippar med obehag, och därför en lämplig plats att hålla dataundervisningen på. Enligt respondenten finns det ett behov av utbildning i informationssökning och källkritik, att lära människor att söka mer än i till exempel Google. Däremot säger hon sig inte tro de lockar nya användare till biblioteket bara för att de tillhandahåller Internet-datorer längre, utan att biblioteket då ”måste göra någonting mer med Internet”, exempelvis utbildning i informationssökning. När vi tar upp att det numera ofta söks bibliotekarier med pedagogisk utbildning, eller åtminstone pedagogiskt intresse, till nya tjänster, uttrycker Emilia en förvissning om att pedagogiskt ansvar kommer att bli ännu viktigare i framtiden, även om det redan nu är av stor betydelse. Biblioteksverksamheten har alltid fungerat så att man visar låntagarna hur de kommer åt information, enligt henne.

I Nangijala antyder respondenten att orsaken till att de inte erbjuder användarvisning delvis beror på hennes eget bristande initiativ. När vi frågar om det också kan bero på det förhållandevis låga antalet Internet-datorer (1-5), svarar Astrid jakande. Hon menar att det skulle vara ”taskigt” att varje vecka, vid en bestämd tid, ockupera de flesta eller samtliga datorer, eftersom beläggningen vanligtvis är ganska hög. Utbildning för seniorer brukar dock äga rum en gång om året, men anordnas av en utomstående aktör. Personalen får intern uppdatering i bland annat databaser flera gånger om året.

Anna, respondenten på Bullerbyns bibliotek, säger att användarundervisning är viktig och att man ”alltid” haft det men att andra arbetsuppgifter stått i vägen det senaste året. Samma dag som intervjun genomförs är det dock tänkt att nya visningar ska planeras. Hon nämner att hon upplever att det är svårt att avgöra *hur* mycket det kan vara rimligt att undervisa användarna. För de som är intresserade erbjuds utan förbokning en genomgång hur bibliotekets egen hemsida med tillhörande länksamling fungerar, oftast visar personalen från disken. Anna ger uttryck för att skolbarn ofta inte är bra på källkritik, och bibliotekspersonalen undervisar gärna skolklasser. Om skolan önskar en strukturerad och grundlig genomgång för sina elever, som måste planeras i förväg, tar biblioteket betalt av skolan, som tillhör en annan förvaltning. Däremot kostar användarundervisning i informationssökning och källkritik inget för den enskilde.

Ingegerd berättar att de inte har någon grundläggande datorutbildning på biblioteket i Katthult. Däremot har biblioteket haft visning av databaser i olika omgångar, som enligt respondenten inte har varit särskilt välbesökta. De intresserade som ändå har kommit,

har främst varit intresserade av bibliotekskatalogen. Hon nämner att användarna nu i stället har möjligheten att boka en bibliotekarie, som kan erbjuda undervisning i önskat biblioteksrelaterat ämne för en eller ett par intresserade åt gången. Ingegerd säger att "en del", främst äldre, har utnyttjat tjänsten sedan den startade, för drygt ett halvår sedan. Hon uttrycker en förhoppning om att företeelsen med tiden kan komma att bli ännu mer etablerad.

Enligt respondenten kan den sjunkande besöks- och utlåningsstatistiken delvis bero på att människor i stor grad vänder sig till Internet med referensfrågor, något som hon säger har blivit mer sällsynta på biblioteket idag. Problemet med eget sökande, kan enligt Ingegerd vara att den genomsnittlige Internet-användaren inte har tillräckliga kunskaper för att kunna få fram relevanta sökresultat eller avgöra om källan är tillräckligt tillförlitlig. Hon säger sig tro att det endast är de som nått högskolenivå som tillskansat sig dessa kunskaper. Många av de övriga användarna "bara är glada att man hittade någonting". På frågan om Ingegerd ser detta som en av nackdelen med Internet, att det kan vara svårt för den ovane sökaren att bedöma hur pass trovärdig en källa är, svarar hon jakande, men tillägger att det ju inte är unikt för bibliotekens Internet.

Respondenten på Törnrosdalens bibliotek, Hanna, säger att hon inte tycker att det är bibliotekets uppgift att erbjuda kommunens invånare grundläggande datorutbildning. Hon uttrycker även att det är vanskligt att bedöma vilken nivå på undervisningen som hade varit den mest lämpliga. Ingen schemalagd användarundervisning har hållits i bibliotekets regi, enligt Hanna. När vi frågar om folkbiblioteket har en uppgift i att ge sina användare undervisning i IT-kompetens, i syfte att stödja det livslånga lärandet, så säger respondenten att biblioteket absolut har en uppgift vad det gäller det livslånga lärandet, för att i nästa mening säga: "det tycker jag...nog". Respondenten nämner att undervisning visserligen kan ske på biblioteket, men att det inte behöver vara bibliotekspersonalen som ger den. Hon ger uttryck för att schemalagd utbildning säkert skulle vara givande, men endast för vuxna intresserade, eftersom skolan erbjuder sina elever "jättemycket" IT-undervisning. Vi får berättat för oss att om någon kommer spontant och vill ha hjälp att komma igång med en dator, visar personalen lite om hur det går till.

På frågan om personalen bedriver någon organiserad användarundervisning i Internet på Körbärsdalens bibliotek svarar Stina att det har förekommit, men inte i någon större utsträckning. Eftersom intresset från användarnas sida på senare tid har minskat, har biblioteket inte haft det på ett tag, enligt respondenten. Men hon berättar för oss att under de första åren var det väldigt många som kom, särskilt när en IT-intresseförening för seniorer var med och arrangerade undervisning i Internet för de över femtiofem år. Biblioteket deltog i många år men intresset har nu dalat och frågorna blivit färre, enligt Stina. Hon säger sig tro att detta kan bero på att man i kommunen har ett mycket aktivt studieförbund som erbjuder kurser för seniorer, vilka tillfredsställer det behov av IT-utbildning som finns.

Eftersom det inte finns någon högskola i kommunen, berättar respondenten att det kommer in en hel del högskolestuderande, både de som läser på distans och de som pendlar till sin studieort från Körbärsdalen, och ställer frågor som rör deras studier och kursmaterial. Att undervisa dessa, och andra Internet-användare i källkritik, är enligt Stina ett av de viktigaste uppdragen ett bibliotek har. För att personalen ska kunna hålla

sig uppdaterad på IT-fronten, så att de i sin tur kan assistera användarna, hålls på biblioteket kontinuerligt en genomgång för dem, som både inbegriper det egna bibliotekssystemet och ”allt möjligt vi har på Internet”.

5.8.1 Sammanfattning och analys

Ingen av biblioteken erbjuder vid intervjutillfällena användarundervisning i Internet. Alla ser dock att folkbiblioteken kan spela en viktig roll i det livslånga lärandet, där de håller med om att goda IT-kunskaper och ett källkritiskt förhållningssätt är avgörande.

Den humanistiska rationalen kan spåras i de områden som biblioteken framhåller när det gäller användarundervisning. På Bullerbyns bibliotek är det den egna hemsidan med tillhörande länkar som framvisas vid spontan undervisning. På Katthults bibliotek har demonstrationer av de databaser som biblioteket abonnerar på varit den användarundervisning som erbjudits. Folkbildningstanken har här ett starkt fäste, inte minst när det gäller vad användarna anses behöver veta. Ingen av respondenterna tycks vara intresserade av användarnas behov, utan endast av vad biblioteket anser att användarna ska göra. Ändå kan de fall där användarundervisning sker, som exempelvis i fallet med Katthults bibliotek, ses som tillhörande den sociologiska rationalen, där bibliotekarien endast tillhandahåller verktygen, det vill säga kunskapen och datorerna, och sedan ger användaren möjlighet att aktivera sig på egen hand. Den instrumentella rationalen visar endast på sin närvaro när respondenten i Lönneberga uttalar sig om att hon inte tror att Internet på folkbibliotek längre kan användas som ett flaggskepp vilket kan locka nya marknadssegment till kulturinstitutioner, utan att Internet i så fall måste användas i något nytt, spännande sammanhang. Även Bullerbyn visar spår av den instrumentella rationalen, då Anna har planer på att framhäva biblioteket genom att erbjuda skolorna att mot betalning få utbildning i informationssökning och källkritik. Här skulle hon kunna ta hjälp av den kaospilot som Skot-Hansen talar om, en person som har förmågan att samarbeta med alla inblandade parter och driva projektet i hamn.

5.9 Styrdokument och uppdragsgivare

Eftersom den ny tillträdde respondenten i Lönneberga inte var närvarande när det egna bibliotekets Internetpolicy tillkom, uttrycker Emilia osäkerhet om dess tillblivelse. Hon säger sig dock inte tro att några externa styrdokument, som till exempel UNESCO:s skolbiblioteksmanifest eller IFLA:s Internet manifest, använts för framställningen av bibliotekets policy.

Vad det gäller utformandet av en biblioteksplan på Lönneberga bibliotek, säger respondenten, Emilia, att de kommit ungefär halvvägs vid intervjutillfället. Enligt henne är det inte avgörande att den blir färdig inom en viss tid, utan att den blir bra. Respondenten säger dock att Internet inte nämns alls i biblioteksplanen, något som enligt henne beror på att Internet är en självklar och integrerad del av bibliotekets informationsutbud. Emilia förefaller tveksam antingen av en uppstramning av den rådande bibliotekslagen eller av ett upprättande av en nationell biblioteksstyrelse, liknande den som finns i Danmark. Hon nämner att den svenska biblioteksverksamheten fungerat någorlunda väl, men säger därefter att hon tror att ”vi står inför rätt så stora förändringar framöver [...], biblioteken måste utvecklas mer för att försvara sin existens, dagens bibliotek är väldigt sällan ifrågasatta av kommunpolitiker”. Emilia

framhåller att biblioteken måste visa på nyttan av biblioteken, mer än vad de har behövt göra tidigare. Enligt respondenten skulle skärpning av bibliotekslagen inte nödvändigtvis gynna folkbiblioteken, utan kanske snarare leda till att kommunerna då lägger sig på en lägstanivå, vad gäller exempelvis medieanslag eller antal bibliotekarier per invånare. Hon säger sig i stället tro att lösningen ligger i att biblioteken måste framvisa sig och våga satsa sig ur sin kris i stället för att klaga och begära mer anslag, vilket kan leda till att de tvärtom då får mindre anslag om kommunen har det kärvt. Emilia ger uttryck för att biblioteken ändå har stora friheter inom sin budget och därmed goda möjligheter att själv kunna påverka mycket, i varje fall i de flesta kommunerna. Hon framför att bibliotek med knappa resurser till viss mån har sig själva att skylla. Respondenten säger vidare att biblioteken måste bli medvetna om att de måste marknadsföra sig och att det är viktigt att veta vad de har för uppdrag. Som exempel nämner hon ett biblioteksbestånd som till stor del var uppbyggt efter specialintressena hos några i personalen, men som kanske inte varit relevant för omgivningen, eller som användarna inte har varit särskilt intresserade av. Emilia påtalar att biblioteken endast gör bruk av en liten del av kommunens budget, och oftast behövs det inte mycket pengar för att få ”lite guldkant” i verksamheten. Det gäller bara att förvalta pengarna så väl som möjligt, och inte bara låta dem gå till bastjänster.

Inga internationella förebilder användes vid formulerandet av Internet-policyn på biblioteket i Nangijala. I stället, berättar Astrid, rådgjorde de med ett närliggande, större bibliotek som redan hade en utarbetad policy. Hon säger att hon tycker att det är bibliotekschefens uppgift att marknadsföra sitt bibliotek gentemot kommunens styrande politiker, så att de verkliga uppdragsgivarna, det vill säga kommuninvånarna, erhåller bästa möjliga biblioteksservice. När det gäller det styrande organet på nationell nivå, kulturrådet, kommenterar respondenten: ”Kulturrådet har ju inte varit någon sådär jättehitt”. Enligt henne har kulturrådet ansvar för alldeles för många områden, vilket kan leda till att folkbiblioteken lätt hamnar i skymundan. Om det ska finnas en nationell biblioteksstyrelse i Sverige, med gemensamma riktlinjer för alla bibliotek, säger Astrid att hon hoppas att de inte kommer att bli så snäva att de hindrar enskilda bibliotek från att skapa sig en egen profil.

Respondenten säger att vid skapandet av Bullerbyns biblioteks Internet-policy fick de inte inspiration av vare sig några internationella styrdokument som UNESCO:s eller IFLA:s eller något annat biblioteks, utan de författade den helt på egen hand. Personalen håller på att arbeta fram en biblioteksplan, berättar Anna vid intervjutillfället. Hennes mål är att, förutom att färdigställa planen, också formulera policies som rör olika aspekter av arbetet på biblioteket, till exempel en som handlar om kundbemötande.

Den nuvarande bibliotekslagen beskriver respondenten som både tandlös och löjeväckande. Enligt hennes utsago skulle den behöva vara mycket mer heltäckande än vad den är för närvarande. Dock säger Anna sig inte vilja ha en lag som är mer detaljerad än nödvändigt, som innebär att det blir praktiskt taget omöjligt att påverka den egna verksamheten. Hon nämner även att hon tror att alltför specificerade mål kan leda till att en del kommuner anpassar bibliotekets budget så att endast miniminivån nås. Respondenten säger sig vara positivt inställd till att vi i Sverige skulle ha en nationell biblioteksstyrelse, efter dansk förebild. Hon framför att kulturrådet ofta antingen lägger sig på en alltför hög eller låg nivå när det gäller biblioteken. Anna

påtar att hon därför hellre först förstärker det nationella samarbetet, innan det kan bli dags att bege sig över nationsgränserna.

Ingegerd, respondent på biblioteket i Katthult, säger sig visserligen efterlysa ett centraliserat och engagerat styrande biblioteksorgan, men tillägger att hon inte tror att det skulle fungera ”om man försöker styra för mycket”, eftersom hävden med kommuner med starkt självstyre är väldigt stark i Sverige. Vi frågar om hon ser en risk med att biblioteken är kommunalt styrda när kommunerna måste dra ner på utgifterna. På det svarar hon jakande och tar upp bibliotekslagen som stipulerar att det ska finnas åtminstone ett folkbibliotek i varje kommun, men som inte definierar *hur* biblioteket ska se ut, *hur* stort, *hur* många anställda per invånare och så vidare. Ingegerd nämner att just Katthults bibliotek inte behöver kämpa för sin existens, men samtidigt inte är något som politikerna lyfter fram. Annorlunda var det, berättar hon, när biblioteket precis fått nya, fräscha lokaler och det gärna framhölls av kommunens politiker som ett exempel på det fina med Katthults kommun. Stor hjälp, säger respondenten, har de av sitt länsbibliotek, som bistår med bland annat olika utbildningar och kompletterande medie- och informationsförsörjning. Även om Katthults bibliotek är av medelstorlek, räcker inte resurserna till för att hänga med i till exempel all ny teknik och IT ”och då är det bra att det finns organisationer som kan förse oss med det”. Ingegerd efterlyser antingen ett kulturråd som ägnar sig mer åt biblioteksfrågor än idag, eller en biblioteksörening med politisk makt, eller åtminstone mer inflytande än idag. Enda gången biblioteket har med kulturrådet att göra är enligt respondenten när de ansöker om finansiellt stöd.

När vi frågar Hanna huruvida andra styrdokument, som till exempel UNESCO:s och IFLA:s, legat till grund vid utarbetningen av Internet-policyn på Törnrosdalens bibliotek, eller om de fått inspiration från andra bibliotek, får vi berättat för oss att hon tror att de bara ”hakat på” den som redan fanns färdig i kommunen, och som nu gäller inom all kommunal verksamhet. Även om respondenten nämner att hon känner att förfarandet inom kommunen ibland är omständligt, ger hon ändå uttryck för att kunna påverka mycket på sin arbetsplats. Hanna berättar att det funnits en önskan i kommunen att de olika biblioteken skulle profilera sig, men att detta inte fått särskilt stort genomslag. Enligt henne beror det främst på att användarna vill ha i stort sett samma på alla biblioteken och att personalen bygger upp sina samlingar mycket beroende på vad som efterfrågas.

Respondenten säger sig vara för en skärpning av bibliotekslagen, eftersom den endast är en ramlag, som ju endast stipulerar att det ska finnas bibliotek, ingenting om *hur* det ska se ut, eller *vad* det ska innefatta. Hon nämner att det kanske hade gynnat invånarna i mindre bemedlade kommuner om lagen hade föreskrivit hur många bibliotek och bibliotekarier per invånare det måste finnas i varje kommun. Hanna säger att det är särskilt viktigt med en uppstramning av lagen nu när det åter förts en diskussion om ett eventuellt införande av en avgift på boklån.

Stina, respondent på Körsbärsdalens bibliotek, berättar att hon ser både för- och nackdelar med en nationell bibliotekspolicy. ”Det beror på vad som står i den policyn, står det bra saker så tycker jag det är jättebra, står det inte bra saker så är jag inte så glad för den”. Friheten som följer med det kommunala självstyret kan vara bra, enligt respondenten, men hon nämner också att hon inte tycker att det alltid är av godo. Den bibliotekslag som vi har idag i Sverige kallar hon ”väldigt tandlös”. Stina säger att för

att ge bibliotek i kommuner med knappa resurser möjlighet att uppfylla bibliotekslagen, speciellt när det gäller de grupper som ska visas särskild uppmärksamhet, borde det delas ut statligt stöd i större utsträckning än idag. Som exempel på eftersatta bibliotek, som skulle behöva statlig hjälp, nämner hon skolbibliotek, som ibland endast består av ett inlåst, obemannat boklager eller till och med saknas helt. Att ha det som i Danmark med en nationell biblioteksstyrelse med makt och möjlighet att dela ut ekonomiska medel, skulle enligt respondenten vara en plausibel lösning även i Sverige.

För att få bra formuleringar kom en del av inspirationen till bibliotekets Internet-policy från UNESCO:s och IFLA:s manifest, berättar Stina. Personalen påverkades även i sitt arbete av policier från andra bibliotek.

5.9.1 Sammanfattning och analys

Ingen av biblioteken hade enligt uppgift någon färdig biblioteksplan vid tidpunkten för vårt besök. Samtliga intervjuade nämner att de tycker att den nuvarande bibliotekslagen är tandlös. De ansvariga i Lönneberga och Bullerbyn säger sig dock inte vara för en skärpning, eftersom de tror att detta kan bidra till att vissa kommuner lägger sig på en lägstnivå. Respondenterna i Törnrosdalen och i Katthult förefaller däremot vara positiva till en uppstramad lag, som tydligt anger *hur* många bibliotek, och *hur* mycket personal det ska finnas baserat på folkmängd. Emilia i Lönneberga och Astrid i Nangijala talar mycket om att de anser att ansvaret, för att biblioteket ska få de resurser det behöver från sin kommun, ligger på biblioteket självt, och framför allt hos bibliotekschefen. De nämner också att det är upp till biblioteket att på ett tydligt sätt marknadsföra sig mot sina användare. Det enda biblioteket som gått utanför närområdet vid formulerandet av sin Internet-policy är det i Körsbärsdalen. De andra har antingen formulerat den helt på egen hand, fått inspiration från närliggande bibliotek eller ”ärvt” den från kommunen.

Vi tycker oss se spår av den instrumentella rationalen i det resonemang som respondenterna i Lönneberga och Nangijala för. Emilia säger att hon tror att biblioteksverksamheten inte bara kommer att förändras, utan att den *måste* förändras. Och initiativet till dessa förändringar måste komma inifrån, biblioteken har själva ansvaret att marknadsföra sig både mot de politiker som bestämmer över kommunens resurser, men också gentemot de verkliga uppdragsgivarna, det vill säga kommuninvånarna. Hon berättar om ett bibliotek som fungerar som ett exempel på när den humanistiska rationalen bidrar till en stagnerande verksamhet, eftersom personalen format en stor del av utbudet efter egna, snarare än användarnas, intressen.

Ett liknande resonemang, att det är viktigt att biblioteket och bibliotekschefen själva är drivande i relationer med makthavarna, för även Astrid i Nangijala, och hon säger att hon hoppas att en eventuell nationell biblioteksstyrelse inte skulle ge så snäva direktiv att de enskilda biblioteken förlorar sin möjlighet att profilera sig, något som samtliga respondenter säger sig vilja behålla.

Ingegerd på Katthults bibliotek nämner visserligen att för några år sedan, när biblioteket flyttat till en nyrenoverad och statlig byggnad, framhövdes det gärna av kommunens politiker, något som är typiskt för den instrumentella rationalen, men att det inte längre får lika mycket uppmärksamhet.

Det enda tecknet på den sociologiska rationalen i materialet om styrdokument och uppdragsgivare syns i det uttalande som Hanna på biblioteket i Törnrosdalen gör om att de inte, trots påtryckningar från kommunens sida, profilerat sig på de olika biblioteken, eftersom beståndet enligt henne till största del består av sådant som efterfrågats av användarna, och att de efterfrågar samma saker på alla biblioteken.

Något som kan kopplas till den humanistiska rationalen är de efterlysningar om ett starkare nationellt styre eller en uppstramning av bibliotekslagen som Ingegerd i Katthult och Hanna i Törnrosdalen nämner. Inom denna rational är det staten som står bakom den demokratisering av kulturen som ska nå hela befolkningen.

6 Diskussion och slutsatser

Syftet med vår uppsats har varit att undersöka sex folkbiblioteks Internet-policies, och vad som låg bakom, både den nedskrivna, officiella och det som uttrycktes inofficiellt. Utifrån vårt intervju-material och observationer har vi sedan tittat på vilken funktion Internet har, om de officiella reglerna skiljer sig från de officiella, och om Internet-policyn återspeglar de värderingar som råder inom verksamheten. Vi har även tittat på om biblioteken kopplar samman tillgången till Internet med verksamhetens traditionella uppdrag, demokrati, folkbildning, kulturförmedling, kvalitet och neutralitet.

Internet är ett mångsidigt medium som kan erbjuda något till i stort sett alla människor, oavsett om det gäller information, fritidsintressen eller som ett kommunikationsverktyg. För att motverka den digitala klyftan mellan de som har direkt tillgång till tekniken och de som inte har det måste alla medborgare ha samma möjlighet att tillgodogöra sig information och kunskap, något även Statens kulturråd (2004) framhållit. Barbara Hull (2001) menar att biblioteken har en viktig roll i att motverka ett digitalt klassamhälle. Som vi nämnt tidigare är det fortfarande nästan en femtedel av Sveriges befolkning, som av olika anledningar saknar tillgång till Internet i hemmet. Det handlar inte bara om att erbjuda tillgång till publika datorer, utan även om användarundervisning, att lära dataovana att ta del av såväl samhällstjänster och annat som Internet kan erbjuda för att berika livet, något som framförs av Hull (2001). Trots att samtliga respondenter framhåller att de anser Internet vara åtminstone en mycket värdefull informationskälla och förefaller vara positivt inställda till att tillhandahålla Internet på sina bibliotek, erbjuder de aldrig eller sällan användarundervisning i informationssökning. Ofta hänvisar de till tidsbrist eller säger att det är kommunens ansvar. Men finns inte de bästa kommunala informationssökningsexperterna just på biblioteken? Hull, och även vi, menar att det är viktigt att biblioteken har personal som är medveten om att kontexten inom vilken de arbetar, är föränderlig, precis som samhället i övrigt. Det gäller också att personalen har tillräckliga tekniska kunskaper, men även förmågan att förmedla den vidare. Social uteslutning kommer nog tyvärr alltid att finnas, och biblioteken kan naturligtvis inte egenhändigt utjämna skillnaderna i samhället. Däremot tycker vi att folkbiblioteket redan sedan dess tidiga dagar haft ett uppdrag som mycket väl passar med uppgiften att försöka vara en plats där människor med olika bakgrunder och förutsättningar kan bli mer fullvärdiga medborgare, både intellektuellt och socialt.

Ett av folkbibliotekens huvudansvar ligger i att verka för att demokratins grundförutsättningar tillgodoses. I dessa ingår att värna om rätten till fri tillgång till information och att motverka ojämnligheter i samhället när det gäller tillgången till information. I intervjuerna har det framkommit att samtliga respondenter säger sig ha svårt att definiera ordet information, och en del av dem säger att det endast är användaren som kan avgöra vad ordet innefattar för honom/henne. Trots det finns det hos samtliga intervjuade en uppfattning om vilken sorts information, och vilka slags

aktiviteter, som är mest eftersträvansvärda på bibliotek, överensstämmande med folkbibliotekets traditionella värdegrund. Det förefaller som om man på biblioteken har försökt applicera de redan existerande, grundligt förankrade värderingarna, som man finner i Dorte Skot-Hansens (1999) definition av den humanistiska rationalen, även på Internet. Denna rational har också varit den klart dominerande i resultaten från vår undersökning.

Som Niels Ole Pors (2001) skriver har bibliotekarier i alla tider gjort ett beståndsurval, med hjälp av inofficiella eller officiella policies. Med Internet är denna filtrering svårare att kontrollera. Antingen får man installera ett tekniskt filter, som ofta blir ett trubbigt redskap, som mycket väl kan släppa igenom oönskat material men blockera önskvärt, eller så får man uppmuntra till själv censurering hos användarna, ofta understödd av ordningsregler, formulerade av bibliotekspersonalen. I många policies riktas fokus på eventuellt missbruk, främst i form av ”porrsurfning” eller rasistisk propaganda. En Internet-policy behöver inte associeras till lagar och förbud, om vad man inte får göra, utan kan i första hand tala om vad man bör göra och bör undvika. Ett tänkbart scenario som kan ställa till problem är detta: En student eller annan intresserad vill veta vad olika främlingsfientliga organisationer använder för argument på sina hemsidor. På somliga bibliotek finns filter som hindrar åtkomst av dessa sidor, på andra blir han eller hon ”påkommen” och då varnad eller avstängd av bibliotekspersonal. Kanske ses förfarandet med blidare ögon om personen i fråga i förväg förklarar sitt ärende. Men precis som man inte behöver ange orsak när man begär ut en offentlig handling, bör också tillgången till information vara fri, så att varje individ kan tillgodose sitt behov och i nästa led bilda sig en egen uppfattning om en företeelse. Är en demokrati med förbehåll en verklig demokrati?

Placeringen av datorerna är ett sätt att kontrollera användningen av Internet, där man låter användarna övervaka varandra, eftersom det knappast finns tillräckligt med personal som kan iaktta alla Internetanvändare hela tiden. Den personliga integriteten riskerar att bli åsidosatt, inte alla känner sig bekväma att utföra ”känsliga” sökningar, som kan gälla exempelvis sjukdomar, inför publik. Även bankärenden över Internet är något som säkerligen många inte önskar utföra inför öppen ridå. Problem med den personliga integriteten vid användande av bibliotekens publika datorer är något som såväl Willson och Oulton (2000) som Pors (2001) tar upp. De förra nämner att problem med eventuellt missbruk var en fråga som fick mycket större plats i debatten om Internet på folkbibliotek, än diskussionen om användarnas integritet. Även deras danske kollega Niels Ole Pors efterlyser en större fokusering på de enskilda användarnas rätt till avskildhet, snarare än en ensidig inriktning på personalens önskan om fullständig kontroll. I vår undersökning stötte vi inte på någon Internet-dator som var helt fri från insyn. De datorer som i första hand var avsedda för studerande var i vissa fall placerade något mer undanskymt. Om det fanns fler möjligheter till att utnyttja en helt insynsskyddad dator, skulle kanske problemen med att övriga användare finner anstöt i de sidor som de surfande besöker minska eller försvinna helt. Naturligtvis förespråkar vi inte att eventuella lagar, såsom exempelvis sedlighetslagar, överträds.

Vi kan urskilja två huvudsakliga skäl till att ha en offentlig policy. För det första kan det underlätta för personalen. Det kan kännas tryggt att ha den att stödja sig mot vid eventuella konflikter med användarna. För att detta ska fungera, måste dock all bibliotekspersonal dels känna till policyn och dels vara införstådd med varför den ser ut

som den gör. Det gäller att samtliga i personalen konsekvent följer de uppsatta riktlinjerna, men också att de kan förklara för användarna orsaken till policyn. För det andra är det ett sätt att tydliggöra för användarna vilket beteende som förväntas av dem när de utnyttjar Internet på en offentlig plats. Men att endast ha policyn på hemsidan gör att de besökare som inte har Internet hemma, på arbetsplatsen eller i skolan, kan få allvarliga svårigheter att tillgå bibliotekets regler. Samtidigt är det ju ändå ingen garanti att de som har lättillgänglig tillgång till Internet faktiskt tittar på bibliotekets hemsida för att få reda på reglerna. Något som användarna i Thórsteinsdóttir och Arvidssons (1999) undersökning tryckte särskilt på var att de ansåg att ett av folkbibliotekets viktigaste uppdrag var att tillhandahålla avgiftsfri Internetanvändning. Även våra respondenter visade sig huvudsakligen vara negativt inställda till avgift för Internetanvändning, och menade att kostnadsfri information är en förutsättning för demokrati och medborgarnas rätt till information och kunskap oavsett medium. Att avgift förekommer på två av folkbiblioteken kan bero på en del olika skäl, till exempel att biblioteken eller kommunerna har en ansträngd ekonomi, som bidrar till att man känner sig tvungen att ta ut en avgift för tjänsten som man egentligen kanske skulle vilja tillhandahålla gratis. Det ena biblioteket tillhör dock en kommun med mycket god ekonomi, även om detta kanske inte innebär att biblioteket har lika god. Det kan även vara så att man vill hålla vissa användargrupper borta.

Ingen av de undersökta biblioteken hade vid intervjutillfället uppdaterat sin policy nyligen. De flesta respondenterna tycks dock vara beredda att reglera sin policy, men först då nya problem uppstår, och det handlar sällan om att avlägsna tidigare inskränkningar, snarare det motsatta. Vi tror det skulle vara bättre om biblioteken regelbundet såg över sina policies innan eventuella konflikter uppstår för att på så sätt vara mer objektiv, nu blir det endast för att lösa problem, inte för att se vad som skulle vara bra på lång sikt. Samhället och tekniken förändras snabbare än bibliotekens ganska statiska värdegrund. De flesta biblioteken i vår undersökning hade inte reviderat sina Internet-policies sedan de skapats i mitten eller slutet av 1990-talet. Även om flera av respondenterna berättade att den inofficiella policyn på många sätt blivit mer "tillåtande" än den officiella under åren, var det ingen av dem som ville ändra den. Vad denna ovilja berodde på fick vi inga tydliga svar på. På alla biblioteken utom ett har det vid skapandet av Internet-policyn sneglats på hur andra bibliotek, ofta närliggande, gjort. Ett problem som vi ser med detta kan vara att det kanske inte blir ett tillräckligt aktivt ställningstagande och en tillräcklig diskussion vid beslutsfattandet, när man "importerar" färdiga regler och formuleringar.

Införandet av en nationell bibliotekspolicy, med ett större samarbete mellan regering och kommun, som Bjarne Stenquist (2003) förordar, skulle kunna vara ett sätt att minska skillnaderna mellan kommunerna, men det kan även som några av våra respondenter tar upp, innebära att en del kommuner lägger sig på en "lägsta nivå". I det dagliga arbetet kan det vara svårt att få plats för eftertanke och funderingar om vad man egentligen vill att verksamheten ska representera och hur den ska utformas. Vilken roll har biblioteket i förhållandet till det samhälle det är satt att verka i? Stenquist menar att det behövs en starkare nationell bibliotekspolitik för att stärka och förtydliga det uppdrag som biblioteken har. Oavsett om man ser detta som den föredragna vägen att gå eller inte, måste det finnas tydliga mål att kunna ta sikte på, för att kunna arbeta med dessa frågor. Det behövs dessutom en plan och strategier för hur målen kan uppnås. Det är också viktigt att regelbundet utvärdera arbetet för att se om målen nås, och om/hur

det kunde ha gjorts på ett bättre sätt. En biblioteksplan, något som samtliga bibliotek hade påbörjat arbetet med, men inte slutfört, vid intervjutillfällena, är en möjlighet att göra just detta. Flera av respondenterna verkade snarast se biblioteksplanen som ett nödvändigt ont.

Internet har inte bara lett till att världens avstånd krympt, det har även inneburit att många butiker och myndigheter i princip endast är elektroniskt tillgängliga. Användningen av Internet har alltså ökat möjligheten att ta del av den övriga världen endast med hjälp av några knapptryckningar. Internet är inte bara en plats för pornografi, rasistisk propaganda och otillförlitligt material, här finns även uppdaterade nyheter, aktuella encyklopediska kunskaper och dygnet-runt-öppna e-butiker. En annan mycket värdefull aspekt av Internet är kommunikationsaspekten. Förutom att det kan underlätta kommunikationen med släkt och vänner, som kanske befinner sig på andra sidan av jorden, kan man ta del, ibland helt gratis, av forskning från hela världen. Att kunna nå ut med sina tankar och ord, att kunna delta i diskussioner och debatter, att det finns någon annan med samma intressen eller upplevelser någon annanstans, kan ge många en känsla av delaktighet och gemenskap. Inte minst Säljö (2000) påtalar vikten om samspelet mellan lärandet och omvärlden, och att lärandet alltid är beroende av den sociala och kulturella omgivningen. Vi kan inte bortse från att vi i dagens samhälle blivit mer beroende av att kunna hantera olika redskap. Denna möjlighet ges dock endast till människor som kommer i kontakt med tekniken och som känner till vilka möjligheterna att kommunicera via nätet är. En annan faktor är den miljöekonomiska, något som är extra aktuellt i dessa dagar med ökande koldioxidhalter och global uppvärmning. I stället för att flyga till en kund eller en kollega på annan ort, kan mötet kanske äga rum med hjälp av till exempel en webbkamera. Idag är det självklart att informationen som är lagrad elektroniskt har en given plats på folkbiblioteken tillsammans med all annan tryckt information, oavsett medium. En fördel med de olika funktioner som finns tillgängliga är, förutom att presentera en stor informationsmängd, att tillgodose möjligheten till deltagande i informationsflödet på ett sätt som inte varit möjligt tidigare. Vi menar att om biblioteken bidrar till det livslånga lärandet måste hänsyn tas till att det finns alternativa sätt att tillägna sig kunskap och att förbindelser måste utvecklas mellan de skilda lärofaserna vid olika livsstadier i en människas liv. Det handlar inte bara om förmågan att kunna läsa och skriva utan också om att kunna kommunicera, tänka kreativt och om en fortlöpande inläring. Även de människor som av olika anledningar väljer bort dagstidning, TV eller Internet måste ha en möjlighet att kunna hålla sig informerade om vad som händer i världen och att kommunicera med exempelvis sina politiker. Det är viktigt att de som kommer från en mindre privilegierad bakgrund, kanske särskilt barn, får en chans att på ett lättillgängligt sätt uppleva något som blir en allt större del av vår dagliga tillvaro.

En vanlig kritik mot Internet är att mycket av det som kan hittas där inte är tillförlitligt. Störst risk ser bibliotekarier i att barn och ungdomar utan att reflektera över huruvida informationen är trovärdig och understödd. Men även tryckta källor kan innehålla faktafel och subjektivt vinklade åsikter. Här har bibliotekarierna en möjlighet att dela med sig av sin expertis till dem som behöver utbildning i källkritik. Vi tänker oss ett ännu starkare samarbete mellan folkbiblioteken och grund- och gymnasieskolorna, där skolorna köper tjänster av biblioteken. I dessa dagar när friskolor tar över mycket av det kommunala elevbeståndet förefaller fler och fler elever sakna tillgång till en skolbibliotekarie. Det ligger givetvis i skolornas intresse att ha informationskompetenta

elever och biblioteken får en möjlighet att marknadsföra sig mot en på bibliotek traditionellt underrepresenterad grupp, tonåringar.

Internet, och andra medier som kan anses kontroversiella, kan vara tätt sammanlänkade med folkbibliotekens funktion, framtida existens och utveckling. Kommer folkbiblioteken finnas kvar som faktisk mötesplats och är det önskvärt? Kommer tillgängligheten skilja sig radikalt från folkbibliotek till folkbibliotek tills/ifall Sverige får en nationell bibliotekspolitik eller en uppstramning av bibliotekslagen?

Censur på folkbibliotek är en mycket omdebatterad fråga. Ingår det i folkbibliotekets roll att vara en plats där viss information ska undvikas, eller är biblioteket den plats i samhället där all slags information, åtminstone all laglig, ska finnas? Frågor som denna är inte ny, och skiljer sig inte nämnvärt från det man alltid diskuterat i förbindelse med folkbiblioteksverksamhet. Fri tillgång till information är en viktig förutsättning för ett demokratiskt samhälle. Vi anser att biblioteken har ett uppdrag att se till att alla, oavsett social tillhörighet, kan erhålla denna rättighet. Det är användaren och användarens behov som bör stå i centrum och inte biblioteksverksamheten i sig. Vi tror inte att det är den tekniska utvecklingen i sig som bibliotekarier har något emot, utan snarare bristen på kontroll över det enorma, och sällan expertgranskade, utbud som finns. Internets intåg väckte den relativt slumrande debatten om censur på folkbibliotek, där etik och moral ställs mot demokrati, yttrandefrihet och fri tillgång till information. Som vi nämnt tidigare tror vi att det är viktigt att diskutera och undersöka vilka uppgifter folkbiblioteken har, hur de ser på sina besökare och om det är bibliotekariers rätt eller skyldighet att övervaka besökarnas tillgång till information.

Litteraturlista

Andersson, Maria & Nilsson, Emma (2003). *Att ha och inte ha: En studie kring bibliotekariers värderingar och urvalskriterier för spelfilm på bibliotek*. Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap 2003:116. Högskolan i Borås. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://dspace.bib.hb.se:8080/dspace/bitstream/2320/1030/1/03-116.pdf> [2007-04-27].

Belfrage, Joneta (2001) Biblioteksplaner: Till vad och för vem? I Axelsson, Peter (red.) *Biblioteksplaner: En idéskrift*. Lund: Bibliotekstjänst.

Berger, Ågot, et al. (2001). *Frirum til integration: En undersøgelse af de etniske minoriteters brug af bibliotekerne*. Aarhus Kommunes Biblioteker, Aarhus. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.aakb.dk/graphics/om/Publikationer/frirum-til-integration/frirumhovedrapport.pdf> [2007-02-19].

Bibliotek.se. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://bibliotek.se/index.html> [2008-01-02].

Biblioteksforeningen (2005). *Kommunalråd om framtiden i Sveriges bibliotek*. T-111303: Temo-undersökning. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://www.biblioteksforeningen.org/nyheter/g/utskrift_nyhet01957.html [2007-04-11].

Biblioteksstyrelsen. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.bs.dk> [2007-08-24].

Byrne, Alex (1999). Bibliotek och demokrati. *Biblioteksbladet*, nr. 9, s. 10-11.

Fast, Carina (2007). *Sju barn lär sig läsa och skriva: Familjeliv och populärkultur i möte med förskola och skola*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis: Uppsala universitetsbibliotek. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://www.diva-portal.org/diva/getDocument?urn_nbn_se_uu_diva-7490-2_fulltext.pdf [2007-04-25].

FN (1948). *FN:s allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna*. Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?module_instance=7 [2007-04-10].

Gustafsson, Agne (2007). Kommunindelingsreform. I *Nationalencyklopedin*. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=228295 [2007-06-13].

Haddon, Leslie (2000). Social exclusion and information and communication technologies: Lessons from studies of single parents and the young elderly. *New Media & Society*, nr. 2, s. 387-406. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://nms.sagepub.com.ludwig.lub.lu.se/cgi/reprint/2/4/387> [2007-02-12].

Hadenius, Stig & Weibull, Lennart (2005). *Massmedier: En bok om press, radio och TV*. 8. helt omarb. uppl. 2. uppdaterade tr. Stockholm: Bonnier.

Hansson, Joacim (2005). *Det lokala folkbiblioteket: Förändringar under hundra år*. Linköping: Mimer/Skapande vetande.

Hedemark, Åse & Hedman, Jenny (2002). *Vad sägs om användare? Folkbibliotekens användardiskurser i tre bibliotekstidskrifter*. Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap 2002:61. Högskolan i Borås. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://bada.hb.se/bitstream/2320/901/1/02-61.pdf> [2007-02-13].

Hull, Barbara (2001). Can librarians help to overcome the social barriers to access? *New Library World*, Vol. 120, nr. 10, s. 382-88(7). [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.emeraldinsight.com/Insight/ViewContentServlet?Filename=/published/emeraldfulltextarticle/pdf/0721021003.pdf> [2007-02-13].

IFLA, International Federation of Library Associations and Institutions. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.ifla.org/> [2007-02-13].

IFLA/FAIFE, Free Access to Information and Freedom of Expression. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.ifla.org/faife/> [2007-02-13].

IFLA/FAIFE. *IFLA:s förklaring om bibliotek och intellektuell frihet* (1999). [Elektronisk]. Tillgänglig: http://www.ifla.org/faife/policy/iflastat/iflastat_se.htm [2007-02-12].

The *IFLA Internet Manifesto*, IFLA/FAIFE, International Federation of Library Associations and Institutions, Köpenhamn, 2002. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.ifla.org/III/misc/internetmanif.htm> [2007-02-12].

Internet World Stats. *Top 36 countries with the highest Internet penetration rate*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.internetworldstats.com/top25.htm> [2007-11-02].

Jonsson, Bosse (2003). *Medborgaren och marknaden. Pedagogisk resurs för folkbibliotek*. Linköping: Universitetet, Inst. för beteendevetenskap. (Linköping Studies in Education and Psychology 90).

Jääskeläinen, Pirkko & Savolainen, Reijo (2003). Competency in network use as a resource for citizenship: Implications for the digital divide. *Information Research*, Vol. 8, nr. 3. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://informationr.net/ir/8-3/paper153.html> [2007-06-16].

Kulturrådet (2003). *Kulturbarometern 2002: Kulturen i siffror 2003:1*. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://www.folkbildning.se/download/625/x/Studieforbunden_2003.pdf

[2008-10-19].

Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativ forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Källgren, Bengt (1997). Vart är videon på väg? I Einarsdóttir, Solveig et al. *Modern teknik – moderna medier: Biblioteken i IT-samhället*. Lund: Bibliotekstjänst.

LIBRIS [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://libris.kb.se/> [2008-01-02].

Nationalencyklopedin [Elektronisk]. Tillgänglig: http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/jsp/notice_board.jsp?i_type=1 [2007-06-13].

Nilsson, Sven (2003). *Kulturens nya vägar: Kultur, kulturpolitik och kulturutveckling i Sverige*. Malmö: Polyvalent.

Olofsson, Jessica (2003). *Internetanvändning på folkbibliotek: En diskursanalys av Internetregler*. Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier, Biblioteks- och informationsvetenskap. Uppsala universitet. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.abm.uu.se/publikationer/2/2003/165.pdf> [2007-02-13].

Palmgren, Valfrid (1909). *Bibliotek och folkuppfostran: Anteckningar från en studieresa i Amerikas Förenta Stater*. Stockholm: Norstedt.

Patel, Runa & Davidsson, Bo (2003). *Forskningsmetodikens grunder*. (3 uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Pors, Niels Ole (2001), Misbehaviour in the public library: Internet use, filters and difficult people, *New Library World*, Vol 102, nr. 9. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.emeraldinsight.com/Insight/ViewContentServlet?Filename=/published/emerald/fulltextarticle/pdf/0721020901.pdf> [2007-02-12].

Prop. 1999/2000:86 (2000). *Ett informationssamhälle för alla*. Stockholm: Riksdagen. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/sb/d/272/a/2180> [2007-02-15].

PubliCA – the Concerted Action for Public Libraries (1999). *Something for everyone: Public libraries and information society*. Konferens i Köpenhamn 14-15 oktober 1999. Gick under namnet *The Copenhagen declaration*, dvs. framtidens mål för folkbibliotek över hela Europa (IFLA var också med). [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://presentations.aakb.dk/CopenhagenConference99/report.pdf> [2007-04-21].

Repstad, Pål (1999). *Närhet och distans: Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. 3 uppl. Lund: Studentlitteratur.

Ristarp, Jan (1999a). *IFLA:s förklaring om bibliotek och intellektuell frihet*. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://www.ifla.org/faife/policy/iflastat/iflastat_se.htm [2007-04-11].

Ristarp, Jan, (1999b), Ytrandefrihet och entreprenad. *Biblioteksbladet*, nr 10, s. 8.

- Ristarp, Jan & Andersson, Lars G. (2001). *Mitt i byn! Om det moderna folkbibliotekets framväxt*. Lund: Bibliotekstjänst.
- SCB (Statistiska centralbyrån). (Uppdaterad: 2006-12-18a). *Andel personer i åldern 16-74 år som har tillgång till Internet på olika sätt i hemmet*. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://www.scb.se/templates/tableOrChart_187901.asp [2007-04-21].
- SCB (Statistiska centralbyrån). (Uppdaterad: 2006-12-18b). *Orsaker till att inte ha Internet bland de i åldern 16-74 år*. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://www.scb.se/templates/tableOrChart_187903.asp [2007-04-21].
- Schelin, Karin (2004). *Populärmusik på folkbibliotek: En studie kring urval*. Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap 2004:94. Högskolan i Borås. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://dSPACE.bib.hb.se/dSPACE/bitstream/2320/1127/1/04-94.pdf> [2007-04-09].
- SFS 1996:1596 (1996). *Bibliotekslagen*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19961596.HTM> [2007-02-12].
- Skot-Hansen, Dorte (1999). Kultur til tiden: Strategier i den lokale kulturpolitik. I *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, vol. 1, s. 7-27.
- Smith, Ian (1999). What do we know about public library use? *Aslib proceedings: New information perspectives*. Vol 51, No.9, October. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.emeraldinsight.com.ludwig.lub.lu.se/Insight/viewPDF.jsp?Filename=html/Output/Published/EmeraldAbstractOnlyArticle/Pdf/2760510903.pdf> [2007-04-09].
- SOU 1949:28. *Folk- och skolbibliotek. Betänkande och förslag avgivet av Folkbibliotekssakkunniga*. Ecklesiastikdepartementet. Stockholm: Gummessons Boktryckeri Aktiebolag.
- SOU 1972:61. *Försök med bibliotek*. Litteraturutredningens biblioteksstudier. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SOU 1995:84. *Kulturpolitikens inriktning*. Slutbetänkande av Kulturutredningen 1995. Stockholm.
- Statens kulturråd (2004). *Om kulturen och den nya tekniken*. Kulturrådets omvärldsanalys. Stockholm: Statens kulturråd. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://www.kulturradet.se/_upload/kr/publikationer/2004/om_kulturen.pdf [2007-11-02].
- Stenquist, Bjarne (2003). *Är det på efterkälken Sverige åker? Folkbiblioteken behöver ett nationellt uppdrag!* Lund : Btj.
- Svanbrink, Lina (2002). *Sekvenskonst eller skräp? Bibliotekariers inställning till tecknade serier för vuxna på Malmös och Lunds stadsbibliotek*. Examensarbete (20 poäng) för magisterexamen i Biblioteks- och informationsvetenskap. Lund: Lunds universitet. [Elektronisk]. Tillgänglig:

<http://theses.lub.lu.se/archive/2004/07/01/1088683685-8281-486/2002-24.pdf> [2007-04-27].

Svedjedal, Johan, (1993). *Bokens samhälle: Svenska bokförläggareföreningen och svensk bokmarknad 1887-1943*. Vol. II, Svenska bokförläggareföreningen, Stockholm.

Svensk biblioteksforening (2006). *Sveriges kommuner, län för län: Biblioteksplaner och lokala rapporter*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.biblioteksforeningen.org/kampanj/bibplan/kommuner.html> [2007-04-21].

Säljö, Roger (2000). *Lärande i praktiken: Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.

Thórsteindóttir, Gudrun & Arvidsson, Ulla (1999). Folkbibliotekets roller och dess användare: En undersökning som seglar användarnas åsikter på sexton svenska folkbibliotek. *Svensk biblioteksforskning*, nr. 1, s. 5-26.

Townsend, Peter (1987). Conceptualising poverty. I Zsuzsa Ferge och S. M. Miller (red.), *Dynamics of deprivation*. Aldershot: Gower, s. 31-44.

Trost, Jan (2005). *Kvalitativa intervjuer*. 3. uppl. Lund: Studentlitteratur.

Turner, Katherine & Kendall, Margaret (2000). Public use of the Internet at Chester library, *Information Research*, [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://informationr.net/ir/5-3/paper75.html> [2007-02-20].

Unescos folkbiblioteksmanifest, Svenska Unescorådets skriftserie, nr 2. Stockholm, 2000.

Vem använder Internet och till vad: Spridning av Internet bland befolkningen. IT-kommissionens rapport 1/2002, Stockholm. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.itkommissionen.se/doc/377.html> [2007-02-12].

Vestheim, Geir (1992). "Dei står ved disken og krev..." Den målrasjonelle bibliotekbrukaren i eit regionalt utviklingsperspektiv. I Seldén, Lars (red.). *Biblioteken och framtiden. Bok 2. Nordisk idédebatt. Konferens i Borås 11-13 november 1991*. Göteborg: Bibliotekshögskolan och Centrum för biblioteksforskning, s. 170-193.

Willson, Jonathan & Oulton, Tony (2000). Controlling access to the Internet in UK public libraries, *OCLC Systems & Services*, Vol. 16, nr. 4, Westport, CT. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.emeraldinsight.com.ludwig.lub.lu.se/Insight/ViewContentServlet?Filename=/published/emeraldfulltextarticle/pdf/1640160406.pdf> [2007-02-12].

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Bilaga 1

Intervjuguide

Hur länge har du haft den här tjänsten? Arbetade du på samma bibliotek tidigare? Vilken utbildning har du? Har du någon yttre tjänst?

Hur många publika datorer med Internetuppkoppling finns? Hur ser besöksstatistiken gällande Internetanvändningen ut på ert bibliotek?

Har ni fast uppkoppling? Finns det trådlöst nätverk? Använder ni filter? Hur resonerade ni inför anskaffningen av filter/underlåtandet att skaffa filter?

Finns det några begränsningar på vad man kan/får göra vid de olika datorerna (infosök, ordbehandl, e-post, chatt o s v)? Hur länge får varje person använda Internet/session och dag? Har ni någon åldersgräns? Lånekortskrav? Avgift?

När tillkom den nuvarande policyn? Jobbade du här när Internetpolicyn fattades?

Hur resonerades den aktuella policyn fram? Har olika styrdokument (t ex. UNESCO, IFLA, Bibliotekslagen) legat till grund för era beslut? Nämns Internet i er (blivande) biblioteksplan? Har *all* personal fått säga sitt, angående dessa beslut?

Hur har ni resonerat gällande restriktioner (avgift, åldersgräns, antal personer vid varje dator, antal sessioner/dag, accepterade aktiviteter etc.)? Finns en Internetpolicy som klart anger vad som är tillåtet för dels personal och dels besökarna? Har ni haft problem: vad gäller datoranvändningen? Om ja, vilken typ av problem? Vilka synpunkter på Internetservicen och reglerna har användarna uttryckt?

Vad ingår/anser ni är ert biblioteks kärnuppdrag/uppdrag? Tillhandahålla litteratur, informationssökning (privat/icke-privat), musik, film, kultur, mötesplats, användarundervisning (Internet) o s v? Hur resonerar du/ni i fråga om folkbiblioteken som värnare av demokrati och tillhandahållare av fri information? Vilken roll tycker du att folkbiblioteken har i utbildningen av medborgarnas IT-kompetens, som en del i det livslånga lärandet?

Vilka fördelar ser du med Internet på folkbibliotek? Nackdelar? Vad anser du att Internet ska användas till på folkbiblioteken och var går gränsen? Vad tycker du är rimligt att användarna får göra/inte göra?

Tror du att Internet-restriktioner på folkbibliotek kan ge några långvariga konsekvenser för biblioteket(s framtid)? För användarna?

Vad skulle du vilja ändra på gällande tillgången/tillgängligheten till Internet på ert bibliotek?

Vad anser du skulle vara för- och nackdelar med en nationell biblioteks- och Internetpolicy? Exempel: Danmark

Bilaga 2

Bekräftelse

Hej!

Ett hjärtligt tack för att vi får möjligheten att komma och intervjua dig – dag den X/X, kl. XX.XX. Vi som kommer att intervjua dig heter Desirée Wilhelmsson och Christina Fäldt och går sista terminen på Biblioteks- och informationsvetenskap i Lund. Intervjun beräknas ta cirka 45-60 minuter. Med hänvisning till vårt telefonsamtal den X/X sänder vi dig här en mycket kort presentation av vår pågående D-uppsats och de frågeområdena som intervjun kommer att utgå ifrån.

Vårt intresse för uppsatsen fokuseras på en undersökning om tillgången till Internet på folkbibliotek och Internet-policies. Vi vill påpeka att din personliga integritet garanteras och att du kommer att vara helt anonym i sammanställningen av materialet. För att kunna koncentrera oss helt på intervjusamtalet, och för att undvika missuppfattningar, hoppas vi att du godkänner att intervjun spelas in. Vidare vill vi upplysa dig om att du har rätt att avbryta intervjun när som helst utan att behöva ange något skäl.

Frågeområdena som intervjun kommer att utgå ifrån:

Den tekniska tillgången på ert bibliotek (antal Internet-datorer, sessioner, filter, trådlöst nätverk etc.)

Eventuell statistik på Internetanvändning

Bakgrund till Internetpolicy

Syn på folkbibliotekets kärnområden

Användarundervisning

Med vänliga hälsningar

Desirée Wilhelmsson	e-post:	mobil:
och Christina Fäldt	e-post:	mobil: